

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ HUKUK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE TAM ÜYELİK
SÜRECİNDE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KAMU
GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

146708

Abdulkerim AYZ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mustafa SAKAL

146108

2004

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **“Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinde Gümrük Birliğinin Kamu Gelirleri Üzerindeki Etkileri”** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23.01.2004

Abdulkerim AYAZ

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 24/01/ 2004 tarih ve ..2.. sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 11. maddesine göre, Maliye Anabilim Dalı Mali Hukuk Yüksek Lisans Öğrencisi Abdulkerim AYAZ'ın **“Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Gümrük Birliğinin Kamu Gelirleri Üzerindeki Etkileri”** tezini incelemiş ve aday 24/01/ 2004 tarihinde, saat 14.00 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezinin savunmasından sonra, 10. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin bağışlanmıştır..... olduğuna oy birliği..... ile karar verildi.

BAŞKAN

Prof. Dr. İsmail Akın

ÜYE

[Signature]

ÜYE

[Signature]

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No: Konu Kodu: Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının
Soyadı: AYAZ

Adı: Abdulkerim

Tezin/Projenin Türkçe Adı: Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde
Gümrük Birliğinin Kamu Gelirleri Üzerindeki Etkileri

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: The Implication for Turkish Public Revenue of a
Customs Union with the European Union in Full Membership Process to The
European Union of Turkey

Tezin/Projenin Yapıldığı
Üniversitesi: Dokuz Eylül

Enstitü: Sosyal Bilimler

Yıl: 2004

Diğer Kuruluşlar:

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans:

☐

Dili: Türkçe

Doktora:

☐

Sayfa Sayısı: 151

Tıpta Uzmanlık:

☐

Referans Sayısı: 102

Sanatta Yeterlilik:

☐

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Yrd. Doç. Dr.

Adı: Mustafa

Soyadı: SAKAL

Ünvanı:

Adı:

Soyadı

Türkçe Anahtar Kelimeler:

1-Uluslararası Ekonomik Entegrasyonlar

2-Gümrük Birliği

3-Ortak Gümrük Tarifesi

4-Avrupa Birliği

5-Ankara Antlaşması

6-Katma Protokol

7-Kamu Gelirleri

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1- International Economic Entegrations

2- Customs Union

3- Common External Tariff

4- European Union

5- Ankara Agreement

6- Additional Protocol

7- Public Revenue

Tarih: 23.01.2004

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet ☐

Hayır ☒

ÖZET

Gelişen ve değişen dünyamızda milletlerin birbirleriyle olan ilişkileri eskiye nazaran artmış, bilhassa İkinci Dünya Savaşından sonra daha da hız kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşının Avrupa'da yapmış olduğu yıkım, Avrupa devletlerini entegrasyona itmiş ve bunun sonucu olarak, bugünkü Avrupa Birliği meydana gelmiştir.

Türkiye, değişen ve gelişen dünyada, tercihini Batı Blok'undan yana yapmış ve Avrupa Birliği dışında kalmamak için 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğuna ortaklık için başvuruda bulunmuş, 1963'te Toplulukla Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye, Ankara Anlaşmasının bir süreci olarak, 1996 yılında Gümrük Birliğine girmiştir. Türkiye Gümrük Birliği ile birlikte gümrük vergisi ve eş etkili mali yükümlülükleri sıfırlamış, ayrıca üçüncü ülkelerden yapılacak ithalatta da Avrupa Birliğinin Ortak Gümrük Tarifesi'ni uygulamaya başlamıştır.

Gümrük Birliği sonrası dönemde, Türk ekonomisinde bir büyüme/kalkınma görülmüştür. Fakat bu büyümeyi/kalkınmayı tamamen Gümrük Birliğine bağlayamayız. Bu büyümenin/kalkınmanın iki sebebi olabilir. Birincisi, ekonomi, GSMH'nin %6.1 oranında küçüldüğü 5 Nisan 1994 depresyonundan çıkıp gelişme aşamasına girmiş olmasıdır. İkincisi ise, 6 Mart 1995'te imzalanan Gümrük Birliği anlaşması piyasanın büyüyeceği, rekabetin ve dış ticaretin artacağı beklentisini doğurmasıdır.

Avrupa Birliği ile ilişkiler Türkiye için her zaman çok önemli, bir o kadar da zorlu bir süreci ifade eder. 1963'te Ankara Anlaşması'nın imzalanmasıyla başlayan ve günümüze değin farklı evrelerden geçen ilişkileri şekillendiren gelişmeler kimi zaman tarafların birbirlerinden beklentilerinde değişikliklere yol açsa da, ne Türkiye tam üyelik kararından vazgeçebilmiş, ne de Avrupa Türkiye'yi tamamen reddedebilmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türkiye, Avrupa Birliğine tam üyelik sürecinde, çeşitli beklentilerle Gümrük Birliğine girmiş fakat umduğunu bulamamıştır.

ABSTRACT

Relations among nations have, gradually, increased in our changing and developing world, especially after the World War II. Destruction of the World War II in Europe has accounted for integration of European countries and as a result of this the European Union arisen.

Turkey made its preference in favor of West Block in our changing and developing world and made its membership application to the European Economic Community (EEC) in 1959. In 1963, the Ankara Agreement was signed between Turkey and the EEC. As a result of the Ankara agreement process, Turkey joined to the Customs Union (CU) in 1996. With the Customs Union, Turkey decreased customs tax and fiscal liabilities with similar effect to zero. In addition, Turkey has started to implement common external tariff of the European Union (EU) on imports from third countries.

There has been a development in the Turkish economy after the Customs Union. However, this development can, completely, not be attributed to the Customs Union. Two reasons caused this development. First one is development phase after 1995 crisis in which economy contracted by 6.1 percent. Second one is positive expectation on market, competition and foreign trade.

The relationship between Turkey and the European Union can be defined as an important and difficult process. Since the Ankara Agreement was signed in 1963, there have been some changes in the expectations of both sides, but neither Turkey nor the Union wanted to end this process.

In conclusion, while Turkey joined to the Custom Union with high expectations, such expectations have not become true so far in the full membership process to EU.

İÇİNDEKİLER

AVRUPA BİRLİĞİNE TAM ÜYELİK SÜRECİNDE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KAMU GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
Y.Ö.K.DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XII
TABLO LİSTESİ	XIII
GRAFİKLER	XIV
GİRİŞ	XV

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ENTEGRASYONLAR VE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN ETKİLERİ

1. ULUSLARARASI EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN ANLAMI VE KAPSAMI	
1.1. Bütünleşme Kavramı ve Uluslararası Ekonomik Bütünleşmenin Tanımı	1
2. EKONOMİK ENTEGRASYONLAR	3
2.1. Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Türleri.....	3
2.1.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları	5
2.1.1.1. İkili Anlaşmalar.....	5
2.1.1.2. Çok Taraflı Anlaşmalar.....	5
2.1.2. Serbest Ticaret Bölgeleri.....	6
2.1.3. Gümrük Birlikleri.....	7
2.1.4. Ortak Pazar.....	9
2.1.5. Ekonomik Birlikler	10
2.1.6. Tam Ekonomik Bütünleşmeler	12
3. AVRUPA BİRLİĞİNDE GÜMRÜK BİRLİĞİ UYGULAMASI	15

3.1. Avrupa Birliğinin Amaçlarından Birisi Olarak Gümrük Birliğinin Kurulması	16
3.1.1. Üye Devletler Arasında Gümrük Vergilerinin Kaldırılması	18
3.1.2. Gümrük Vergilerine Eş Etkili Yükümlülüklerin Kaldırılması	19
3.1.3. Birlik Dışı Ülkelere Karşı Ortak Gümrük Tarifesinin Konulması	20
3.2. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT)'nin Kurulması ve Gümrük Birliği	20
3.3. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin Kurulması ve Gümrük Birliği	21
3.3.1. Demir-Çelik Dışı Ürünlerde Gümrük Birliği	21
3.3.1.1. Gümrük Vergileri ve Eş Etkili Vergilerin Kaldırılması	22
3.3.1.2. Vergi Dışı Diğer Engellerin Kaldırılması	24
4. GÜMRÜK BİRLİKLERİNİN ETKİLERİ	26
4.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri	27
4.1.1. Gümrük Birliklerinin Ticaret Etkileri	27
4.1.1.1. Ticaret Artırıcı Etkisi	27
4.1.1.2. Ticaret Saptırıcı Etkisi	30
4.1.2. Üretim ve Tüketim Etkisi	31
4.1.3. Ticaret Hadlerine Etkisi	35
4.1.3.1. Birlik İçinde Verimliliğin Artması	35
4.1.3.2. Birliğin Pazarlık Gücünde Meydana Gelen Değişmeler	35
4.1.3.3. Birliğin Ekonomik Büyüklüğü	35
4.1.3.4. Birliğin Kurulmasıyla Ticaretin Birlik Dışı Ülkelerden Birlik İçine Kayması	36
4.1.4. Gelir Dağılımı Etkisi	36
4.1.5. İşlem Maliyetleri Etkisi	38
4.2. Gümrük Birliklerinin Dinamik Etkileri	40
4.2.1. İçsel Ekonomiler Etkisi	40
4.2.2. Dışsal Ekonomiler Etkisi	41
4.2.3. Rekabet Etkisi	42
4.2.4. Risk ve Belirsizliklerin Azalması Etkisi	45
4.2.5. Teknolojik Gelişmeye Etkisi	46
4.2.6. Yatırımları ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Etkisi	47

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) - TÜRKİYE GÜMRÜK BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ.....	50
1.1. Türkiye-AB Ortaklığının Kuruluşu.....	52
1.2. Ankara Anlaşması İtibariyle Ortaklık İlişkileri.....	53
1.2.1. Hazırlık Dönemi.....	55
1.2.2. Ortaklık Geçiş Dönemi ve Gümrük Birliği.....	55
1.2.2.1. Geçiş Dönemini Düzenleyen Belgeler.....	55
1.2.2.1.1. Katma Protokol.....	56
1.2.2.1.1.1. Katma Protokole Göre Sanayi Mallarında Gümrük Birliği ve Uygulamadaki Gelişmeler.....	58
1.2.2.1.1.2. Katma Protokolde Tarım Kesimine ilişkin Hükümler ve Uygulamadaki Gelişmeler.....	60
1.2.2.1.2. İkinci Mali Protokol.....	61
1.2.2.1.3. AKÇT Yetki Alanına Giren Modellerle İlgili Anlaşma.....	63
1.2.2.1.4. Son Senet.....	63
1.2.2.1.5. Uyum Protokolleri.....	63
1.2.3. Son Dönem.....	64
1.2.4. Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu.....	65
1.3. 6 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararı Işığında Gümrük Birliği ve Gümrük Birliğinin Yürürlüğe Konulması.....	67
1.4. 6 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararının İçeriği.....	69
1.4.1. Malların Serbest Dolaşımı ve Ticaret Politikası.....	70
1.4.1.1. Gümrük Vergileri ve Eş Etkili Vergilerin Kaldırılması.....	72
1.4.1.2. Miktar Kısıtlamaları ve Eş Etkili Tedbirlerin Kaldırılması.....	72
1.4.1.3. Ortak Gümrük Tarifesi ve Tercihli Tarife Politikaları.....	72
1.4.2. Tarım Ürünleri.....	74
1.4.3. Gümrüklerle İlgili Hükümler.....	75
1.4.4. Mevzuat Uyumu.....	75
1.4.5. Kamu Alımları.....	77
1.4.6. Vergilendirme.....	79

1.4.6.1. Doğrudan Vergilendirme	79
1.4.6.2. Dolaylı Vergilendirme	79
1.4.7. Kurumsal Düzenlemeler.....	79
1.4.7.1. Gümrük Birliği Ortak Komitesi	80
1.4.7.2. Ortak Danışma Komitesi.....	80
1.4.7.3. Diğer komiteler	80
1.4.8. Uyuşmazlıkların Çözümü	81
1.4.9. Son Hükümler	83
1.5. Avrupa Parlamentosunun Gümrük Birliğini Onaylaması	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİNDEN BEKLENTİLER VE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN

KAMU GELİRLERİNE ETKİSİ

1. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDEKİ YERİ.....	85
2. TÜRKİYE’NİN GÜMRÜK BİRLİĞİNDEN BEKLENTİLERİ (NİÇİN AB-TÜRKİYE GÜMRÜK BİRLİĞİ?).....	85
2.1. İşgücünün Serbest Dolaşımı.....	86
2.2. Rekabetin Artması.....	87
2.3. Verimlilik ve Kalitenin Artması	88
2.4. Dış Ticaretin Artması.....	89
2.5. Daha Çok Mali Yardım.....	90
3. GÜMRÜK BİRLİĞİ UYGULAMALARININ DIŞ TİCARETİMİZ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	93
3.1. Gümrük Birliğinin Genel ithalatımız Bakımından Değerlendirilmesi.....	93
3.2. Gümrük Birliğinin Genel İhracatımız Bakımından Değerlendirilmesi.....	99
3.3. Gümrük Birliğinin AB’ye İlişkin İthalatımız ve İhracatımıza Olan Etkileri	102
4. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KAMU GELİRLERİ’NE ETKİSİNİN ANALİZİ.....	106
4.1. Gümrük Birliğinin Birinci Yılı Uygulamasının Değerlendirmesi	112
4.2. İkinci Yılında Gümrük Birliğinin Değerlendirmesi.....	114
4.3. Gümrük Birliğinin İlk İki Yılından Sonraki Yılların Değerlendirmesi	116
5. GÜMRÜK BİRLİĞİYLE KALDIRILAN VERGİLERİN DİĞER VERGİLERE YANSIMASI	119

5.1. Gümrük Birliğinin Yasal Zemininin Oluşturulmasına İlişkin Düzenlemeler	121
5.1.1. İthalat Rejiminde Yapılan Düzenlemeler	121
5.1.1.1. Gümrük Vergilerinin Kaldırılması	122
5.1.1.2. Ortak Gümrük Tarifesine Uyum	122
5.1.1.3. Gümrük Giriş Tarife Cetveli	122
5.1.2. Ortak Ticaret Politikasına İlişkin Düzenlemeler	123
5.1.2.1. İthalatta Ortak Kurallar	123
5.1.2.2. Üçüncü Ülkelerden İthalat	123
5.1.2.3. Miktar Kısıtlamaları	123
5.1.2.4. İhracat Rejimi Kararı	123
5.1.2.5. İhracatta Kota ve Tarife Kontenjanı	123
5.1.2.6. Tekstil Ürünleri İthalatı	123
5.1.2.7. Dahilde İşleme Rejimi	124
5.1.2.8. Hariçte İşleme Rejimi	125
5.2. Gümrük Birliği Nedeniyle Meydana Gelen Kaybın Telafisine İlişkin Vergisel Düzenlemeler	125
5.2.1. Akaryakıt Tüketim Vergisi	125
5.2.2. Otomobillerin Tabi Olduğu Vergilerle İlgili Düzenlemeler	126
5.2.3. Katma Değer Vergisi Uygulamasında Yapılan Değişiklikler	126
5.2.4. Özel Tüketim Vergisi	127
SONUÇ	130
KAYNAKÇA	137

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AKÇT	: Avrupa Kömür elik Topluluğu
AP	: Avrupa Parlamentosu
Ar-Ge	: Araştırma-Geliştirme
AT	: Avrupa Topluluğu
ATV	: Akaryakıt Tüketim Vergisi
CU	: Customs Union(Gümrük Birliği)
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
ECU	: Avrupa Para Birimi
EEC	: European Economic Community (Avrupa Ekonomik Topluluğu)
EU	: European Union(Avrupa Birliği)
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GSMH	: Gayri Safı Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safı Yurtiçi Hasıla
İTO	: İstanbül Ticaret Odası
KDV	: Katma Değer Vergisi
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı rgt
Md.	: Madde
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma rgt
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
OKK	: Ortaklık Konseyi Kararı
OTP	: Ortak Tarım Politikası
TV	: Özel Tüketim Vergisi
s.	: sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRIPs	: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları

TABLolar

Tablo 1.1 : Ekonomik Bütünleşmeler ve Özellikleri	4
Tablo 1.2 : AET’de Gümrük İndirim Takvimi	22
Tablo 1.3 : AET’de Gümrük Birliğinin Gerçekleşmesi	23
Tablo 1.4 : Türkiye’nin Dış Ticareti ve AB’nin Payı	28
Tablo 1.5 : Türkiye’nin Dış Ticaretinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (milyon dolar)	31
Tablo 1.6 : Türkiye’nin AB ile Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı (milyon Dolar)	34
Tablo 1.7 : Türkiye’nin AB ile Ticaretinin Sektörel Dağılımı (Milyon \$)	37
Tablo 1.8 : Gümrükleme Giderleri (Milyar TL)	39
Tablo 1.9 : Gümrük Müsteşarlığı Personel Sayısı	39
Tablo 1.10 : Sanayi Dallarına Göre Rekabet Gücü	44
Tablo 1.11 : İzin Verilen Yabancı Sermaye Yatırımları (milyon \$)	47
Tablo 1.12 : Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (%)... ..	48
Tablo 2.1 : Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesine Uyum	60
Tablo 3.1 : Ortalama Verimlilik Karşılaştırması	88
Tablo 3.2 : Türkiye’nin Dış Ticaretinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı... ..	93
Tablo 3.3 : Türkiye’nin Dış Ticareti ve Seçilmiş Göstergeler... ..	94
Tablo 3.4 : Dış Ticaretimizde Avrupa Birliğinin Payı	103
Tablo 3.5 : GSMH İçinde Dış Ticaretten Alınan Vergi Gelirlerinin Payı(%)	107
Tablo 3.6 : Dış Ticaretten Alınan Vergi Gelirleri	108
Tablo 3.7 : Toplu Konut Fonu Gelirleri (Cari Fiyatlarla) Milyon TL... ..	111
Tablo 3.8: 2000 Yılında Avrupa Birliği ve Üye Ülkelerde Genel Ekonomik	
Durum... ..	117
Tablo 3.9: Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Karşılaştırılması... ..	118

GRAFİKLER

Grafik 3.1: Türkiye’nin Dış Ticareti(000\$)... .. 96

Grafik 3.2: GSMH İçinde İhracatın Payı (%)... ..97

Grafik 3.3: Dış Ticaretimizde AB’nin Payı (%)... ..104

Grafik 3.4: Dış Ticaret Vergilerinin GSMH İçindeki Payı (%)... ..110

GİRİŞ

Ülkeler, tarih boyunca, çeşitli adlar altında yaptıkları anlaşmalar çerçevesinde, diğer alanlarda olduğu gibi, ticari alanda da karşılıklı olarak ilişkiler içerisine girmişlerdir. Her geçen asırla, dünya düzeninde önemli değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Bu da doğal olarak, toplumun can damarı olan ticari alanda, ekonomi alanında kendini bariz bir şekilde hissettirmiştir. Zamanla ekonomik anlaşmaların çeşitliliği ve muhteviyatı çoğalmış, değişmiş ve daha ötesi etkilerini önemli ölçüde arttırmıştır. Bu anlaşmalar, iki ülke arasında yapılan ikili ilişkiler çerçevesini yırtarak bölgesel alanları kaplamaya ve daha da ötesine giderek bazen tüm dünya ülkelerini ilgilendiren anlaşmalar şekline bürünmüştür. İlk hedefi, ekonomik durumun iyileştirilmesi ve refahın artırılması olarak ortaya çıkan ve beraberinde devasa bölgesel ekonomik entegrasyonları doğuran bu ekonomik anlaşmalar, sonraları ekonomik çıkarların ötesinde siyasi, kültürel, hukuki, dış güvenlik gibi konularda da bütünleşme gibi etkiler doğurmuştur.

Tarih boyunca, milletler arasında yapılan ekonomik anlaşmaların ortak özelliği, ticaretin artırılmasının hedeflenmesidir. İkinci dünya savaşının Avrupa'da yapmış olduğu yıkım, bu yıkımın bir daha yaşanmamasını sağlamak için, ülkelerin işbirliğine gitmesine yol açmış ve ekonomik entegrasyonlara hız kazandırmıştır.

Ekonomik entegrasyonlar basitten kapsamlıya doğru; tercihli ticaret anlaşmaları, serbest ticaret bölgesi, Gümrük Birliği(GB), ortak pazar, ekonomik birlik ve tam ekonomik birlik şeklinde sıralanabilir. Entegrasyonun en basit şekli olan tercihli ticaret anlaşmasında, anlaşmaya taraf olan ülkeler, belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerini kaldırır. Serbest ticaret bölgesinde, üyeler arası ticaret serbesttir ve üçüncü ülkelere karşı her üye kendi tarifelerini uygular.

Gümrük birliğinde, birlik içi ticaretin serbest olması yanında, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi(OGT) uygulanır. Ortak pazarda, GB'de olanlara ilaveten üretim faktörlerinin birlik içi serbest dolaşımı sağlanır. Ekonomik birlikte, üye ülkelerin makro ekonomik politikaları uyumlaştırılır. Tam ekonomik birlikte, ulusal devletler uluslararası bir organ tarafından belirlenen makro ekonomik politikaları uygulayan pasif bir güç haline gelirler ve tek para birimine geçilir. Avrupa

Birliği(AB), ilk dört aşamayı eksiksiz yaşamış ve Aralık 1991 tarihli Maastricht Zirvesi'nde en geç 1.1.1999'da tam ekonomik birliğe geçilmesi kararlaştırılmıştır.

Türkiye ise, Osmanlı Devletinin yıkılma dönemine girişinden ve bilhassa Tanzimat'tan sonra batılılaşma yolundaki hareketlerine hız kazandırmış ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla birlikte tercihinı Batı Bloğundan yana kullanmıştır. Bundan dolaydır ki, Türkiye, Avrupa'da oluşturulan entegrasyon hareketlerine katılmaya çalışmış ve ikinci Dünya Savaşından sonra, Avrupa devletlerinin kurmaya çalıştıkları Avrupa Birliği dışında kalmamak için bir takım girişimlerde bulunmuştur. 1959 yılında AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuş, 1963'te Ankara Antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte ilişkiler günümüze kadar süregelmıştır.

Türkiye, 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Antlaşması ile ortak üye statüsü kazanmıştır. Bu antlaşmaya göre, Türkiye-AB arasında bir GB oluşturmak amacıyla hazırlık, geçiş ve tamamlama olmak üzere üç dönem belirlenmiştir. Beş yıl sürmesi hedeflenen hazırlık dönemi 1964'de başlamış ve 1972'de sona ermiştir.

Sanayi ürünlerindeki tarifelerin 12 yılda (bazı hassas ürünlerde 22 yılda) kademeli olarak kaldırılması öngörülen geçiş dönemi, 1 Ocak 1973'de başlamıştır. 1978'de Türkiye'nin gümrük indirimlerini 5 yıl erteleme talebi kabul edilmiş, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile zayıflayan ilişkiler, 1982'de siyasi partilerin kapatılmasıyla dondurulmuştur. Türkiye, 14 Nisan 1987'de tam üyelik başvurusunda bulunmuş, ancak AB, 18 Aralık 1989'da Türkiye'nin tam üyeliğe henüz hazır olmadığını, ilişkilerin Ankara Antlaşması doğrultusunda ve GB şeklinde gelişmesi gerektiğini belirtmiştir.

Türkiye, 1 Ocak 1993'te AB'den ithalata tercihli ticaret statüsü tanımıştır. Ortaklık Konseyi 6 Mart 1995'de, 1 Ocak 1996'dan itibaren Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin kurulmasını kararlaştırmış, bu karar 13 Aralık 1995'te Avrupa Parlamentosu'nda oy çokluğu ile kabul edilmiş ve 1 Ocak 1996'dan itibaren Gümrük Birliği süreci fiilen başlamıştır.

Türkiye, Gümrük Birliği ile küreselleşen dünyamızda dünya ülkeleriyle boy ölçüşebilecek seviyeye gelmiş ve bu başarısını Avrupa Birliğinden pek yardım görmeden gerçekleştirmiştir. Türkiye, AB'ye tam üyelik yolunda gümrük birliğinin

tüm yükümlölüklerine tek taraflı olarak katlanmış fakat Gümrük Birliğinden umduğunu elde edememiştir

Gümrük Birliği ile ilgili olarak çok çeşitli çalışmalar yapılmış, GB'nin olumlu ve olumsuz yönleri tartışılmış, hatta GB'den vazgeçilmesi yolunda bazı makaleler de yazanlar olmuştur. Gümrük Birliği alanında yapılan çalışmaların bazısında da GB'nin ülkemiz ekonomisi üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur. Biz de bu çalışmamızda GB'nin ülkemiz kamu gelirlerinde ne gibi bir etki yapmıştır onun üzerinde duracağız.

GB'nin ülkemiz kamu gelirlerinde olumlu ya da olumsuz etki yaptığını söyleyebilmek mümkün değildir. Çünkü ülke ekonomisi, GB'ye girdiğimiz senelerde ekonomik krizden çıkmış, ekonomide büyüme ve kalkınma görölmeye başlanmıştır. Böyle çelişkili bir zamanda, ekonomide meydana gelen gelişmeleri ve kamu gelirlerinde ortaya çıkan artış veya azalışları GB'ye bağlamak doğru olmayacaktır

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde göreceğiz ki, GB'nin kamu gelirleri üzerinde olumsuz etki yaptığını söylemek doğru olmayacaktır. Evet, GB uygulamasına geçilmesiyle, ithalatta tarifeler sıfırlanmış, toplu konut fonu uygulaması kaldırılmış ve üçüncü ülkelere karşı birliğin ortak gümrük tarifesini uygulanması dolayısıyla kamu gelirlerinde bir azalmanın olacağı beklenmiştir. Fakat biz görüyoruz ki, GB'nin uygulanmaya başlandığı ve takip eden yıllarda dış ticaret vergilerinin GSMH içindeki payında herhangi bir azalma olmamış, aksine artış kaydedilmiştir. Ama şunu söylemeden geçmemek lazım: Her ne kadar dış ticaret vergilerinin GSMH içindeki payında bir azalma olmasa da GB'ye girişle, Türkiye belli bir meblağ vergi ve benzeri gelirden mahrum kalmıştır. Bu da şunu gösteriyor; Türkiye tedbiri önceden almış, dış ticaret vergi oranlarında çeşitli düzenlemeler yaparak vergi oranlarını artırmıştır ve ayrıca ithalat ve ihracatını artırarak gelir kaybını telafi etmiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, uluslararası ekonomik entegrasyonlar ele alındıktan sonra AB'de GB uygulaması ve gümrük birliklerinin etkileri incelendi. İkinci bölümde, AB-Türkiye GB ilişkileri ele alındı. Son bölümde ise Türkiye'nin GB'den beklentileri ve GB'nin ülkemiz kamu gelirleri üzerindeki etkisi incelendi.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ENTEGRASYONLAR VE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN ETKİLERİ

1. ULUSLARARASI EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN ANLAMI VE KAPSAMI

1.1. Bütünleşme Kavramı ve Uluslararası Ekonomik Bütünleşmenin Tanımı

Yirminci yüzyılda, gerek iki büyük dünya savaşının gerekse ekonomik krizlerin etkisiyle, ekonomik ve siyasal alanlarda yaşanan değişimler ekonomi literatüründe yeni kavramların gündeme gelmesine sebep olmuştur. Bu kavramların belli başlıcaları şunlardır; entegrasyon, yeni dünya düzeni, bilgi çağı, küreselleşme (globalleşme) ve benzeri.

Yukarıdaki kavramlardan tezimizle ilgili olan ve “integration” kelimesinden türetilen “entegrasyon” ya da “bütünleşme” sözcüğü, bir bütün içerisinde toplanma, birleşme, bir araya gelme gibi anlamları ihtiva etmektedir.

Uluslararası ekonomik bütünleşme kavramı, çok çeşitli alanlarda kullanılmakla birlikte, askeri, siyasi ve ekonomik kullanımı daha yaygındır. Bu kavramın iktisat literatüründe kullanılması pek eski değildir.

İktisatçılar bu kavram üzerinde tam bir anlaşmaya varamamışlarsa da şu üç noktada fikir birliğine gittikleri söylenebilir¹:

- Ekonomik bütünleşme temelde işbölümüne dayanır,
- Ekonomik bütünleşmenin ileri aşamasında malların, hizmetlerin ve/veya üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı öngörülmektedir,
- Ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerinin kaynağa ve gideceği bölgeye göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içerir.

İktisatçıların üzerinde görüş birliğine vardıkları diğer bir husus, ekonomik bütünleşmenin aşağıda belirtilen üç şekilde görülebileceğidir²:

¹ Mircan YILDIZ; Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.Fakültesi, Erişim: 08.11.2002, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

² Yıldız, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

- Bir ülke sınırları içindeki farklı bölgelerin bütünleşmesini amaçlayan “ulusal bütünleşme”,
- Farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşmesini amaçlayan “uluslararası ekonomik bütünleşme”,
- Farklı bölgesel grupların birleşmesi ve tek bir ekonomik ve politik birim haline dönüşmesini amaçlayan “dünya bütünleşmesi”.

“Avrupa Birliğine tam üyelik sürecinde Gümrük Birliğinin kamu gelirleri üzerindeki etkisi” isimli tezimin ekonomik entegrasyonlar ve gümrük birliklerinin etkileri konusunun ele alındığı bu bölümünde ekonomik bütünleşme kavramı, birinci seçenekteki “ulusal bütünleşme” ve üçüncü seçenekteki “dünya bütünleşmesi” anlamlarından ziyade ikinci seçenekteki “uluslararası ekonomik bütünleşme” olarak ele alınacaktır.

Bu bağlamda, çeşitli bütünleşme tanımları söz konusu olmakla birlikte, Bela Balassa’nın yaptığı tanım çalışmanın içeriği açısından en uygun olanıdır.

Balassa’ya göre³; “Uluslararası ekonomik bütünleşme, bir süreç olarak, farklı ulusal devletlere ait ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik önlemler alınması; bir durum olarak ise, ulusal ekonomiler arasındaki çeşitli ayrımcılık türlerinin mevcut olmamasıdır”.

Bu tanıma açıklık getirmeye yönelik olarak Balassa “bütünleşme” ve “işbirliği” kavramları arasında bir ayırım yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Buna göre, ekonomik işbirliği (örneğin dış ticaret politikalarıyla ilgili uluslararası anlaşmalar) ayrımcılığı azaltmayı amaçlayan eylemleri kapsarken; ekonomik bütünleşme, bazı ayrımcılık türlerinin bir bölge içerisinde ortadan kaldırılmasına yönelik önlemleri kapsar⁴.

Yukarıda yapılan tanımdan anlaşılabacağı üzere, ekonomik bütünleşmenin temel özelliği “entegrasyona katılan ülkeler grubu arasında ayrımcılığın kaldırılmasıdır”. Buna göre, ekonomik bütünleşme (ayrımcılığın kaldırılması) açısından, üye ülkeler

³ Bela BALASSA; *The Theory of Economic Integration*, Greenwood Press, Publishers, Westport, 1961, s.1.

⁴ Balassa, a.g.e., s.2.

arasındaki tarifelerin kaldırılması kadar, tarife-dışı araçların (sağlık ve güvenlik kontrolleri, standartlar vb.) ve vergilerin uyumlaştırılması da büyük önem taşımaktadır. Öte yandan, geniş anlamda düşünüldüğünde, daha ileri bütünleşme aşamalarında ortaya çıkan para ve maliye politikalarının uyumlaştırılması, ortak politika ve karar mekanizmaları oluşturulması gibi olumlu bütünleşme önlemlerinin de, üye ülkeler arasında ayrımcılığın (farklılıkların) giderilmesine yönelik önlemler olduğu söylenebilecektir.

Ayrımcı uygulamaların kaldırılmasıyla belli bir grup ülke arasında “ticaretin serbestleştirilmesi”, uluslararası ekonomik bütünleşmenin, ilk türlerinden itibaren gerçekleştirilmesi gereken en önemli özelliğidir. Ekonomik bütünleşmenin daha ileri aşamalarında, üretim faktörlerinin bölge içerisinde serbest dolaşımının sağlanması, üye ülkelerin ekonomi politikalarının uyumlaştırılması, ortak politikalar oluşturulup uygulanması, ortak karar mekanizmaları ve uluslar üstü organlar oluşturulması gibi çabalar da sergilenir⁵.

Sonuç olarak, uluslararası ekonomik bütünleşmenin başka olgulardan ayırt edilebilmesi için, bir grup ülke arasında olumsuz ve olumlu politika bütünleşmesini* kapsayacak şekilde ayrımcılıkların ortadan kaldırılması şeklinde anlaşılması en doğru yorum olacaktır⁶.

2. EKONOMİK ENTEGRASYONLAR

2.1. Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Türleri

Uluslararası ekonomik bütünleşmeler, bütünleşme derecesine göre farklı türlerde ortaya çıkabilirler. Genel olarak, tüm bütünleşme türlerinin ortak özelliği ya da bir bütünleşmeden söz edebilmek için bulunması gereken asgari özellik, ayrımcılığa yol açan uygulamalara son verilerek “bir grup ülkeden oluşan belli bir bölge içinde ticaretin serbestleştirilmesi”dir.

⁵ Nevzat GÜRAN; *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000, s.3-5.

* Olumsuz bütünleşme; ülkeler arasında örneğin mal hareketleri serbestisini sağlamaya yönelik olarak tarifelerin ve diğer kısıtlamaların kaldırılmasıdır. Olumlu bütünleşme ise, belirtilen amacın veya daha ileri amaçların tam ya da daha etkin bir biçimde sağlanmasının gereği olarak, mevcut araçların ve kurumların iyileştirilmesi ve yenilerinin oluşturulması çabalarıdır.

⁶ Güran, a.g.e., s.6.

Bu temel özelliğin yanı sıra, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanması, bölge içinde üretim faktörlerinin serbest dolaşımının sağlanması, üye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal politikaların uyumlaştırılması gibi hususlarda ekonomik entegrasyonların diğer özelliklerindendir⁷.

Uluslararası ekonomik bütünleşmeleri en dar kapsamlıdan en geniş kapsamlıya doğru altı grupta toplayabiliriz. Bunlar:

- Tercihli ticaret anlaşmaları
- Serbest ticaret bölgeleri
- Gümrük birlikleri
- Ortak pazar
- Ekonomik birlikler
- Tam ekonomik bütünleşmeler

Tablo 1.1 : Ekonomik Bütünleşmeler ve Özellikleri

Ekonomik Bütünleşme Şekilleri	Üyeler Arası Serbest Ticaret	Ortalama Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ekonomi Politikalarında Uyum
Serbest Ticaret Bölgesi	VAR	YOK	YOK	YOK
Gümrük Birliği	VAR	VAR	YOK	YOK
Ortak Pazar	VAR	VAR	VAR	YOK
İktisadi Birlik	VAR	VAR	VAR	YOK
Tam Ekonomik Birlik	VAR	VAR	VAR	VAR

Kaynak: M. Hakan YALÇINKAYA; “Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayisinin Rekabet Gücü”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, Yıl:1997, Sayı:3, Manisa 1997, s.415.

⁷ Güran, a.g.e., s.6-7.

Bütünleşme şekillerine tablo-1.1 yardımıyla göz gezdirilecek olunursa, bu bütünleşmelerin her birinin kendinden sonraki bir diğer bütünleşme şekline bir ön aşama niteliğinde olduğu görülecektir. Yani bir bütünleşme şekli diğerini beraberinde getirme niteliği taşımaktadır. Belki şunu söylemek daha yerinde olacaktır: Yukarıda saydığımız bütünleşme biçimlerinden ilk üçü ile sonuncusunun devamlı nitelikte bir entegrasyon biçimi olduğu söylenebilir. Fakat, bunların dışında kalanlardan ortak pazar ekonomik birliğe, ekonomik birlik ise tam ekonomik bütünleşmeye bir ön aşama niteliğindedir.

Aşağıda uluslararası ekonomik bütünleşme şekilleri incelenecektir.

2.1.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları

En dar kapsamlı ekonomik bütünleşme şekli, tercihli ticaret anlaşmalarıdır. Burada anlaşmaya taraf olan ülkeler, belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerini kaldırırılar. Bu tip birleşmelerde asıl amaç, taraflar arasındaki ticaret hacmini artırmak ve uluslararası ticarete ait çeşitli engelleri ortadan kaldırarak bu alandaki kontrolleri en aza indirmektir.

Tercihli ticaret anlaşmaları iki ülke arasında yapıldığı gibi birçok ülkeyle veya uluslararası kuruluşlarla da yapılabilmektedir. Bu anlaşmalar ikiye ayrılmaktadır⁸:

2.1.1.1. İkili Anlaşmalar

İkili anlaşmalarda, karşılıklı iki ülke birbirlerinden ihtiyaç duydukları malları daha uygun fiyata temin etmek için “tercihli ticaret” düzeni oluşturmaktadırlar. Genellikle anlaşmaya taraf olan bu iki ülke birbirlerine vergi kolaylıkları sağlayarak “tercihli fiyat” oluşturma yönüne gitmektedirler.

2.1.1.2. Çok Taraflı Anlaşmalar

İkilinin ötesinde bölgesel veya dünya çapında çeşitli ekonomik anlaşmalar da yapılmaktadır. Bu anlaşmaların esas amacı, tercihli bir ticaret alanı oluşturmaktır. Bunun yanı sıra, bölgesel veya evrensel ticaret düzeninin daha iyi işlemesini sağlamak, ticaret hacminin genişlemesine katkıda bulunmak ya da doğrudan

⁸ Ahmet ÇİMEN; Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri, Maliye Bakanlığı Müşaviri, Merkez Bankası Yayınları, Ankara-1996, s.14.

yardımlar ve yönlendirmelerle üye ülkelere ekonomik katkılarda bulunmak gibi amaçlarla çok taraflı anlaşmalara gidilmektedir.

2.1.2. Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest ticaret bölgesi, üyeleri arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kotaların kaldırıldığı, birlik dışında kalanlara karşı ise üyelerin Ortalama Gümrük Tarifesi (OGT) uygulama zorunluluğunun olmadığı ekonomik bütünleşme şeklidir. Bölgeye giren mal ve hizmetler için oluşturulan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açık değildir. Bu tür birleşmelerde, ekonomi politikalarının ve kurumların uyumlaştırılması ve birliği de söz konusu değildir. Dolayısıyla bölge dışında kalan ülkelere karşı her ülke, bağımsız olarak belirlediği kendi ekonomi politikasını uygular⁹.

Serbest ticaret bölgesinde amaç, üye ülkeler arasında kendilerinin ürettiği mal ve hizmetlere ilişkin ticareti serbestleştirecek ortak bir pazar oluşturmaktır. Ticaret sınırlamaları yalnızca üye ülkelerce üretilen mal ve hizmetlere karşı kaldırılmakta, üçüncü ülkelere ithal edilen bir malı herhangi bir üye ülke, diğerlerine ihraç etmek istediğinde bu sınırlamalar geçerli olmaktadır. Dolayısıyla bu aşamada üye ülkeler, birleşik (ortak) bir mal piyasası oluşturmak için, sadece birbirlerine karşı tercihli gümrük politikası uygulayabilme açısından karar alanını bırakmış olmaktadır. Ancak değişik kamu politikaları ile yine de kendi üreticilerini koruma imkânları ellerinde kalmaktadır¹⁰.

Bu bütünleşme aşamasında her ülkenin serbestçe kendi gümrük politikasını seçmesi, bütünleşmeyi dağıtıcı eğilimlerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Serbest ticaret bölgesinde yer alan bir ülke, sanayisinin güçlü olmadığı alanlarda çok düşük gümrük oranları kabul ederek birleşme içinde bu malların ithalatçısı konumuna gelebilir. Bu ise, iki etki oluşturabilir: Eğer bütünleşme içinde bu malların üreticisi bir ülke varsa ve kendi üreticisini gümrük duvarlarıyla koruyorsa, bu korumayı etkisiz hale getirir. Sistem içinde gerilemeler meydana getirir. Eğer serbest ticaret bölgesinde, bu dalda üretici bir ülke yoksa, gümrük tarifelerini indiren ülke, bu daldaki

⁹ Süleyman UYAR; *Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi*, Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F. Erişim: 21.10.2002, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2000/ekonomik%20b.htm>

¹⁰ Yıldız, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

ticareti ele geçirecektir. Çünkü bölge içine ihracat yapan üçüncü ülkelerin, sisteme girerken düşük gümrük tarifesi uygulayan ülkeyi seçmesi ve oradan yüksek tarifeli ülkeye mal kaydırması söz konusu olabilecektir. Bölgedeki ticareti yeniden ele geçirmek için öteki ülkelerin de gümrük tarifelerini en aza indirmesi gerekir. Bu nedenle bütünleşme dışına karşı uygulanan gümrük duvarlarında en alt düzeyde eşitleme eğilimi ortaya çıkar. Serbest Ticaret Bölgelerinde bütünleşmenin taşıdığı bu sakıncaları kaldırmak için ya ek kurallar koymak ya da bir üst bütünleşme biçimine geçmek gerekir¹¹.

2.1.3. Gümrük Birlikleri

Gümrük Birlikleri, iki veya daha fazla ülkenin bir araya gelerek, sınırlarda mallara uyguladıkları her türlü tarife ve engelleri kaldırarak, üçüncü ülkelere karşı “Ortak Gümrük Tarifesi” uyguladıkları bir serbest ticaret alanı olarak tanımlanabilir.

Bu verdiğimiz tanımdan, birlik üyeleri arasında gerçekleştirilen ithalat-ihracat işlemlerinde her türlü miktar kısıtlamaları kaldırılmakta, gümrük vergileri alınmamakta ve malların serbest dolaşımı sağlanmakta olduğunu anlamaktayız. Bu yönüyle, Gümrük Birliği Serbest Ticaret Bölgelerine benzemekte, ancak birliğe üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı kendi ulusal tarifeleri yerine, birlikçe oluşturulan “Ortak Gümrük Tarifeleri” uygulanıyor olmasıyla da Serbest Ticaret Bölgelerinden ayrılmaktadır. Bunun sayesinde de Serbest Ticaret Bölgelerinin olumsuz yönleri giderilmiş ve sınır kontrolleri gibi bürokratik engeller kaldırılmış olmaktadır¹².

Gümrük birliği ile ulaşılmak istenen nokta; insanların, sermayenin, malların ve serbest meslek sahiplerinin serbestçe dolaşımının sağlanmasıdır. Bunun içinde, birlik içindeki ülkeler gümrüklerini sıfırlayacak, birbirleri ile yaptıkları ticarete gümrük vergisi almayacaklar, buna karşılık üçüncü ülkelerle yani birlik dışı ülkelerle yaptıkları ticarete de ortak bir gümrük vergisi tarifesi uygulayacaklardır¹³.

Gümrük Birliği’nde de, serbest ticaret bölgesinde olduğu gibi, mal piyasalarında bütünleşme amaçlanmış ve bütünleşmeye katılan ülkeler arasındaki

¹¹ Yıldız, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

¹² Çimen, a.g.e., s.16.

¹³ Adnan GÜLERMAN; “Avrupa Birliği ve Gümrük Birliğinin Vergi Politikalarına Etkileri”, *Vergi Sorunları Dergisi*, sayı:85, s.8.

mal akımlarını kısıtlayan gümrük vergileri ve diğer dış ticaret kontrolleri kaldırılmıştır. Ama serbest ticaret bölgesinden farklı olarak, üçüncü ülkelere karşı uygulanan gümrük tarifeleri eşitlenmiştir. Bu sayede üye ülkeler arasındaki mal akımları serbestleşip artarken, diğer ülkelerden olan mal akımlarında oransal bir azalma görüleceği beklenmektedir. Gümrük Birliği'nde uluslar, üçüncü ülkelere karşı uygulanacak gümrük tarifelerini saptama kararını uluslar üstü düzeye bırakmışlardır. Birliğin en önemli ve tek kararı olan, ortak gümrük tarifesi düzeyinin nasıl saptanacağı, birliği oluşturan ulusların korumacı ya da serbest ticareti savunan yaklaşımlarına göre değişecektir.

Korumacı görüş egemense, birlik bir korumacılık kalesi haline gelebilir. Ama genellikle, bir birliğin, tek tek ülkelerin saptayacağı gümrük oranlarından daha düşük bir düzey saptayacağı ileri sürülebilir. Bunun iki gerekçesi olabilir. Birincisi, birliğin doğurduğu ticaret saptırma etkisi ve yeni pazar büyüklüğü dolayısıyla daha düşük koruma düzeyleriyle yetinilebilmesidir. İkincisi de, yine ticaret saptırma etkisi dolayısıyla birliğe katılmayan çevre ülkelerde oluşturulan olumsuz etkilerin artmasını önleme ve dolayısıyla doğabilecek siyasal tepkileri azaltma kaygısıdır.

Gümrük Birliği'nin kurumsal yapısı, birlik içinde doğabilecek eşitsiz büyümeler konusunda, eşitsizliği düzeltmeyi amaçlayan mekanizmalara sahip değildir. Büyümenin eşitsizliği ise birliği dağıtacak siyasal çelişkileri besleyebilecektir. Serbest ekonomi mantığı içinde bu eşitsizliğin üstesinden gelmenin bir çözümü olarak, mal piyasalarındaki bütünleşmenin yanı sıra, faktör piyasalarında da bütünleşme gündeme gelecektir. Bu da bizi daha üst bir bütünleşme aşaması olan "ortak pazar"a götürecektir¹⁴.

Gümrük birliği, tarihte en çok görülen bütünleşme şeklidir. 1834 yılında birçok bağımsız Alman devletin kurduğu Zollverein ve 1957'de kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) gümrük birliğinin en güzel örneklerindendir. Avrupa Birliği her şeyden önce bir gümrük birliğidir. Avrupa Birliğindeki gelişmeler, bütünleşme kuramının temelini oluşturan gümrük birliğinin diğer bütünleşme biçimlerini kapsayacak şekilde genişletilmesine neden olmuştur. Gümrük birliği serbest ticaret bölgelerine göre daha geniş kapsamlı bir ekonomik bütünleşme sürecidir. Burada,

¹⁴ Yıldız, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

serbest ticaret bölgelerindeki şartlara ek olarak birliğe üye ülkelerin serbest ticaret politikası izleme imkanları kısıtlanmıştır¹⁵.

2.1.4. Ortak Pazar

Ortak Pazar, Gümrük Birliği'nin bütün unsurlarına ek olarak emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasındaki serbest dolaşımını engelleyen bütün unsurların ortadan kaldırılıp, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir bütünleşme şeklidir.

Ortak Pazar, bir üye ülkenin iç pazarından oluşmuş “genişletilmiş bir iç pazar”dır. İç pazarın oluşabilmesi için üye ülkelerin ulusal sınırlarında uygulanan her türlü fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılması gerekmektedir. Atılması gereken ikinci adım ise ülkelerin iç ekonomik politikalarının birbirine yaklaştırılmasıdır.

Buna göre, Ortak Pazar aşamasında söz konusu engelleri kaldırıcı çeşitli önlemler yürürlüğe girmektedir. Üye ülkeler arasında her türlü sınır kontrollerinin kaldırılması, çalışma ve oturma izni anlaşmalarının yapılması, göçlerin denetimi ve sığınma talepleri konusundaki politikalarda uyumlaştırma sağlanması, vergilerin, özellikle dolaylı vergilerin uyumlaştırılması, mali hizmetlerin serbestleştirilmesi, ulaşım ve telekomünikasyon gibi kamusal hizmet alanlarının açılması, banka ve sigorta işlemlerinin uyumlaştırılması, para ve benzeri işlemlerin serbestleştirilmesi vb. önlemlerin yanı sıra yabancı üretim faktörlerinin ortak pazara girişini ortak ilkelere bağlayan düzenlemeler de getirilmektedir¹⁶.

Böylece, Ortak Pazar içinde yer alan ülkelerdeki sermaye için en uygun yatırım alanını bulmak serbest hale gelirken, aynı durum emek için de söz konusu olabilecektir. Yani emek, üye ülkeler arasında serbestçe dolaşarak kendi becerisine en uygun iş ve ücreti elde etme imkânı bulabilecektir. Sermayenin serbest dolaşımını engelleyen kuralların kaldırılması daha kolay olurken, emek için aynı şey söz konusu değildir. Çünkü emeğin serbest dolaşımının sağlandığı bir konumda, durgunluk şeklindeki bunalım dönemlerinde, pazar içindeki ülkeler birbirine işsizlik ihraç edebilirler. Bunun yanı sıra, ülkeler arasında gelişmişlik farkları da söz konusuysa,

¹⁵ Uyar, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2000/ekonomik%20b.htm>

¹⁶ Yıldız, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

gelişmiş ülkeler büyük miktarda emek göçü ile karşı karşıya kalabilirler. İşte bu nedenlerle üye ülkelerin siyasetçileri, seçim kampanyalarının en duyarlı konusu olan işsizlikte bir artışa yol açabilecek düzenlemelere karşı direnç gösterirler.

Gerek mal ve hizmet piyasalarında, gerekse üretim faktörleri piyasalarında serbest dolaşımın sağlanması, ortak pazar içinde faktör fiyatlarının eşitlenmesine ve kaynakların etkin kullanımına yol açar. Ancak gelişmenin üye ülke'ler arasında eşit dağılması söz konusu olmamaktadır. Gelişme belli büyüme kutuplarında odaklaşma eğilimi göstermektedir. Akışkanlığı artan emek ve sermaye de bu odaklarda toplanacaktır. Eğer bütünleşmeye giren ülkelerin birbiriyle rekabet edecek ölçekte büyüme kutupları yoksa, sistemde büyüme eşitsiz olacak ve bazı ülkeler açısından bütünleşme bir fayda sağlamayacaktır. Bu da bütünleşmede parçalanma eğilimlerine yol açabilecektir. Bunu önlemeye yönelik arayışlar içine girilmesi ise, bir üst bütünleşme aşamasını getirecektir. Ortak pazarın en başarılı örneğini, Avrupa Ekonomik Topluluğu teşkil etmiştir¹⁷.

2.1.5. Ekonomik Birlikler

Ekonomik birlik, Ortak Pazar özelliklerinin yanı sıra üye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal politikaların uyumlaştırılıp birleştirildiği bütünleşme türüdür. Politikaların belirlenmesinde, üye ülke temsilcilerinden oluşan bir kurul karar organı durumundadır. Ancak uygulamayı her bir ulusal devlet kendi yürütmektedir. Burada ekonomik birlik terimi, üye ülkeler arasında döviz kurlarının sabitleştirildiği ve parasal-mali politikaların uyumlaştırıldığı parasal birliği de kapsayan geniş bir anlamda kullanılmaktadır¹⁸.

Mal, hizmet ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımının sağlandığı Ortak Pazar aşamasından sonra, sıra ulusal politikaların uyumlaştırılmasına gelmektedir. Bu politikaların bir kısmı birliğe giren ülkelerin yapısal sorunlarını çözecektir, bir kısmı makroekonomik politikaların uyumlaştırılmasını sağlayacak, bir kısmı da bütün

¹⁷ Yıldız, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

¹⁸ Güran, a.g.e., s.8.

birlik üyeleri tarafından alınması ve uygulanması gereken hususlarla ilgili olacaktır. Bu aşamada uyumlaştırılacak politikalar aşağıdaki gibi sıralanabilir¹⁹:

Birincisi, mal ve faktör piyasalarında sağlanacak bütünleşme, sadece gümrük engellerinin kaldırılması ya da sermaye ve emek dolaşımının serbestleştirilmesiyle gerçekleştirilemez. Üye ülkelerin ellerinde standartlardan vergilemeye, çeşitli teşviklere kadar uzanan, bu akımları engelleyici politika araçları kalmaktadır. Bu nedenle söz konusu alanlarda bir uyuma gitmek gerekmektedir.

İkincisi, etkileri uluslararası düzeyde görülen çevre sorunları gibi konularda ortak politikaların izlenmesidir.

Üçüncüsü, tek bir ülkenin çözemeyeceği, büyük ölçekli teknoloji, bilimsel araştırmalar ve projelerde olduğu gibi, uluslararası kaynakların harekete geçirilmesini gerektiren alanlarda ortak politikaların uygulanmasıdır.

Dördüncüsü, topluluk içinde rekabetçi yapıları bozan ve tekelleşmeyi ortaya çıkaran uygulamaları önlemeye dönük politikalarda işbirliğine gidilmesidir.

Beşincisi ise, bölgesel politikalarda olduğu gibi eşitsiz büyümenin sonuçlarını hafifletmeye çalışan yeniden dağıtım mekanizmalarının oluşturulması gibi konularda politika uyumlaştırmasına gitme gerekliliğidir.

Ekonomik birlikte, üye ülkelerin ekonomileri önemli ölçüde bütünleşmiştir. Bu nedenle ülkelerin ekonomik bunalımlara tek başına çözüm bulma kapasiteleri önemli oranda düşmüştür. Ancak üye ülkeler makroekonomik politikalarla ilgili karar alanlarını uluslararası kurumlara terk etmemişlerdir. Başka bir ifadeyle, ortak politikalarda uygulamayı hâlâ üye ülkeler yürütmektedir. Durum bu olunca, dünya ekonomisinin büyüme döneminde başarılı olabilen bir ekonomik birlik, bunalım döneminde gerekli kararları gereken hızda alamayacak ve aynı başarıyı gösteremeyecektir. Artık, bir uluslararası kuruluş ve onu savunan çevreler olduğu için bu başarısızlık topluluğun dağılmasına neden olmayacak, çözüm daha ziyade bir üst bütünleşme düzeyine geçişte aranacaktır.

¹⁹ Yıldız, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

Bugün için Avrupa Birliği, özellikle Maastricht Antlaşması'ndan sonra üyeleri arasında malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlaması, ekonomi, para ve maliye politikalarını ahenkleştirme konusundaki ilerlemelerle ekonomik birliğe doğru yönelen bir topluluk olarak görünmektedir²⁰.

2.1.6. Tam Ekonomik Bütünleşmeler

Bu tür entegrasyonların ekonomik birliklerden farkı, ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde kaldırılmış ve bunun yerini uluslar üstü bir otoritenin almış olmasıdır. Bu bütünleşmelerde ekonomik, sosyal ve mali politikaların düzenlenmesi ve uyumlaştırılması uluslar üstü bir otoritenin kararlarına bırakılmaktadır. Hiçbir ticaret engelinin kalmadığı, sınırların ortadan kalktığı bir iç pazar oluşturularak, parasal birliği de içine alan ve topluluk yasaları hükümlerinin milli yasalardan önce uygulandığı bir düzene, sadece ekonomik birlik demek mümkün değildir²¹.

Bu aşamada, bir ekonomik birlikten (topluluktan) farklı olarak, finansman piyasasında bütünleşme gerçekleştirilecek, maliye, para ve sosyal politikaların uyumu ile ilgili kararlar ve daha da ötesi istikrar işlevi ulusal düzeyin üstündeki kurumlarca alınacaktır. Makroekonomik düzeyde bir bütünleşme sağlanmış olacaktır. Ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde kaldırıldığı ve bir uluslar üstü otoritenin kurulduğu bu en son aşamada, ortak paraya geçilmesi, tek bir merkez bankasının kurulması gündeme gelir. Ülkelerin bağımsız olarak para arzını arttırabilmesi, faiz politikası izlemesi imkânsız hale gelir. Çünkü artık para ve maliye politikaları ile ilgili hedef ve araçlar birleştirilmiştir. “Tek para” fikrinde üye ülkeler anlaşmaya varmışlardır. Bunun gereği olarak, üye ülkeler üzerinde para-maliye politikalarını yürütecek bir merkezi otorite kurulmuştur.

1990'ların başında Avrupa Topluluğu, Avrupa Para Sistemi ile bu sürecin son aşaması sayılan “Ekonomik ve Parasal Birlik”i zorlamaya başlamıştır. Daha fazla ilerlemenin siyasal açıdan yakınlaşmayı da gerektirdiği anlaşıldığından, ekonomik ve parasal birlik ile siyasal birlik 1991 yılındaki Maastricht Zirvesi'nde ele alınmış ve

²⁰ Yıldız, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

²¹ Çimen, a.g.e., s.17

1993 yılından itibaren 1 Ocak 1999'da tek paraya geçiş ile sonuçlanan bir süreç başlatılmıştır²².

Ekonomik bütünleşmenin tutarlı olabilmesi için ekonomik ve parasal unsurlar arasında uygun bir denge sağlanması gerekmektedir. Çünkü ekonomik ve parasal gelişmelerle politikalar arasında karşılıklı etkileşim söz konusudur.

Ülkeler arasında mal ve faktör hareketlerine konulan bütün sınırlamaların kalkmış olması, reel anlamda ekonomik bütünleşmenin gerçekleşmesi için yeterli olabilir, ancak tam bir bütünleşme için yeterli değildir. Para piyasalarını kontrol etmek mümkün olmuyorsa, istikrarsız bir ortam söz konusuysa, reel anlamda bütünleşmeye gitmek çözüm getirmez. Çünkü bütünleşmelerin amacı, sadece mal ve faktör piyasalarının kaynaşmasını ve istikrarını değil, aynı zamanda para ve finans piyasalarının büyümeyi engellemeyecek ve hatta teşvik edecek şekilde uyumlaştırılmasını gerekli kılmaktadır.

Parasal bütünleşmenin gerçekleştirilmesi üye ülkeler açısından güç ve zaman alıcı bir süreci içerir. Çünkü para ile ilgili işlemler ülkelerin ulusal egemenlikleri ile yakından ilgilidir. Öte yandan ülkelerin farklı ekonomik ve mali politikalar uygulamaları bu güçlüğü arttırmaktadır. Sözü edilen süreç çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Bu aşamalar şunlardır²³:

- Üye ülkeler arasında döviz kurlarında birliğin sağlanması,
- Birlik içinde sermayenin serbest dolaşımını engelleyen bütün sınırlamaların kaldırılması,
- Üye ülkelerin ekonomik politikalarında koordinasyonun gerçekleştirilmesi,
- Ortak bir rezerv fonunun kurulması,
- Para oluşturma ve yok etme yetkisine sahip, ortak bir Merkez Bankasının kurulması,
- Ortak bir paranın kabulü ve kullanılmasıdır.

²² Yıldız, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

²³ Yıldız, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

Bu sürecin son aşaması sayılan tek paraya geçiş ve birlik içinde bu paranın kullanımının sağlanması, üye ülkeler arasında siyasal açıdan yakınlaşmayı ifade eden birtakım adımların atılması anlamına gelmektedir. Çünkü tek para ve para politikası üzerindeki denetim, ulusal egemenliği temsil eden ve onun göstergesi olan en önemli unsurlardan biridir. Dolayısıyla parasal bütünleşmeyi siyasal bütünleşmeden soyutlamak mümkün değildir. Zaten bir ekonomik bütünleşmede tek paraya geçişin zorlukları da buradan kaynaklanmaktadır.

İyi bir ekonomik bütünleşme için aynı zamanda siyasal yakınlaşma ve bunu dünya çapında ortak çıkarlara da oturtmak gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, ekonomik bütünleşmenin iyi işleyebilmesi için bir karar ünitesine ihtiyaç vardır. Bu karar ünitesinin görevi, siyasal dengesizlikler ve anlaşmazlıkların ortadan kalkmasına yardım etmektir. Dolayısıyla ekonomik alanda etkin bir bütünleşmenin sağlanması, siyasal bütünleşmenin gerçekleşmesine de bağlıdır.

Avrupa Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması (madde 2) ekonomik hedeflerin yanı sıra, “üye devletler arasında daha sıkı ilişkiler kurulmasının sağlanması” şeklinde bir siyasal hedef öngörmüştür. Ancak bu, Topluluğun ikincil derecede kalan amacı olmuştur.

Topluluğun, siyasal birliği ekonomik ve parasal birlik ile birlikte somut hedef olarak benimsemesi, 1991 yılındaki Maastricht Zirvesi'nde gerçekleşmiştir. Buna göre, Maastricht Antlaşması, tek para sisteminin kabulünün yanı sıra, Avrupa vatandaşlığı, ortak dış politika ve güvenlik politikası, adalet ve içişleri alanında işbirliğine ilişkin getirdiği düzenlemelerle, bir anlamda gelecekteki “Birleşik Avrupa Devletleri”nin temellerinin atıldığına işaret etmektedir²⁴.

Roma Antlaşması Topluluğunun uluslar üstü yapısını egemenliğin devrinden çok, üye devletlerce ortak kullanım esasına dayandırmıştır. Buna karşılık Maastricht Antlaşması, üye ülkelerin, yalnızca parasal egemenliklerini, oluşturulacak uluslar üstü bir kuruma (Avrupa Merkez Bankası) devretmesini öngörmüş, öte yandan gerek ekonomik politikaların koordinasyonu, gerek ortak dış politika, savunma, adalet ve içişleri alanlarında üye ülkelerin egemenliklerini koruması ve kararlarını uzlaşma

²⁴ Yıldız, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

yoluyla alması esasını getirmiştir. Antlaşmanın bu asimetrisi, yani Avrupa Merkez Bankası ile temsil edilen parasal güç ile Birliğin ekonomik ve siyasi gücü arasında olması gereken dengenin bulunmaması, bütünleşmenin ilerlemesini tehlikeye sokacak bir nitelik taşımaktadır²⁵.

3. AVRUPA BİRLİĞİNDE GÜMRÜK BİRLİĞİ UYGULAMASI

İkinci dünya savaşı sonrası dönemde, dünyada askeri ve siyasi alanda kurulan yakınlaşmaların yanı sıra ekonomik alanda da ülkeler arasında yakınlaşmalar olup, daha büyük pazarlara ihtiyaç olduğunun farkına varılmıştır. Böylece, uluslararası para, mal ve ödeme akışını engelleyen faktörlerin kaldırılarak tek ve büyük bir pazarın oluşması düşüncesi üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak bir gümrük birliğinin oluşması gerektiği görüşünde birleşmiştir.

Bilindiği gibi gümrük birliği oluşturabilmek için²⁶;

- Gümrük birliği üyelerinin karşılıklı ticaretleri üzerindeki her türlü engel (kota, gümrük, ithal ve ihraç yasakları gibi) kaldırılmalı,
- Birlik dışı ülkelere karşı ortak bir dış tarife ve ithalat rejimi uygulanmalı,
- Gümrük hasılatı tek bir elde toplanarak, önceden belirlenmiş ölçüler uyarınca paylaşılmalıdır.

La Haye Uluslararası Daimi Adalet Divanının bir kararındaki gümrük birliği tanımı şöyledir²⁷: Gümrük birliği, akit tarafların hepsinde tek bir tarifenin uygulandığı, birliğe üye olmayan devletlere tek bir gümrük barajının varolduğu, üyeler arasındaki mal alış verişlerinde uygulanan gümrük vergilerinin tamamen ortadan kaldırıldığı, üçüncü ülkelere gelen mallardan alınan vergilerin üyeler arasında paylaşıldığı birliktir.

Gümrük birliğinin özünde, ulusal ekonomik güçler birbirine yaklaştırılarak daha büyük bir ekonomik potansiyelden yararlanmak düşüncesi yatmaktadır. Gümrük birliklerinin en önemli ve en güncel örneği Avrupa Birliği'dir. Avrupa

²⁵ Yıldız, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

²⁶ Aytaç EKER; *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları*, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1995, s.14.

²⁷ Ahmet GÖKDERE; *Gümrük Birliği Açısından Avrupa Topluluğu ve Türkiye İlişkileri*, Ankara Üniversitesi, ATAUM yay. No:2, Ankara 1989, s.9.

Birliğini kuran Roma Antlaşması'nın 9. maddesi, Avrupa Birliği'nin, üzerinde ortak pazarı gerçekleştirmeye yönelik politikaların da gerçekleştirileceği bir gümrük birliği temeline dayandırılacağını ve bu birliği tüm mallar üzerindeki serbest ticaretin kapsayacağını öngörmüştür²⁸.

Avrupa Topluluğu'nda Gümrük Birliği, ilk olarak 1951 yılında imzalanan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran Paris Antlaşması ile yürürlüğe girmiştir. Bunu, 1957 tarihinde imzalanan, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması izlemiştir. Roma Antlaşması'nın Gümrük Birliği hedefi, bütün sanayi mallarında ve tarım ürünlerinin çoğunda, 1 Temmuz 1968 tarihi itibarıyla gerçekleştirilmiştir. Gerek Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT), gerekse Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Antlaşmalarında yer alan Gümrük Birliği'ne ilişkin hükümler, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)* hükümlerinin öngördüğünden daha ileri bütünleşmeyi hedeflemektedir.

3.1. Avrupa Birliğinin Amaçlarından Birisi Olarak Gümrük Birliğinin Kurulması

Avrupa Birliği, üye ülkeler arasında ileride ortak pazar kurmak amacıyla gümrük birliği temeli üzerine kurulu bir entegrasyon hareketidir. Avrupa Birliğini kuran Roma Antlaşmasında, üye ülkelerin belirli bir geçiş dönemi içerisinde aşamalı olarak, birbirleri ile olan ticaretlerinde uyguladıkları gümrük vergileri ve her türlü eş etkili tedbirler ile miktar kısıtlamalarını kaldırmaları ve ortaklık dışındaki üçüncü ülkelere yapılan ithalatta da ortak bir gümrük vergisi sistemi uygulanmasına başlamaları öngörülmüştür.

²⁸ Eker, a.g.e., s.14.

* İkinci dünya savaşından sonrası dönemde uluslararası ticaretin dünya çapında serbestleştirilmesi ve buna yönelik uluslararası işbirliği, geçici bir tarife sözleşmesi olarak 1947 yılında imzalanıp 1948 yılı başlarından itibaren yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Savaş sonrası dönemde oluşan çok taraflı ticaret sistemi, büyük ölçüde, GATT ilke ve kuralları ve bunlara ilişkin getirilen istisnalar çerçevesinde şekillenmiştir. Zaman içinde periyodik olarak gerçekleştirilen ticaret müzakereleri de GATT sisteminin ve uygulamanın gelişimi açısından büyük önem taşımıştır. O kadar ki, bu müzakerelerin sekizincisi(Uruguay Round), önemli değişikliklerin ve yeniliklerin yanı sıra, 1995 yılı başından itibaren GATT'ın yerine Dünya Ticaret Örgütü(WTO) adıyla yeni bir örgütün geçmesi şeklinde, köklü bir değişimi de beraberinde getirmiştir. GATT'ın temel amacı, kısaca, güvenli ve öngörülebilir bir ticaret ortamı ve sürekli bir ticaret serbestleştirme sağlamak biçiminde ifade edilebilir.

Avrupa Birliği lkeleri, ekonomilerinin dış ticarete olan yüksek bağımlılığı, birliğin gümrük birliği yoluyla ortak bir dış ticaret politikasına sahip olması ve bu suretle uluslararası ticaret görüşmelerinde pazarlık gücünü artırması görüşünü güçlendirmiştir. Ancak ortak dış tarife ve ticaret rejimi uygulama zorunluluğu nedeniyle ye ülkelerin bağımsız dış ticaret politikaları izleme imkânları sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla gümrük birlikleri ileri bir ekonomik yakınlaşma düzeyini temsil ederler²⁹.

Avrupa Birliğinin anayasası niteliğinde olan Roma Antlaşmasının nihai hedefi, pazar ekonomisi kurallarının uygulandığı ve temel koşulları, “serbest ticaret”, “serbest dolaşım”, “ortak gümrük tarifesi” olan tek bir entegre Avrupa i pazarını gerçekleştirmektedir. Roma Antlaşmasının 9.maddesine göre, “Birlik, mal alış verişlerinin tümünü kapsayan ve ye devletler arasında ithalat ve ihracatta alınan gümrük vergileri ile eş etkili bütün ykmllkleri yasaklayan, üçüncü ülkelerle ilişkilerde ortak gümrük tarifesinin uygulanmasına dayanan bir gümrük birliği üzerinde kurulmuştur”.

Roma Antlaşmasının 11. maddesinde, “ye devletler belirlenen süreler içinde gümrük vergileri konusunda, yerine getirmelerine imkân sağlayacak her çeşit uygun tedbirleri alırlar” hükmü yer almıştır. Bu hükme uygun olarak, çeşitli ye devletler gümrük vergileri alanında yasama organlarına ait olan yetkilerini yürütme organlarına devretmişlerdir. Böylece, ye devletlerde ağır işleyebilen yasama süreci, süratli uyum kurulması amacına yönelmiştir. Roma Antlaşmasının 12. maddesine göre de “ye devletler kendi aralarında ithalatta ve ihracatta yeni gümrük vergileri ve eş etkili yükümlülükler koymaktan ve karşılıklı ticari ilişkilerinde uyguladıklarını artırmaktan kaçınırlar”.

Roma Antlaşması birlik içi gümrüklerden arındırılmış bir ortak pazar oluşturulmasını öngördüğünden gümrük birliğinin kurulmasına yönelik olarak “Ortak Dış Ticaret Politikası” oluşturulması için kabul edilen unsurlar belirtilmektedir. 113. maddeye göre bu politika, tüm birlik ülkelerinde bir “ortak gümrük tarifesi”, “nc ülkelere ortak ticari anlaşmalar”, “ihracatta ve ithalatta ticaret politikası araçlarının ortak uygulanması” üzerinde oluşturulması öngörülmektedir. Ortak dış ticaret

²⁹ Eker, a.g.e., s.14.

politikasının oluşturulması ile yetkiler, üye ülkelerin tek başlarına uluslararası antlaşmalara katılamayıp, otonom önlemler almamalarını öngörmektedir.

Avrupa Birliğinde gümrük birliği oluşturulmasına yönelik çalışmaları başlıca üç grupta incelemek mümkündür³⁰:

3.1.1. Üye Devletler Arasında Gümrük Vergilerinin Kaldırılması

Roma Antlaşması'ndaki birlik içi gümrüklerin bir ortak pazar oluşması amacına yönelik olarak, öncelikle üye devletlerin aralarındaki ithalat ve ihracat üzerine yeni gümrük veya eş etkili diğer mali yükler koymak ya da mevcutları artırmaktan kaçınmaları öngörülmüştür. Ayrıca ithalat üzerindeki mevcut gümrükler ile eş etkili diğer mali yüklerin 12 yıllık geçiş dönemi içinde (1969 yılı sonunda) ortadan kaldırılması hükme bağlanmıştır.

Birlik içi gümrükler 1 Temmuz 1968 tarihinde yani öngörülenden 18 ay önce sıfırlanmıştır. Esasen Roma Antlaşmasının 115. maddesinde, "herhangi bir üye devletin geçiş dönemi sırasında 14. madde* hükmüyle bağlı kalmaksızın diğer üye devletlerden ithal ettiği ürünlerden gümrük almayı kısmen ya da tamamen askıya alabileceği öngörülmüştür". Yine 15. maddede, "genel ekonomik durumları ve ilgili sektörün durumu elverdiğinde üye devletler, diğer üye devletlere karşı gümrük tarifelerini, 14.maddede düzenlenenden daha hızlı indirmeye hazır olduklarını bildirirler" denilmektedir³¹.

³⁰ Eker, a.g.e., s.15.

* 1. Her ürün için, birbirini izleyecek indirimlerin yapılacağı temel vergi 1 Ocak 1957 tarihinde uygulanmakta olan vergidir.

2. İndirimlerin takvimi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

a. Birinci aşamada ilk indirim iş bu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra; ikinci indirim ilk indirimden on sekiz ay sonra; üçüncü indirim ise, iş bu Antlaşmanın yürürlüğe girişini izleyen dördüncü yılın sonunda yapılır;

b. İkinci aşamada, bu aşamanın başlangıcından on sekiz ay sonra bir indirim; bu indirimden on sekiz ay sonra ikinci bir indirim; bundan bir yıl sonra da üçüncü bir indirim yapılır;

c. Geriye kalan indirimler üçüncü aşamada yapılır. Konsey bu indirimlerin takvimini, Komisyonun önerisi üzerine nitelikli çoğunlukla karar alarak direktiflerle belirler.

6. Üye devletler her ürüne uygulanan vergilerdeki indirimin:

- Birinci aşama sonunda temel verginin en az %25'ine,
- İkinci aşama sonunda, temel verginin en az %50'sine, ulaşması için gayret gösterirler.

³¹ Eker, a.g.e., s.16.

3.1.2. Gümrük Vergilerine Eş Etkili Yükümlülüklerin Kaldırılması

Gümrük birliğinin kurulabilmesi için birlik içinde yalnız dar ve teknik anlamda gümrük vergileri değil, bu vergilere eş etkili diğer yükümlülüklerin de kaldırılması gerekmektedir. AB Adalet Divanı gümrük vergilerini eş etkili yükümlülüklerden ayırmak için bu kavramların özellikleri üzerinde durmaktadır. Adalet Divanı çeşitli kararlarında gümrük vergilerine eş etkili yükümlülük kavramına açıklık getirmiştir. Bu kararlarda temel alınan başlıca ölçütler şunlardır³²:

- Gümrük vergisine eş etkili yükümlülük koyma yasağının uygulanmasında belirleyici ölçüt yükümlülüğün etkililiğinden çok etkilenmiştir. Bu yükümlülüğün adının vergi, resim, pay ve ücret olması, tanımı veya tahsil biçimi önemli değildir.
- Bu yükümlülüklerin konuluş amacının mali, sosyal ya da idari olması yasağın uygulanması açısından önem taşımamaktadır.
- Aynı nitelikteki yeni ürünlerin benzer başka yükümlülüklerle tabi tutulması üzerine konan yasağın geçerliliğini etkilememektedir.
- Yükümlülüğün, gümrük vergilerine eş etkili olarak nitelendirilebilmesi için bir üye devlet tarafından tek taraflı olarak konulması gerekir. Ancak mali yükümlülüğün söz konusu üye devlet yararına konulmamış olması veya kamu hukukuna tabi özerk bir kuruluş tarafından konulmuş olması bu niteliği değiştirmemektedir.

Bu bağlamda, Gümrük vergilerine eş etkili yükümlülükler, gümrük vergilerinin dışında kalan ve birlik içi ticarete konu olan mallar üzerine, bunların gerek ithalatı gerek ihracatı sırasında sınırdan geçmeleri nedeniyle konulan parasal yükümlülüklerdir³³. Adalet Divanı çeşitli kararlarında, gümrük vergilerine eş etkili yükümlülük koyma yasağının yalnız sınai ürünler bakımından değil aynı zamanda tarım ürünleri bakımından da uygulanacağını hükme bağlamıştır.

³² Eker, a.g.e., s.17.

³³ Nami ÇAĞAN; Avrupa Topluluğu Vergi Politikasının Hukuki Çerçevesi, Ankara Üniversitesi, ATAUM Yay. No:1, Ankara, s.26.

3.1.3. Birlik Dışı Ülkelere Karşı Ortak Gümrük Tarifesinin Konulması

Avrupa birliğine üye devletler, Roma Antlaşmasına göre, üçüncü ülkelere karşı uygulayacakları dış tarifeyi istediği seviyede tamamen serbest olarak tespit edecek durumda değildirler. Bu konuda Gümrük ve Ticaret Genel Antlaşması'nın (GATT) bağlayıcılığı söz konusudur. GATT'ın koymuş olduğu genel kaideleri birlik üyeleri ihlal edemezler. Bilindiği gibi GATT'ın bir amacı da uluslararası ticareti mümkün olduğu kadar serbestleştirmek, bu suretle dünya ticaretinin artmasına yardımcı olmaktır. Avrupa birliğinin dış ticaret tarifesi bu sınırlar içinde kalmak zorundadır.

Roma Antlaşmasının 119. maddesinde, ortak dış tarifenin kapsadığı dört gümrük bölgesinde (Benelüks, F.Almanya, Fransa, İtalya) 10 Ocak 1957 tarihinde uygulanmakta olan gümrük vergilerinin aritmetik ortalaması düzeyinde oluşacağı hükme bağlanmıştır. Yalnızca, her üye devletin 1956 yılında üçüncü ülkelerden yaptığı toplam değerlerinin %2'sini aşamayacak bazı duyarlı mallar için uygulanacak dış tarifenin üye ülkeler arasında yapılacak görüşmelerle belirlenmesi öngörülmüştür³⁴.

3.2. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT)'nin Kurulması ve Gümrük Birliği

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kuran anlaşma 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te imzalanmıştır. Antlaşma, taraflarca 1952 yılında onaylanınca 25 Eylül 1952 tarihinde AKÇT resmen kurulmuştur. 10 Şubat 1953'te çelik için bir ortak pazar kurulmaya başlanmış. 1958 yılında artık kömür ve çelik ürünlerinde Avrupa'da bir ortak pazar kurulmuştur. AKÇT'nin amaçları, üye ülkelerin ekonomilerinin genişlemesine katkıda bulunmak, tam istihdamı gerçekleştirerek işsizliği önlemek ve hayat seviyesinin yükseltilmesini sağlamaktır. Ayrıca, sektörde tekelleşmenin önlenmesi, yatırımların hızlandırılması ve işçilerin konut edinmelerine yardımcı olunması da amaçlar arasında bulunmaktadır.

Bu ortak pazar sayesinde, altı üye ülke* arasında kömür, demir cevheri, hurda demir ve çelik ürünleri ticaretine konan kısıtlamalar artık tamamen kaldırılmıştır.

³⁴ Eker, a.g.e., s.18.

* Federal Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksembourg.

Aynı zamanda topluluk dışında kalan diğer ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulanmaya başlanmıştır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kuran Paris Antlaşması madde 4/a'ya göre, ithalat-ihracat vergileri ile buna benzer etki oluşturan diğer vergiler ve miktar kısıtlamaları yasaklanmıştır. Yukarıda adı geçen maddeye göre, 10 Şubat 1953 yılında üye ülkeler arasında kömür, demir ve hurda ticaretine uygulanan kısıtlamalar kaldırılmıştır (İtalya hariç. İtalya 1958'e kadar kok kömürü ithalatına vergi uygulamıştır.). Çelik ürünlerinde 1 Mayıs 1953 tarihinde bir ortak pazar kurulmuş, özel alaşımlı çelikler için bu tarih 1 Ağustos 1954 olarak belirlenmiştir.

15 Temmuz 1963 tarihinde, Topluluğa üye ülkeler, Sovyet Birliği ve diğer Doğu Bloku ülkelerinden yapılan çelik ve ham demir ithalatına kota uygulamaya başlamışlardır. Bir yıl için geçici olarak konan kota sistemine daha sonra devam edilmiştir. 15 Şubat 1964 tarihinde demir- çelik ürünleri ithalatına uygulanan vergiler ortalama %9 oranında yükseltilmiştir. Topluluğa üye ülkeler, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu anlaşması kapsamına giren ürünlerdeki gümrük vergilerini 1 Ocak 1972 tarihinde birleştirmişler ve AKÇT kapsamındaki ürünlerde ortak gümrük tarifesi uygulamaya başlamışlardır³⁵.

3.3. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin Kurulması ve Gümrük Birliği

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun 1951 yılında kurulmasından sonra başarı göstermesi, bu başarının Avrupa'da AKÇT gibi sektör bazında olmayan daha geniş ve kapsamlı bir ekonomik birleşmenin gerçekleştirilmesi düşüncesine neden olmuştur. Nihayet, girişimler ve görüşmeler olumlu sonuçlar doğurmuş ve 5 Mart 1957'de Roma'da imzalanan antlaşmalar ile Avrupa Ekonomik Topluluğu kurulmuş ve bu antlaşmalar 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AET'nin kurulmasıyla birlikte, gümrük birliği alanında AKÇT'dekinden daha geniş alanda düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler aşağıda incelenmektedir.

3.3.1. Demir-Çelik Dışı Ürünlerde Gümrük Birliği

Demir-çelik dışı ürünlerde gümrük birliği derken akla, kömür ve demir-çelikte daha önce gümrük birliği kurulduğu için, bunların dışında kalan sanayi ve tarım ürünlerinde de gümrük birliğinin sağlanması gelmelidir.

³⁵ Rıdvan KARLUK; *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta yay. İstanbul- 1998, s.176.

3.3.1.1. Gümrük Vergileri ve Eş Etkili Vergilerin Kaldırılması

Daha önce açıklandığı gibi AKÇT’de kömür ve demir-çelik ürünlerinde gümrük birliği kurulmuş, başarılı uygulamaların sonucu olarak demir ve çelik ürünlerini aşarak sanayi ürünlerinde de gümrük ve eş etkili vergilerin kaldırılması, ortak gümrük tarifesinin kabulü, miktar kısıtlamalarının eş etkili önlemler ile birlikte sıfırlanmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğunda Gümrük Birliği kurulmuştur. Ancak yukarıda saydığımız, gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması, ortak gümrük tarifesinin kabulü, miktar kısıtlamalarının eş etkili önlemler ile birlikte sıfırlanması, belirli bir takvim içinde mümkün olmuştur. Roma Antlaşmasının 12-17. maddelerinde bu konu düzenlenmiştir. Bu maddelere göre gümrük ve eş etkili vergiler, 12 yıllık bir “geçiş dönemi” içinde aşamalı olarak kaldırılacaktır. Üye ülkeler bu sürede kendi aralarındaki ticarete yeni gümrük vergileri koyamayacaklar ve mevcut olanları da arttıramayacaklardır.

Aşamalı olarak kaldırılacak olan vergiler 1 Ocak 1957 yılında uygulanmakta olan vergiler üzerinden uygulanmaya başlanmış, 12 yıllık “geçiş dönemi” kendi içinde üç alt döneme ayrılmıştır. Bunlar, tablo-1.2’de gösterilmiştir.

Tablo 1.2 : AET’de Gümrük İndirim Takvimi

Dönemler	Tarih	Oran	Uygulanacak Vergi Oranı (başlangıç 100)
1.Alt Dönem: (01.01.1958-31.12.1961)	01.01.1959	%10	%90
	01.07.1960	%10	%80
	31.12.1961	%10	%70
2.Alt dönem: (01.01.1962-31.12.1965)	01.01.1962	%10	%50
	31.12.1965	%10	%40
3.Alt Dönem: (01.01.1966-31.12.1969)	Bu dönem için indirim takvimi öngörülmüştür. Yetki, Topluluk Konseyine bırakılmıştır.		

Kaynak: Karluk, a.g.e., s.177.

Gümrük Birliğinin gerçekleştirilmesi için komisyon, 16 Aralık 1958'de fark giderici vergi (eş etkili vergi) ile ilgili düzenleme yapmıştır. Komisyon aldığı kararla, üye devletler arasındaki gümrük vergilerinin indirimi henüz önemli olmadığı için, ilk aşamada herhangi bir fark giderici vergi alınmasına gerek olmadığı kararına varmıştır. Komisyon, 1960-1968 yılları arasında fark giderici vergi oranlarını %25'ten başlayarak %100'e kadar çıkartmıştır. Böylece üye devletler arasında gümrük vergileri indirilirken, bu indirime paralel olarak fark giderici vergiler artırılmıştır³⁶. Bu söylediklerimizi aşağıdaki tablo en iyi şekilde göstermektedir.

Tablo 1.3 : AET'de Gümrük Birliğinin Gerçekleşmesi

Dönemler	Gümrük Vergisi İndirimi	Fark Giderici Vergi
01.01.1958/01.01.1961	10%	0
01.01.1961/31.12.1961	20%	25%
01.01.1962/30.06.1962	30%	35%
01.07.1962/30.06.1963	40%	45%
01.07.1963/31.12.1963	40%	55%
01.01.1964/31.01.1965	50%	60%
01.02.1965/31.12.1965	50%	65%
01.01.1966/30.06.1967	60%	75%
01.07.1967/01.07.1968	90%	85%
01.07.1968'den sonra	100%	100%

Kaynak: Karluk, a.g.e. s.178.

Gümrük vergilerinin indirilmesinden sonra benzer etki oluşturan diğer iç vergilerin de kaldırılmasının geçiş döneminden önce gerçekleştirilmesi için çaba gösterilmiş, fakat bunda tam olarak başarıya ulaşılamamıştır. Komisyon, bu nitelikte yüzlerce vergiyi belirleyerek bunların listesini yayınlamıştır. Bunlar arasında lisans resmi, istatistik vergisi, damga resmi, malların yükleme-boşaltma vergisi sayılabilir. Geçiş döneminin birinci aşaması sonunda bütün ihracat vergileri kaldırılmıştır. 1 Temmuz 1968 tarihinde, gümrük tarifesi gibi etki oluşturan diğer bütün mali nitelikteki vergiler sıfırlanmıştır³⁷.

³⁶ Karluk, a.g.e., s.177.

³⁷ Karluk, a.g.e., s.178.

3.3.1.2. Vergi Dışı Diğer Engellerin Kaldırılması

Roma Antlaşmasında tarife dışı engellerin kaldırılmasına dair hükümler yer almaktadır. Örneğin, 30-37.maddelerde, üyeler arasında dış ticarete kota uygulamalarıyla benzeri etki oluşturan diğer önlemlere başvurulması yasaklanmıştır. Üyeler arasında varolan kotaların da belirlenmiş olan geçiş dönemi boyunca kaldırılması kabul edilmiştir. Kotalar ve buna benzer etki yapan diğer uygulamaların nasıl ortadan kaldırılacağı da bizzat Roma Antlaşmasında belirtilmiştir. Roma Antlaşmasına göre bu, iki aşamalı olarak gerçekleştirilecektir. Birinci aşamada, varolan kotalar “global kotalar” haline getirilecek, ikinci aşamada ise, bu global kotalar her yıl %20 oranında arttırılarak geçiş döneminin sonunda sıfırlanacaktır. Avrupa Topluluğu (AT) bu uygulamada da gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin sıfırlanmasında olduğu gibi yüksek bir performans sergileyerek, bu uygulama da öngörülenden daha hızlı olmuş ve Komisyon’un 12.05.1960 tarihli kararı ile kotalar, 31.12.1961 tarihinde tamamen kaldırılmıştır.

İhracat kısıtlamalarına, birinci geçiş döneminden sonra başvurulamayacağı öngörülmüştür. İhracat üzerindeki engeller, amaçlanan hedef içinde birinci geçiş dönemi sonunda tamamen giderilmiştir. Dış ticarete miktar kısıtlamalarının kaldırılmasından sonra Topluluk içinde benzer etki oluşturan tedbirlere son verilmesi, en önemli konu olmuştur. 1969 yılında Konsey, kota etkisi yapan uygulamaların olmaması için iki tüzük çıkarmıştır. Bunlardan ilki, kamu kuruluşlarına yapılan satışlar ile ilgili, ikincisi ise kota benzeri etki oluşturan tedbirlere ilişkindir. Amacı, Roma Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra da yürürlükte bulunan tedbirleri kaldırmaktır³⁸.

Avrupa Topluluğu ile ilgili ayrıca şunları söylemekte de yarar vardır; Avrupa Topluluğunda başlıca dört temel kural ve uygulama vardır. Bunlar; eşyanın serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı, kişilerin serbest dolaşımı ve hizmetlerin serbest dolaşımıdır. Ayrıca, tek para sistemi ve ortak tarım politikası gibi uygulamalar da vardır.

³⁸ Karluk, a.g.e., s.179.

Gümrük Birliği, bu dört temel kural ve uygulamadan birincisi olup, eşyanın üye ülkeler arasında serbest dolaşımıdır. Gümrük Birliğinde de kendine has birtakım temel kuralları ve uygulamaları vardır³⁹:

- Topluluğa üye ülkeler arasında milli sınırlar gümrük birliği açısından kaldırılmıştır. Avrupa Topluluğuna üye ülkeler bu konuda tek bir ülke sayılmaktadırlar.

- Gümrük Birliğine üye ülkeler gümrük açısından tek bir ülke sayıldığı için, bir üye ülkeden diğer bir üye ülkeye sevk edilen Avrupa Topluluğu menşeli mallar için artık ithalat-ihracat terimleri kullanılmamakta, bunun yerine “gelen eşya ve giden eşya” terimleri kullanılmaktadır.

- Gümrük Birliğine üye olan ülkeler, yukarıda açıklandığı gibi, gümrük açısından tek bir ülke sayıldığı için bir üye ülkeden diğer bir üye ülkeye giden o ülke menşeli ve Avrupa Topluluğu menşeli mallar için gümrük kontrolü yapılmamakta ve gümrük vergisi alınmamaktadır.

- Gümrük Birliğine üye olan ülkeler, gümrük açısından tek bir ülke sayılmalarına rağmen, her bir üye ülke diğer üye ülkelere gelen ve üye ülkelere giden malların cinsinin, miktarının ve niteliğinin ne olduğunu bilmek istemektedir. Çünkü, bu bilgiler ekonomik açıdan, istatistiki açıdan, üye ülkeler içerisinde alınan vergiler açısından (örneğin katma değer vergisi gibi) önemli olmaktadır.

- Gümrük Birliği ile ilgili bir başka önemli uygulama ise TIR sisteminin olmasıdır. TIR sistemi uygulamasına göre, Gümrük Birliğine üye ülkeler Gümrük açısından tek bir ülke sayıldıkları için bir üye ülkeden diğer bir üye ülkeye gönderilen Avrupa Topluluğu menşeli mallar için TIR sistemi uygulanmıyor, bu sistem sadece Avrupa Topluluğu ile üçüncü ülkeler olan topluluk dışı ülkeler arasında yapılan ithalat-ihracat ve transit taşımacılığında uygulanıyor.

Yukarıda açıkladığımız bu temel kurallar ve uygulamalar Avrupa Topluluğu için geçerli olan, yani bu topluluğa özgü kurallardır. Bunun dışında bir de Avrupa Topluluğuna üye olan ülkelerin, üçüncü ülkeler dediğimiz, topluluğa üye olmayan

³⁹ Turhan ATAN; Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Gümrük Mevzuatı, Gümrük Müfettişleri Derneği Yayını, İstanbul 1995, s.9-10.

lkeler ile olan ticari ilişkilerinde Gümrük Birliği açısından belirli kurallar ve uygulamalar vardır. Bu temel kurallar ve uygulamalar aşağıdaki gibidir⁴⁰:

- Aynı gümrük tarifesinin uygulanması,
- Aynı gümrük kanununun uygulanması,
- Aynı ticaret politikasının uygulanması.

Aşağıda gümrük birliklerinin ülke ekonomileri üzerinde meydana getireceği muhtemel etkiler üzerinde durulacaktır.

4. GÜMRÜK BİRLİKLERİNİN ETKİLERİ

Gümrük birliğine girince, ticaretin önündeki bütün engellerin kalkması nedeniyle, birlik içi piyasalarda çeşitli hareketlenmeler yaşanacaktır. Ticari engellerin kalkması ve ortak gümrük tarifesinin uygulanması gibi nedenlerden dolayı üçüncü ülkelerle olan ticaret azalacak ve bu ticaretin birlik içine kayma ihtimali doğacaktır. Dolayısıyla, ticaretin birlik içine kayması gelir dağılımını etkileyecek ve birlik içindeki bireylerin gelirlerinde artışlar olabilecektir. ye ülkelerin bireylerinin gelirlerinde meydana gelen artışlar talebi uyaracak ve bu da tüketimde artışa sebep olacaktır. Ayrıca, birleşme nedeniyle birlik içinde malların ucuzlamasıyla da tüketimin artması söz konusu olabilecektir. Böylelikle, retim ve tüketimde bir canlanma meydana gelebilecektir. Ayrıca, gümrük birliğine girilmesi sonucu olarak, gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması ve ortak gümrük tarifesi uygulaması nedeniyle gümrüklerdeki işlemler hız kazanabilecek, bürokratik engellerde ve gümrükleme giderlerinde azalma olabilecektir. Yani, işlem maliyetlerinde azalmalar gözlenebilecektir.

Olaya farklı bir perspektiften baktığımız zaman göreceğiz ki; gümrük birliği ile birlikte, ticari engellerin kaldırılması nedeniyle birlik içi üreticiler, birbirlerinin rekabetiyle karşı karşıya gelecekler ve bir rekabet yoğunlaşması ortaya çıkacaktır. Bu da üreticileri, daha az maliyetle daha kaliteli mal üretmeye sevk edecektir. Daha az maliyetle daha kaliteli mal üretebilmek için de üreticiler, yeni teknolojilere ve yeni yatırımlara yönelecekler, bu da teknolojik gelişmeyi ve yatırımlardaki artışı

⁴⁰ Atan, a.g.e., s.10.

beraberinde getirecektir. Üstün teknoloji ile birliğe üye olmanın beraberinde getirdiği çeşitli uygulamaların bir araya gelmesi sonucunda, üreticiler için risk ve belirsizlik sorunu ortadan kalkabilecektir.

Yukarıda anlattıklarımızdan hareketle, gümrük birliklerinin etkilerini statik ve dinamik olarak iki başlık altında toplamak mümkün olabilecektir. Burada gümrük birliklerinin olası etkileri verilirken Türkiye açısından da kısaca değerlendirmeler yapılacaktır.

4.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri

Ülkeler, gümrük birliği özelliğinde bir ekonomik bütünleşmeye gittiklerinde, ekonomideki nispi fiyatlar değişecek ve bu durum üretim, tüketim ve ticaretin yapısı ile yönünü etkileyecektir. Birlik sonrası teknolojinin ve ekonomik yapının sabit kaldığı varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden dağılımı dolayısıyla ortaya çıkan etkilere statik etkiler denmektedir. Başka bir tanımlama ile faktör donanım, teknolojik seviye ile talep yapısı gibi parametrelerin sabit kaldığı varsayımı altında, gümrük birliğinin, birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı sebebiyle ortaya çıkan etkilerine statik etkiler denmektedir⁴¹. Gümrük birliklerinin statik etkilerini; ticaret etkileri, üretim ve tüketim etkisi, ticaret hadlerine etkisi, gelir dağılımı etkisi ve işlem maliyetleri etkisi başlıkları altında inceleyebiliriz.

4.1.1. Gümrük Birliklerinin Ticaret Etkileri

4.1.1.1. Ticaret Artırıcı Etkisi

Gümrük birliğine üye ülkeler arası ticarete tarife ve kotalar kalkınca malların fiyatları düşer, tüketicilerin satın alma gücü artar ve dolayısıyla birlik içi ticaret artar. Ticaret artırıcı etkinin ortaya çıkabilmesi için birliğe üye ülkeler arasındaki üretimin olumlu yönde gelişmesi gerekmektedir. Gümrük birliğine katılmadan önce bir malı pahalı üreten ülke, birliğe katıldıktan sonra aynı malı daha ucuza üreten ülkeden gümrük vergisi ödemeden ithal ederek kendi pahalı üretimine son verebilecektir. Ayrıca, daha önce üçüncü ülkelere gümrük vergisi ödeyerek bir malı temin eden ülke, birliğe katıldıktan sonra o malı gümrüksüz olarak, daha ucuza, birliğe üye ülkeden ithal etme imkanına kavuşabilecektir. Böylece mal ithal eden ülke, o malları

⁴¹ Uyar, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2000/ekonomik%20b.htm>

daha ucuza temin edilebilecek, ihracatçı ülkenin ise ihracat hacmi artmış olacaktır. Kısaca şunu söyleyebiliriz ki; birlik içindeki üyeler arasındaki ticaret hacminin genişlemesi gümrük birliğinin ticaret artırıcı etkisini meydana getirebilecektir.

Tablo 1.4 :Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı

Yıllar	Genel Milyon\$			Avrupa Birliği Milyon\$				Avrupa Birliği'nin Payı (%)		
	İhracat	İthalat	Hacim	İhracat	İthalat	Hacim	Açık	İhracat	İthalat	Hacim
1968	496	764	1,260	226	393	619	167	45,4	51,4	49,1
1971	676	1,171	1,847	329	582	911	253	48,7	49,7	49,3
1972	885	1,563	2,448	428	851	1279	423	48,4	54,5	52,2
1974	1,532	3,778	5,310	761	1748	2509	987	49,7	46,3	47,2
1980	2,910	7,909	10,819	1300	2360	3660	1060	44,7	29,8	33,8
1985	7,958	11,343	19,301	3204	3895	7099	691	40,3	34,3	36,7
1993	15,348	29,429	44,777	7,289	10,950	18,239	3,661	47,5	37,2	40,7
1994	18,105	23,270	41,375	8,269	10,279	18,548	2,010	45,6	44,2	44,8
1995	21,636	35,707	57,343	11,078	16,760	27,938	5,782	51,2	47,2	48,7
1996	23,224	43,626	66,850	11,548	23,138	34,686	11,590	49,7	53,0	51,9
1997	26,261	48,559	74,820	12,248	24,870	37,118	12,622	46,6	51,2	49,6
1998	26,974	45,921	72,895	13,498	24,075	37,573	10,577	50,0	52,4	51,5
1999	26,588	40,692	67,280	14,333	21,419	35,752	7,086	53,9	52,6	53,1
2000	27,485	54,149	81,634	14,352	26,388	40,740	12,036	52,2	48,7	49,9
2001	31,186	40,506	71,692	16,078	18,059	34,137	1,981	51,5	44,5	47,6

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı; **Dış Ticaret İstatistikleri, Dış Ticaret(Yıllık-Dönemsel)**, Erişim: 10.05.2003,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/ekol.xls>

Yukarıdaki tablo yardımıyla gümrük birliğinin ticaret artırıcı etkisinin ülkemiz açısından görülüp görülmediğini açıklayabiliriz. Tablo-1.4'e baktığımızda görüyoruz ki; Türkiye'nin gümrük birliği öncesinde en önemli dış ticaret ortağı olan Avrupa Birliği'nin, gümrük birliğinin tamamlanmasından sonra da bu niteliğini korumaktadır. Tablo-1.4'e göre, 1971'den günümüze kadar olan zaman zarfında ihracat, ithalat, dış ticaret açığı(ihracat-ithalat) ve dış ticaret hacmi(ihracat+ithalat) artış göstermiştir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki dış ticaret rakamları değerlendirildiğinde Gümrük Birliği sonrasında ticaretin, Türkiye'nin AB'ye ihracatında da sürekli bir artış kaydedilmesine rağmen ithalat lehine bir dağılım gösterdiği saptanmaktadır. Bu durumun temel sebebi, Türkiye'nin tek taraflı olarak 1971 yılı itibariyle bazı istisnalar dışında, sanayi ürünlerinde AB pazarına gümrüksüz giriş hakkına sahip olması, AB'nin ise bu hakkı 1996 yılında elde etmesidir.

Tablo-1.4'e baktığımızda, Türkiye'nin dış ticaret açığının devamlı olarak arttığını görmekteyiz. Fakat bunun ne kadarının doğrudan Gümrük Birliği'nden kaynaklandığını belirlemek oldukça güçtür. Gümrük Birliği öncesi de Avrupa Birliği ile dış ticaret açığının yaklaşık olarak Gümrük Birliği sonrası oluşan dış ticaret açığı oranında olduğu, ayrıca aynı dönemde gerek dünyada gerek Türkiye'de yaşanan makro ekonomik gelişmelerin de Türk dış ticaretinin yapısını etkilediği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kapsamda, 1994 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz ve devalüasyonun ardından Gümrük Birliği ile uyumlu olmayan ekonomi politikalarının uygulanması, Türk ihraç ürünlerinin fiyat rekabetini etkilemiş ve ithalat lehine dağılımında rol oynamış olabilir. Ayrıca 1998 yılında yaşanan Asya ve Rusya krizleri Avrupa ekonomilerinde durgunluk meydana getirmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ihracatının önemli bir bölümünü oluşturan tüketim mallarının AB'deki fiyat ve gelir hareketlerinden olumsuz etkilenmesi, ihracat gelirlerinin düşük olmasına ve beraberinde dış ticaret açığının yükselmesine sebep olmuştur⁴².

⁴² DTM; Avrupa Birliği ve Türkiye, Ekim, 1999, s.449.

4.1.1.2. Ticaret Saptırıcı Etkisi

Bir ülke, Gümrük Birliğine üye olmadan önce diğer ülkelerden mal ithal ediyorduyorsa, üye olduktan sonra o malı birlik içindeki üyelerden daha ucuza ithal etmeye başlayacaktır. Bu da o ülkenin üçüncü ülkelerle olan ticaretini sona erdirecektir. Bir başka durum, birliğe girmeden önce diğer ülkelerden daha ucuza temin ettiği bir malı, birliğe üye olduktan sonra, üye ülkelerde daha pahalı olsa bile Ortak Gümrük Tarifесinin etkisi ile üçüncü ülkelerden değil de birlikten temin etme yoluna gidecektir. Bu da o ülkenin üçüncü ülkeyle aralarında varolan ticareti sona erdirecektir. Yukarıda sayılan her iki halde de ticaret, üçüncü ülkelerden birlik ülkelerine kayacaktır. Böylece gümrük birliğinin ticaret saptırıcı etkisi görülmüş olacaktır.

Ülkemiz açısından gümrük birliğinin ticaret saptırıcı etkisinin ne ölçüde gerçekleştiğini aşağıdaki tablo yardımıyla açıklayabiliriz. Tablo-1.5 üzerinde Türkiye'nin Avrupa Birliği dışında ticaret yaptığı diğer ülke ve ülke grupları ile dış ticareti incelendiğinde, Gümrük Birliği sonrası bu ülkelerle gerçekleştirdiği ticarete belirgin bir değişiklik olmadığı ve aynı oranlarda istikrarlı bir artış gösterdiği belirlenmektedir. Bu çerçevede Gümrük Birliği'nin Avrupa Birliği lehine bir ticaret sapması oluşturmadığı ve Türkiye'nin diğer dış ticaret pazarlarında bir kayba yol açmadığı ortaya çıkmaktadır⁴³.

Tablo-1.5'e göre, 1994 yılına oranla 1995 yılında Türkiye'nin AB ile olan ihracatı ve ithalatı önemli ölçüde artmıştır. İthalattaki hızlı artış, 1996 yılında da sürmüştür. Ancak, 1995 yılındaki hızlı ihracat ve ithalat artışını, ekonominin 5 Nisan 1994 depresyonundan çıkıp gelişme aşamasına girmesine ve yüksek devalüasyon oranına bağlamak daha gerçekçi olabilir. Yine, Türkiye'nin AB dışındaki diğer ülke ve ülke grupları ile de ikili ilişkileri olduğu için, ticaret saptırıcı etkinin belirgin bir şekilde ortaya çıkmadığı söylenebilir⁴⁴.

⁴³ İKV; Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Erişim: 08.02.2003, <http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/gumruk-birligi.htm>

⁴⁴ Osman DEMİR; Yusuf TEMUR; Gümrük Birliğinin İlk İki Yılı Değerlendirmesi, Erişim: 10.09.2002, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm>

Tablo 1.5 : Türkiye'nin Dış Ticaretinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı
(milyon dolar)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	15 348	18 105	21 636	23 224	26 261	26 974	26 589	27 485
AB	7 599	8 635	11 078	11 549	12 248	13 498	14 349	14 401
D.OECD	608	686	841	784	750	701	719	800
Türk Cum.	605	559	742	958	1 136	1 078	822	816
O. Doğu	1 989	2 108	2 132	2 245	2 382	2 189	2 204	2 157
K. Afrika	597	725	900	985	980	1 502	1 344	1 072
D.Ülkeler	2 656	3 498	4 031	4 610	6 180	5 226	4 162	4 629
İthalat	29 429	23 270	35 708	43 627	48 559	45 921	40 687	54 150
AB	13 875	10 915	16 861	23 138	24 870	24 075	21 417	26 456
D.OECD	2 852	1 705	2 547	2 851	3 969	3 936	2 679	3 601
Türk Cum.	344	320	301	329	408	456	464	635
O. Doğu	2 799	2 530	2 687	3 243	2 726	1 943	1 987	3 105
K. Afrika	381	629	1 142	1 618	1 813	1 493	1 404	2 251
D.Ülkeler	4 793	3 628	7 176	7 345	8 797	8 557	8 506	12 757

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı; **Ülke Gruplarına Göre İhracat-İthalat**,Erişim:12.04.2003,<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko4.xls>

4.1.2. Üretim ve Tüketim Etkisi

Gümrük Birliklerinin üretim etkileri olumlu (pozitif) ve olumsuz (negatif) olmak üzere iki şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bunlar:

Üye ülkeler pahalı ürettikleri malları diğer üye ülkelerden temin etme yoluna gidecekleri gibi, üretim ihtiyaçları olan hammadde ve yarı mamul maddeleri de birlik içinden daha ucuza temin edeceklerdir. Bu durumların her ikisinde de ihracatçı ülkenin mallarına karşı talep artacak, bu talebi karşılamak için de yeni yatırımlara

gidilecek ve dolayısıyla üretim artışı sağlanmış olacaktır. İthalatçı ülke için mallar, hammadde ve yarı mamul maddeler daha ucuza elde edilmiş olduğundan ürün ucuzlayacak ve bu da talebi arttıracaktır. Dolayısıyla da yatırımlar artacaktır. Bu yatırımlar da üretimi arttıracaktır. İşte, üretim artışını meydana getiren bu etkilere Gümrük Birliklerinin pozitif üretim etkileri denmektedir⁴⁵.

Birlik kurulmadan önce, ekonominin ihtiyacı olan mallar, hammadde ve yarı mamul maddeleri, üçüncü ülkelere daha ucuza ithal edebilir iken birliğe üye olduğu zaman Ortak Gümrük Tarifesi uygulaması sonucu üçüncü ülkelere ithalat pahalıya mal olacak, bu da üretim kapasitesinin düşmesine neden olacaktır. Üretimin azalmasına yol açan bu etkiye de Gümrük Birliklerinin negatif üretim etkisi denmektedir⁴⁶.

Bir ülke gümrük birliğine girmeden önce herhangi bir malı ithal etmek istediği zaman, o mal için ödeyeceği gümrük vergisinden dolayı malın fiyatında artış olacaktır. Şayet bu ülke gümrük birliğine girmiş olsa ve aynı malı birliğe üye ülkelere ithal edecek olsa bu durumda gümrük v.b. vergi ödemeyeceği için malın fiyatında bir düşüş gözlenecektir. Malın fiyatında meydana gelen düşüşler talebi uyarabilecektir. Eğer ithalata konu olan bu malların talep esnekliği de sıfırdan büyük ise, bu durumda ucuzlayan mala olan talep artacak, böylelikle de gümrük birliğinin tüketim etkisi görülmüş olacaktır. Fiyat yapısındaki bu değişiklikler tüketimi, yurtiçi mallar ve üçüncü ülkelere ithalattan saptırarak, birlik içi ülkelere satın alınan mallara yöneltir. Eğer birlik içinde ithalat artmış ise tüketim de artmıştır.

Çeşitli ülkelerin aralarında Gümrük Birliği oluşturmaları, gümrük tarifelerinin kaldırılması, iç piyasada fiyatların düşmesine; bir mala gümrük vergisinin uygulanması ise bu malın gerçek fiyatının gümrük vergisi miktarı kadar yükselmesine neden olur. Birlik sebebiyle kaldırılan gümrükler, birlik içindeki mobilizasyonu arttırdığından, ekonomideki tüketim modelini değiştirir. Çünkü birliğe üye ekonomiler arasındaki mal mobilizasyonu, ekonomideki nispi fiyatları etkiler. Bunun sonucunda, tüketici alımlarında belirli bir ihtiyacı daha az etkin karşılayan yerli mallardan, o ihtiyacı daha etkin karşılayan yabancı mallara doğru bir

⁴⁵ Çimen,a.g.e., s.23.

⁴⁶ Çimen,a.g.e., s.23.

kayma olur. Nispi fiyatları değişen yerli mallar, ikame mal ise ve talep esneklikleri sıfırdan büyük ise bu mallara yönelik tüketim değişir. Böylece indirilen gümrükler sebebiyle nispi olarak ucuza gelen yabancı mallar daha fazla talep edilir. Bu durumda Gümrük Birliği'nin tüketim etkileri ortaya çıkar. Gümrük Birliği'nin olumlu tüketim etkisi birliğin ticaret artırması durumunda meydana gelir. Birlik içinde yeni bir ticaret artırılmasına bağlı olarak birlik üyeleri, daha ucuz kaynaktan daha fazla tüketim yapma imkânına kavuşur, böylece olumlu tüketim etkisi refah seviyesinin yükselmesine katkıda bulunur. Bu anlamda olumlu tüketim etkisi olumlu üretim etkisiyle beraber ortaya çıkar⁴⁷.

1994 yılında %6.1 küçülen Türkiye'nin gayri safi milli hasılası, 1995 yılında %8.0, 1996 yılında %7.1 ve 1997 yılında ise %6.0 büyümüştür⁴⁸; ihracatı ise 1994'den sonra hızla artmıştır. Bunlar, gümrük birliğinin üretim etkisinin olumlu birer göstergesi olmalıdır. Gayri safi milli hasıla ve ithalat artışı aynı zamanda tüketim etkisini gösterir. İthalatın ihracattan hızlı artması, tüketim etkisinin üretim etkisinden daha büyük olduğunu gösterir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında ve aşağıdaki tablo-1.6 yardımıyla gümrük birliğinin üretim ve tüketim etkilerini ülkemiz açısından inceleyebiliriz.

Tablo-1.6'ya göre, 1994-2000 döneminde tüketim, yatırım ve hammadde ihracatı hemen her yıl, özellikle de 1994'ten sonra, önemli ölçüde artmıştır. İhracata oranla oldukça istikrarsız olan yatırım ve hammadde ithalatı 1995 yılında hızla artmış, sonra tekrar dalgalanmıştır. Bu durum, Türkiye'de ithalata dayalı sanayinin yeterince istikrar kazanamadığının, sanayinin günlük politikalardan önemli ölçüde etkilendiğinin ve gümrük birliğinin uygulandığı ilk yıl (1996) ithalata dayalı sanayideki kararsızlığın bir göstergesi olabilir⁴⁹.

⁴⁷ Uyar, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2000/ekonomik%20b.htm>

⁴⁸ DPT; Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1998), Aralık 1997, s.4.

⁴⁹ Demir; Temur, a.g.m., <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm>

Tablo 1.6 :Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı
(Milyon Dolar)

Yıllar	Yatırım				Ara malı				Tüketim malı			
	İhracat	Pay %	İthalat	Pay %	İhracat	Pay %	İthalat	Pay %	İhracat	Pay %	İthalat	Pay %
1994	252	0,9	3,209	9,4	2,805	2,5	6,912	3,3	5,577	4,6	795	7,3
1995	318	0,9	4,831	8,7	3,528	1,8	10,539	2,5	7,232	5,3	1,491	8,8
1996	396	0,4	7,388	1,9	3,727	2,3	12,880	5,7	7,425	4,3	2,870	12,4
1997	423	0,5	7,327	9,5	4,105	3,5	14,009	6,3	7,721	3	3,535	14,2
1998	489	0,6	7,182	9,8	4,612	4,2	13,270	5,1	8,397	2,2	3,622	15
1999	631	0,4	6,069	8,3	4,981	4,7	11,823	5,2	8,737	0,9	3,525	16,5
2000	671	0,7	7,337	7,8	5,073	5,3	13,942	2,8	8,511	9,3	5,099	19,3

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı; www.dtm.gov.tr

Yatırım ve ara malı ithalatının tüketim mallarına oranla yüksek paya sahip olması, Türkiye'nin yatırım malları ithalatında gümrüklerini 1980'li yıllardan itibaren yatırımı teşvik kapsamında sıfırlamasıyla açıklanmaktadır. Buna karşılık AB'den ithal edilen tüketim mallarında gümrükler, 1996 yılında Gümrük Birliği'nin tamamlanması ile kaldırılmıştır. Tüketim malları ithalatında 1996 yılı itibariyle yaklaşık %100 oranındaki artışın bu çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir. Aynı dönemde yatırım ve ara mallarının ithalatında belirgin bir değişiklik olmadığı da dikkate alınmalıdır. Ayrıca tüketim mallarının ithalatının artışında son yıllarda finans sektörünün düşük faizli tüketici kredisi stratejisinin etkisi büyüktür. 2000 yılında görülen yüksek orandaki artışta ise, 2000 yılı başı itibariyle uygulamaya koyulan ekonomik istikrar programı neticesinde Türk Lirası'nın döviz karşısında değer kazanmasıyla doğrudan ilişkisi olduğu açıktır⁵⁰.

⁵⁰ İKV; a.g.m., <http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/gumruk-birligi.htm>

4.1.3. Ticaret Hadlerine Etkisi

Gümrük Birliği'nin oluşumu ve genişlemesi ticaret hacmini ve yönünü etkilemektedir. Ticaret hadleri, birliğe üye ülkeler arasındaki iş bölümünün doğuracağı refah yükselişinden her üye ülkenin alacağı payı belirler. Bir bütün olarak birliğin, tek tek birlik üyesi ülkelerin ve birlik dışında kalan ülkelerin ticaret hadlerindeki değişimler, bu ülke grupları arasında gelirin yeniden dağılımına yol açacak, refah üzerinde önemli etkiler doğuracaktır. Gümrük Birliği'nin üye ülkelerin ve tüm dünyanın refahını nasıl etkileyeceği üretim ve tüketimdeki etkinlik değişimleri yanında, ticaret hadlerindeki değişimlere de yakından bağlıdır. Gümrük Birliği'nin ticaret hadleri üzerindeki etkilerini dört başlık halinde sıralayabiliriz⁵¹:

4.1.3.1. Birlik İçinde Verimliliğin Artması

Birlik içinde verimlilikte meydana gelen artışlar, birliğin üretim maliyetinin düşmesine yol açar. Birliğe üye ülkelerin ürettikleri dahili mallarda meydana gelen produktivite artışı, birlik üyesi ülkelerin yararına sonuçlar doğurur.

4.1.3.2. Birliğin Pazarlık Gücünde Meydana Gelen Değişmeler

Birleşen ekonomilerin kendi kendilerine yeterlik dereceleri eskisine göre daha fazla olup, birlik dışında kalan ekonomilere bağımlılık dereceleri daha azdır. Pazarlık gücünün artması durumunda, ticaret hadlerinin birlik lehine, dışarıda kalanlar aleyhine değişme ihtimali çok fazladır. Kurulan Gümrük Birliğinin, dünya piyasasının önemli bir kısmını kapsamaması durumunda, birliğin pazarlık gücünün yükselmesi ve buna bağlı olarak dış ticaret hadlerinin de lehe çevrilmesi mümkündür.

4.1.3.3. Birliğin Ekonomik Büyüklüğü

Birliğin ekonomik büyüklüğünden amaç toplam üretim hacmidir. Yeterli ekonomik büyüklüğe sahip birlik, arz ve talep şartlarını etkileyerek dünya fiyatlarını değiştirebilir ve bu değişikliklerle dış ticaret hadlerini lehine çevirebilir. Ancak birlik küçük ise, dış dünyanın sonsuz esnek arz eğrileri ile karşılaşır ve bundan dolayı dış ticaret hadlerini lehine çeviremez.

⁵¹ Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Etkileri, Erişim: 08.03.2003, <http://www.turkab.net/gb/gbetki11.htm>

4.1.3.4. Birliğin Kurulmasıyla Ticaretin Birlik Dışı Ülkelerden Birlik İçine Kayması

Gümrük Birliği ticaret sapmasına yol açtığı ölçüde, birlik üyelerinin dış ülkelerle olan ticaret hadleri birlik lehine dönebilir. Eğer birlik yönünden dış talep ve arz esneklikleri sıfır ise, dış ticaret hadleri büyük ölçüde birlik lehine dönecektir. Çünkü bu durumda, dış ülkelerin ithalatında bir azalma olmakta, fakat bu ülkelerin ihracatları daha düşük fiyattan eski seviyelerini korumaktadır⁵².

4.1.4. Gelir Dağılımı Etkisi

Yukarıda da açıkladığımız üzere gümrük birlikleri, ticaret artırma ve saptırma etkisine neden olurlar. Ticaret artırma etkisiyle birlik içine ekonomik faaliyetler kayar ve bu da üye ülkelerin üretimini ve dolayısıyla da gelirini arttırır. Ticaret sapma etkisiyle de üçüncü ülkelerin mallarına olan talep düşer ve bundan dolayı o ülkelerde üretim azalır. Üretimin azalmasıyla da üçüncü ülkelerin gelirlerinde azalma olur. Üye ülkelerin gelirlerinin artması, buna karşın diğer üçüncü ülkelerin gelirlerinin azalması bu ülkeler arasında gelir dağılımını bozmaktadır. İşte bu etkiye Gümrük Birliklerinin gelir dağılımı etkisi denmektedir⁵³.

Üçüncü ülkelere karşı uygulanan OGT sonucu ticaret birlik içine kayar. Birlik içi üretim ve birlik içi gelir artarken, birlik dışında bunun tersi olur. Bunun gibi, birlik içinde ucuza üreten üye ülkenin üretimi ve geliri artarken, pahalıya üreten üye ülkede tersi olur. Dolayısıyla gelir bir yandan birlik dışından birlik içine, diğer yandan pahalıya üreten üye ülkeden ucuza üreten üye ülkeye yeniden dağılır. Ayrıca, birlik içi ticaretin serbestleşmesiyle ihracata çalışan sektörlerin geliri nispi olarak artar.

Aşağıdaki tablo-1.7'ye göre, Türkiye'nin tarım sektöründeki dış ticareti fazla değişmezken, sanayi ürünleri dış ticareti özellikle 1995'den itibaren hızla artmıştır. Bu artışın üç önemli nedeni olabilir⁵⁴:

⁵² Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Etkileri, Erişim: 08.03.2003, <http://www.turkab.net/gb/gbetki11.htm>

⁵³ Çimen, a.g.e., s.24.

⁵⁴ Demir; Temur, a.g.m., <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm>

• Ekonominin, GSMH'nin %6.1 oranında küçüldüğü 5 Nisan 1994 depresyonundan çıkıp gelişme aşamasına girmiş olması,

• 6 Mart 1995'de imzalanan GB anlaşmasının piyasanın büyüyeceği, rekabetin ve dış ticaretin artacağı beklentisini doğurması,

• Sanayi mallarının üretim esnekliğinin diğer üretim alanlarına oranla daha büyük olması.

Bütün bunlar, Türkiye'de gelirin sanayi sektörü lehine yeniden dağılmasının birer nedeni olabilir.

Tablo 1.7 : Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Sektörel Dağılımı (Milyon \$)

	Tarım		Tekstil ve Konfeksiyon		Demir Çelik		84, 85 ve 87*. Fasıllar		Sanayi Ürünleri		Toplam	
	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.
1994	1,647	185	4,150	501	293	1679	782	4,375	1,762	3,865	8,634	10,279
1995	1,965	790	5,353	828	505	1,353	1,239	6,617	2,017	6,773	11,078	16,860
1996	1,854	675	5,660	1,379	421	1,852	1,505	10,155	2,109	8,848	11,548	23,138
1997	2,037	512	5,930	1,611	622	2,081	1,550	11,751	2,109	9,123	12,248	24,870
1998	1,941	477	6,464	1,425	703	1,873	2,083	11,696	2,307	9,011	13,498	24,075
1999	1,900	489	6,363	1,318	818	1,466	2,705	10,428	2,562	8,238	14,348	21,416
2000	1,483	474	6,433	1,400	888	943	2,803	13,612	2,745	9,599	14,352	26,388

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Hazine Müsteşarlığı, Erişim: www.dtm.gov.tr

*84. fasıl: Nükleer Reaktörler, Kazan, Makineli Cihazlar, Aletler, Parçalar;
85.fasıl: Elektrikli Makine ve Cihazlar, Aksam ve Parçaları; 87. fasıl: Motorlu Kara Taşıtları Traktör, Bisiklet, Motosiklet vb.

Tablo-1.7 üzerinde 1996 yılını temel alarak, Türkiye'nin AB ile ticaretinin sektörel dağılımı analiz edildiğinde, gerek ihracat ve gerek ithalatta tarım ürünlerinin payının sanayi ürünleri lehine düşüş gösterdiği görülmektedir. Ancak sanayi ürünleri ihracatında 1995-2000 arası ortalama %47 ile düşük teknoloji ve emek yoğun

üretime dayanan tekstil ve konfeksiyon sektörünün en önemli paya sahip olduğu, ithalatta ise yoğun teknoloji gerektiren sanayi ürünlerinin ağırlıklı yer tuttuğu bilinmesi gereken bir gerçektir. Teknolojik gelişme ve araştırma-geliştirme(Ar-Ge) çalışmalarına gerekli ölçüde kaynak ayıramayan Türkiye için bu dağılım, ilk aşamada Türk sanayi ürünlerinin henüz AB ürünleri karşısında düşük rekabet düzeyini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Türk firmaları için, ileri teknoloji kullanan AB firmaları ile rekabet etmek, teknoloji geliştirmeleri ve Ar-Ge faaliyetlerini artırmaları yönünde harekete geçirici bir etki oluşturmaktadır. Bu gelişmeye paralel olarak, rekabet hukuku ve standardizasyon alanlarında yürütülen uyum çalışmalarında kaydedilen ilerlemeler de sanayiciler üzerinde, ürün kalitesini yükseltmeleri açısından baskı unsuru oluşturmaktadır⁵⁵.

4.1.5. İşlem Maliyetleri Etkisi

Gümrük Birliği sonucu tarife ve kotaların kalkması nedeniyle, gümrüklerde çalışan personel sayısı, gümrükleme giderleri ve bürokratik engeller azalacaktır. O zaman dış ticaret işlemleri daha kısa zamanda gerçekleşebilecek ve dış ticaretle uğraşanların zaman maliyeti düşebilecektir. Aşağıdaki tablolarda Türkiye'nin gümrükleme giderleri ve gümrüklerde çalışan personel sayısına ilişkin istatistiksel değerler gösterilmiştir.

Aşağıdaki tablo-1.8 ve tablo-1.9 yardımıyla gümrük birliğinin işlem maliyetleri etkisini ülkemiz açısından değerlendirebiliriz. Tablo-1.8'e göre, 1990-1995 döneminde gümrükleme giderleri her yıl yaklaşık 2 kat artmıştır. Bu artış gümrük birliğinin uygulanmaya başlandığı yıllardan sonra da devam etmiştir.

Tablo-1.9'a göre, Gümrük Müsteşarlığı personel sayısı 1995 yılında, 1994 yılına göre biraz azalmış, bunun yanında izleyen yıllarda önemli bir değişme göstermemiştir. 1996 ve 1997 yıllarında sözleşmeli personel istihdam edilmiştir. Her iki tabloya göre, gümrük birliğinin, ülkemiz açısından işlem maliyetlerini azaltıcı etkisinin doğmadığını söylemek yanlış olmaz. Ancak, eğer bürokratik işlemlerde bir azalma olmuş ve dış ticaretle uğraşanların zaman maliyetleri azalmışsa, o zaman

⁵⁵ İKV; a.g.m., <http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/gumruk-birligi.htm>

ekonominin bütünü açısından işlem maliyetlerinin azaltıcı etkisinin doğmuş olduğu söylenebilir⁵⁶.

Tablo 1.8 : Gümrükleme Giderleri (Milyar TL)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Kanunları Uygulama	59	108	202	289	653	1,093	1,955	4,164
Kaçakçılık ile Mücadele	31	54	108	155	335	481	931	1,958
Kontrol Hizmetleri	2	9	13	21	48	77	143	247
Toplam	92	171	323	465	1 036	1 651	3 029	6 369

Kaynak: Osman DEMİR; “Gümrük Birliğinin İlk İki Yılı Değerlendirmesi”, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl:3, Sayı:11, 1998, s.50.

Tablo 1.9 : Gümrük Müsteşarlığı Personel Sayısı

	1994	1995	1996	1997
Memur	10.102	10.102	10.102	10.102
Sürekli İşçi	202	89	89	89
Geçici İşçi	25	13	13	9
Sözleşmeli İşçi	-	-	78	88

Kaynak: Demir, a.g.m., s.51.

Gümrükleme giderlerinin ve gümrük personellerinin azalmamasının nedeni, Gümrük Modernizasyonu ve Otomasyonu kapsamında yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalar tamamlanıp, yeterli uzmanlaşma henüz sağlanamadığı için, bu veriler olması gerekenden büyüktür. Gümrük işlemlerinin otomasyonu için Fransa'dan SOFIX adlı yazılım satın alınmıştır. Pilot uygulama eğitim çalışmaları, 15 Haziran

⁵⁶ Süleyman UYAR; *Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*, Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Erişim: 18.12.2002, <http://www.econturk.org/dtm8.htm>

1998 tarihi itibariyle Atatürk Hava Limanı Giriş ve Çıkış Gümrük Müdürlüklerinde başlamıştır⁵⁷. Proje ile gümrük teşkilatının yeniden düzenlenmesi ve vergi tahsilatının etkinliğinin artırılmasıyla daha etkili bir gümrük kontrolü sağlamaya yönelik bilgisayar sisteminin geliştirilmesi ve uygulanması hedeflenmiştir. Gümrük Teşkilat Kanunu'nda da bazı değişiklikleri gerektiren söz konusu çalışmaların tamamlanması ile 2001 yılı sonu itibariyle Türkiye'deki tüm gümrük işlemlerinin %95'i elektronik ortamda yürütülür hale gelmiştir. Ayrıca, 2001 yılı itibariyle 284 olan gümrük idaresi sayısının 133'e indirilmiş olmasının da önümüzdeki dönemde gümrük masraflarının azaltılmasında rol oynaması beklenmektedir⁵⁸.

4.2. Gümrük Birliklerinin Dinamik Etkileri

Dinamik etkiler, ekonomideki çeşitli değişkenlere bağlı olarak sık sık meydana gelen etkilerdir. Bu etkiler sürekli oldukları, orta ve uzun vadede ekonominin yapısında önemli değişimler meydana getirdikleri için çoğu kez statik etkilerden daha önemli sayılırlar. Gümrük Birliklerinin dinamik etkilerini; içsel ekonomiler etkisi, dışsal ekonomiler etkisi, rekabet etkisi, yatırımları ve yabancı sermayeyi teşvik etkisi, teknolojik gelişmeye etkisi, risk ve belirsizliklerin azalmasına etkisi şeklinde çeşitli alt başlıklar altında inceleyebiliriz.

4.2.1. İçsel Ekonomiler Etkisi

Ölçek ekonomisi, bir firma ya da sanayi dalının iç yapısında meydana gelen değişikliklerin o firma ya da sanayi dalına sağlamış olduğu yararlardır. Belli bir üretim hacmine ulaşan firma, üretimine daha az girdi kullanarak daha fazla çıktı ile devam edebiliyorsa bu firma içsel ekonomilerden yararlanmaktadır. Büyük ölçekli üretim ekonomileri çeşitli şekilde ortaya çıkar. Örneğin geniş bir piyasa, ileri teknolojik yöntemlerle maliyetlerin düşürülmesine imkân sağlar. Kitlemel üretim dolayısıyla çeşitli pazarlama fonksiyonları daha büyük hacimde yapılabilir. Ayrıca daha az stok bulundurma ihtiyacı doğar. Bütün bunlar maliyetlerde tasarrufa yol açar. Geniş bir piyasa, bunlardan başka üretim, planlama, yönetim, araştırma ve geliştirme

⁵⁷ Gümrük Vakfı; *Geçmişten Geleceğe Gümrüklerimiz*, Yayın No: 2, Ankara, 1998, s.60-63.

⁵⁸ İKV; a.g.m., <http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/gumruk-birligi.htm>

gibi faaliyetlerde de yüksek derecede kalifiye elemanlar çalıştırılmasına imkân verir⁵⁹.

Gümrük Birliği sonrası birlik içi piyasa genişleyince, artan talebi karşılamak için firmaların üretimlerini artırmaları gerekir. O zaman firmalar, atıl kapasiteleri var ise, bunu kullanarak ortalama maliyetlerini minimize edecek optimal ölçeğe varabilirler. Eğer atıl kapasiteleri yok ise, kapasite artırıcı yeni yatırımlara yönelirler⁶⁰.

Kısa dönemde gümrük birliğinin ölçek ekonomileri etkisinin görülmesi mümkün değildir. Gümrük birliğine üye olduğumuz yedi yıllık zaman zarfında gerek dünya ekonomisinde yaşanan krizlerin etkisiyle ve gerekse bu süre zarfında ülke ekonomimizin istikrarı bir türlü yakalayamaması nedeniyledir ki gümrük birliğinin bu etkisi görülmemiştir diyebiliriz. Çünkü bu süre zarfında firmalar üretim kapasitelerini artırmaktan ziyade mevcut durumu kriz ortamında koruyabilmek politikası izlemişlerdir. Hatta bazı firmalar üretimlerini artırmaktan ziyade piyasayı terk etmek zorunda kalmışlardır. Gümrük birliğinin bu etkisi uzun dönemde görülebilir. Eğer bu etki görülürse o zaman rekabet gücü yüksek çok sayıda büyük firma piyasada görülebilecektir.

4.2.2. Dışsal Ekonomiler Etkisi

Genel anlamda dışsal ekonomi, bir üreticinin diğer bir üreticiye yapmış olduğu karşılıksız yarar ya da kayıplar şeklinde tanımlanabilir. Kitlesel üretim karşısında endüstriye hammadde sağlayan işletmeler ileri teknoloji ve büyük ölçekli üretim yöntemlerini kullanmaya başlarlar. Bu ise hammadde ve ara malların bollaşmasına, kalitenin yükselmesine ve fiyatların ucuzlamasına neden olur⁶¹.

Ekonomik bütünleşme, içsel ekonomilerin yanı sıra dışsal ekonomilerin ortaya çıkması için de elverişli bir ortam oluşturur. Verimlilik ve büyüme hızı üzerinde olumlu etkiler doğuracak olan dışsal ekonomiler, ekonomik bütünleşmelerden beklenen en önemli dinamik yararlardan biridir.

⁵⁹ Uyar, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2000/ekonomik%20b.htm>

⁶⁰ Demir, Temur, a.g.m., <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm>

⁶¹ Uyar, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2000/ekonomik%20b.htm>

Piyasanın büyümesi ve bu çerçevede sanayinin gelişmesi, üretim faktörlerinin serbest dolaşımının da sağlandığı ortak pazarda daha belirgin bir biçimde olmak üzere, faktör arzını genişletme, nitelikli işgücü ve yetişmiş eleman sağlama ve teknolojik bilginin yayılmasını ve ilerlemesini kolaylaştırma gibi bazı genel dışsal ekonomileri, kısacası tüm firma ve endüstrilerin yararlanabileceği olumlu bir ortamı beraberinde getirecektir.

İçsel ekonomilere bağlı olarak bir firma ya da endüstride ortaya çıkan olumlu gelişme, söz konusu firmanın/endüstrinin ürettiği malları girdi olarak kullanan firma ve endüstrilerin maliyetlerini düşürecektir. Böylece, dışsal ekonomilerden yararlanan üretim biriminin uzun dönem ortalama maliyetleri tümüyle azalma gösterecektir⁶².

Ölçek ekonomiler etkisi, rekabet ve teknolojik gelişme etkilerinin bir sonucu olarak, bazı firmaların verimliliği ve ürünlerinin kalitesi artar. Bu firmalardan girdi alan diğer firmalar daha ucuz ve daha kaliteli girdi elde ederler. Böylece ekonominin genel performansı artar. Örneğin, AB ile yapılan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ürünleri ile ilgili anlaşmada Türkiye'de kapasite fazlası olan uzun mamullerden yassı mamullere dönüşümle ilgili projeler sayesinde sektörün yeniden yapılanmasına yönelik yabancı yatırımların artacağı ve teknoloji transferinin gerçekleşerek dışsal ekonomilerin doğacağı beklenmektedir⁶³.

4.2.3. Rekabet Etkisi

Gümrük birliği, üyeler arasında gümrük vergilerinin ve ticaret üzerindeki diğer engellerin kaldırılmasıyla, birlik içindeki üreticileri birbirinin rekabetiyle karşı karşıya getirecektir. Bu durumda, birlik öncesinde koruma duvarlarının arkasında yüksek maliyetlerle, geri teknolojilerle ve düşük kalitelere mal üretmeyi başarabilen üreticiler, ya daha verimli çalışacak şekilde kendilerini yenilemek, ya da piyasadan çekilmek zorunda kalacaklardır. Böylece yoğunlaşan rekabet, bir yandan rakiplerin taklit edilmesine ve böylece en iyi tekniklerin kullanımının yaygınlaşmasına ve davranışların, alışkanlıkların ve organizasyon anlayışının değişmesine yol açarken; bir yandan da yeni teknolojilere geçilmesi için itici bir güç oluşturacaktır. Rekabetle ilgili belirtilen bu olumlu gelişmeler, birlik öncesindeki koruma düzeyinin

⁶² Güran, a.g.e., s.72.

⁶³ Demir; Temur, a.g.m., <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm>

yüksekliği, birliğe katılan ülkelerin benzer mallar üreten ülkeler olması ve birlik öncesinde varlığını ancak korumayla sürdürebilen monopollerin/oligopollerin yaygın olması ölçüsünde daha önemli olacaktır. Gümrük birliğinden daha ileri bütünleşme aşamalarında rekabet, mal piyasaları dışında faktör piyasalarına da yayılabilecek; politika uyumlaştırması ve ortak politikalar izlenmesi suretiyle de pekişebilecektir⁶⁴.

GB ile üye ülkelerarası tarife ve kotalar kalkınca yerli üreticiler dış rekabete açılmış olurlar. Ülke içindeki eksik rekabetçi oluşumlar ortadan kalkar. Düşük verimle çalışan, kalitesiz malları pahalıya üreten firmalar ya bu sorunlarını çözerler, ya da piyasayı terk etmek zorunda kalırlar. Her üye, ister istemez, mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu alanda üretime yönelir.

Aşağıdaki tablo-1.10'da Türkiye'de sanayi dallarına göre rekabet gücü gösterilmiştir. Bu tablo yardımıyla Türkiye'nin Avrupa Birliğine karşı hangi mallarda rekabet üstünlüğünün olduğunu, hangi mallarda ise olmadığını görebiliriz.

Tablo-1.10'a bakıldığında, Türkiye'de sanayi üretiminde küçük ölçekten büyük ölçeğe doğru gittikçe rekabet gücünün arttığı görülmektedir. Küçük ölçekli işletmelerin rekabet üstünlüğü olan sanayi dalları; taş ve toprağa dayalı bazı ürünler ile kimyasal ürünlerdir. Orta ölçekli işletmelerin rekabet üstünlüğü olan sanayi dalları; elektriksiz makine, taş ve toprağa dayalı bazı ürünler, petrol ürünleri ve türevleri, gıda, içki, tütün ve dokumadır. Büyük ölçekli işletmelerin rekabet üstünlüğü olan sanayi dalları ise; elektrikli makine, taş ve toprağa dayalı bazı ürünler, lastik-plastik, orman ürünleri, kağıt, basım, giyim ve mobilyadır.

Türkiye'nin, AB ülkelerine oranla mukayeseli üstünlüğü daha çok tarımsal ürünlerde olduğu bilinmektedir. Bu ürünler; mısır, buğday unu, tahıl ürünleri, sebzeler, fındık, ceviz, meyve, işlenmiş meyve, meyve suyu, bal, çay, şeker, şeker ürünleri, biber, margarin, alkollü ve alkolsüz içkiler, pamuk, yaprak tütün, yağlı tohum yağları, taze ve dondurulmuş et, balık, kabuklu hayvanlar, deniz ürünleri, ham deri ve hayvansal ham maddelerdir. Ancak, ne yazık ki tarımsal ürünler henüz Gümrük Birliği kapsamı dışındadır⁶⁵.

⁶⁴ Güran, a.g.e., s.74.

⁶⁵ Demir; Temur, a.g.m., <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm>

Tablo 1.10 : Sanayi Dallarına Göre Rekabet Gücü

	Küçük Ölçek		Orta Ölçek		Büyük Ölçek	
	Rekabet Gücü(%)	Rekabet Düzeyi	Rekabet Gücü(%)	Rekabet Düzeyi	Rekabet Gücü(%)	Rekabet Düzeyi
Taşıt Araçları	32.4	R	50.3	R	47.5	R
Elektriksiz Makine	34.5	-	57.4	R	21.3	R
Elektrikli Makine	27.8	-	42.9	R	75.6	R
Metal Eşya	38.1	R	20.6	R	49.3	R
Taş+Toprak	87.0	R	81.8	R	61.3	R
Demir Çelik Ana Sanayi	41.9	-	70.8	R	27.2	R
Lastik-Plastik	12.0	-	51.7	R	58.6	R
Porselen Cam	-	-	24.1	R	54.4	R
Kimyasal Ürün	62.9	R	39.9	R	55.1	R
Petrol Ürünleri	-	-	76.2	R	36.2	R
Orman Ürünleri-Mobilya	0.0	-	5.6	R	84.8	R
Kağıt-Basım	0.0	-	43.2	R	74.4	R
Giyim	46.7	R	36.3	R	82.6	R
Kürk, Deri, Ayakkabı	0.0	-	36.9	-	44.4	-
Gıda, İçki, Tütün	13.8	R	58.3	R	48.2	R
Dokuma	43.1	R	55.2	R	68.7	R

Kaynak: Demir, a.g.m., s.52.

İSO, Gümrük Birliği'nin İmalat Sanayi Üzerindeki Etkileri ve Bu Sektörün Rekabet Gücü, İstanbul 1995.

(-) Rekabet Gücü Yok, (R) Eş Düzeyde Rekabet Gücü Var.

Tarımsal ürünler dışında çimento, alçı, inşaat malzemeleri, ateş tuğlası, cam ve cam ürünleri, seramik ve porselen eşya, giyim eşyası, ayakkabılar, mücevhercilik, müzik aletleri, saraciye eşyası, kauçuk iç ve dış lastik, dokuma iplikleri, pamuklu dokuma, suni elyaf dokuma, örme dokuma, tül, halı, yer kaplamaları, metal tel, ev aletleri, prefabrik yapılar, ve sıhhi tesisat cihazlarında Türkiye'nin rekabet gücünün olduğu bilinmektedir⁶⁶.

Özetlemek gerekirse, sektörlerimizin dinamik yapısı ve üretimdeki esneklikleri, Gümrük Birliğinin alışma dönemi olarak telakki edilebilecek bu zamana kadar ki dönemin, ciddi pazar kaybı ve piyasa bozulmalarına yol açılmadan atlatılmasını sağlamıştır. Ayrıca, bu dönemde firmalarımız, büyük yaralar almadan dünya piyasasına çıkma başarısını göstermişlerdir⁶⁷.

4.2.4. Risk ve Belirsizliklerin Azalması Etkisi

Gümrük birliğine katılan ülkelerin üreticileri, tarifelerin ve ticaret üzerindeki diğer engellerin kaldırıldığı daha geniş bir piyasada, mallarını satma ve girdi temin etme şansına kavuşurlar. Burada, söz konusu engellerin kaldırılması kadar ve hatta daha fazla, bunların tekrar uygulamaya konulmayacağına olan güven ve bunun getirdiği belirlilik ortamı önem taşımaktadır. Böylece, birlik öncesinde her an değişebilecek olan ithalat ve ihracat rejimlerinin ve pek çok formalitelerle sürdürülebilecek dış ekonomik ilişkilerin yerini, kısıtlamaların geri dönülemez şekilde kaldırıldığı daha büyük ve belirsizlikten uzak birlik piyasası almaktadır. Mevcut ve özellikle geleceğe yönelik belirsizliklerin azalması üreticilerin risklerinin de azalması anlamına gelecek ve üreticiler üretim, satış, yatırım gibi alanlardaki faaliyetlerini ve geleceğe yönelik planlarını daha etkin bir biçimde gerçekleştirebileceklerdir. Ortak Pazar ve ekonomik birlik aşamalarında üretim faktörleri piyasası açısından da benzer olumlu bir ortam oluşacağı gibi, tüm piyasalar açısından risk ve belirsizliklerin azalması daha da güçlenebilecektir⁶⁸.

⁶⁶ Demir; Temur, a.g.m., <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm>

⁶⁷ Münir Nuri YETKİN; Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi ve Değerlendirilmesi, Erişim: 20.02.2003, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/turk-ab.htm>

⁶⁸ Güran, a.g.e., s.75.

4.2.5. Teknolojik Gelişmeye Etkisi

Ekonomik bütünleşmenin en önemli dinamik etkilerinden biri de daha önce ele alınan etkilerle de yakından ilişkili bulunan teknolojik gelişmedir. Ekonomik bütünleşmede ortaya çıkabilecek içsel ve dışsal ekonomiler ve rekabetin yoğunlaşması gibi gelişmeler, bir yandan daha ileri tekniklerin kullanılmasını ve mevcut teknolojinin yaygınlaşmasını mümkün, çekici ve hatta gerekli hale getirirken; diğer yandan da, araştırma-geliştirme (AR-GE) faaliyetlerini teşvik ederek, teknolojik gelişmenin hızlanmasına yol açabilecektir. Aşağıda, ekonomik bütünleşmenin AR-GE faaliyetlerini ve harcamalarını artırıcı ve teknolojik gelişmeyi hızlandırıcı etkisi üzerinde durulacak olmakla birlikte; bir üretim biriminin, mevcut fakat kendisi açısından yeni bir teknolojiyi adapte etmesinin de, teknolojik gelişme anlamına geldiğini vurgulamakta yarar vardır⁶⁹.

Birlik içinde pazarın büyüüp rekabetin artması, firmaları teknoloji geliştirmeye, gelişmiş teknolojiye sahip diğer firmalarla ortak üretime ve daha çok Ar-Ge faaliyetlerine yöneltmektedir. Böylece bilgi akışı ve teknolojik gelişme hızlanmaktadır. Yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve uygulanması ülkelerin rekabet gücünü olumlu yönde etkileyebilecek ve daha ucuz, daha kaliteli üretim yapmak olanaklı hale gelebilecektir. Gümrük Birliği ile pazar payları genişleyen, buna rağmen, pazarda rakibi artan firmaların yapması gereken; üretim kalitesini ve verimliliğini arttıracak, maliyetleri azaltacak yeni teknolojileri hayata geçirmek, bunun için de Ar-Ge yatırımlarını arttırmaktır⁷⁰. Ancak, Türkiye’de henüz Ar-Ge’ye ve teknolojik gelişmeye gereken önem verilmiş değildir. Ar-Ge harcamalarının GSYİH’ya oranı AB ülkelerinde %2, ABD’de %2,8 Japonya’da %3 iken, bu oran Türkiye’de sadece %0,5’tir. Türkiye gibi ileri teknolojileri henüz üretemeyen bir ülke için alternatif çözüm yolu, gelişmiş ülkelerdeki teknolojiyi taklit etmek ve/veya gelişmiş teknolojileri transfer etmektir. Günümüzde Pasifik ve Güneydoğu Asya ülkelerinin taklit ve ucuz işgücü avantajıyla yüksek performans gösterdikleri bilinmektedir⁷¹.

⁶⁹ Güran, a.g.e., s.75.

⁷⁰ Uyar, a.g.m., <http://www.econturk.org/dtm8.htm>

⁷¹ Zafer TUNCA; “Gümrük Birliği Karşısında Türk Sanayinin Rekabet Gücü”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Eylül 1996, s.59.

4.2.6. Yatırımları ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Etkisi

Ekonomik bütünleşme, çeşitli yollardan yatırımlarda da artış olması sonucunu doğuracaktır. Ölçek ekonomilerinden yararlanılması, yoğunlaşan rekabet ve belirsizliklerin azalması yatırımları artırıcı etki yapabilecektir. Gümrük Birliğine göre ortak pazar ve ekonomik birlik, yatırımlardaki artış açısından daha uygun bir ortam oluşturmaktadır. Ekonomik bütünleşme, yabancı sermaye yatırımlarının da artmasına yol açabilecektir⁷².

Avrupa Birliği firmaları için genç ve doymamış iç pazarının yanı sıra Ortadoğu, Karadeniz ve Asya ile olan bağlantıları; Türkiye'yi yatırımlar açısından cazip bir ülke konumuna getirmektedir. Öte yandan, Gümrük Birliği içerisinde yer alan Türkiye, Uzak Doğu ülkeleri, Japonya ve ABD için de dinamik piyasası, coğrafi konumunun ötesinde AB piyasasına giriş imkanı veren önemli bir pazardır. Bu niteliklerine rağmen, Türkiye'ye gelen yabancı sermaye rakamları değerlendirildiğinde, yatırımların Gümrük Birliği sonrasında artacağına ilişkin beklentilerinin gerçekleşmediği belirlenmektedir⁷³.

Tablo 1.11 : İzin Verilen Yabancı Sermaye Yatırımları (milyon \$)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
AB Toplam	1188,4	982,9	1848,4	3272,3	1022,4	1065,9	1166,3	1950	1804,6
Genel Toplam	2125,0	1487,7	2938,3	3837,0	1678,2	1645,8	1700,4	3059	2738
AB/Genel %	55,9	66,20	62,91	85,28	60,92	64,76	68,59	63,74	66,01
Genel Fiili Giriş	1016	830	1127	964	1032	976	817	1719	3044

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Erişim: www.hazine.gov.tr

Yukarıdaki tablo-1.11'e göre, izin verilen yabancı sermaye içerisinde Avrupa Birliği'nin payı, Gümrük Birliği sonrası bir artış göstermemiştir. AB'nin ortalama %65 olan payı, 1996 yılında Fransa'nın bir yatırım projesi ile %85'lere yükselmiş

⁷² Güran, a.g.e.,s.76.

⁷³ İKV; a.g.m., <http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/gumruk-birligi.htm>

gibi görünmekle birlikte fiili girişler dikkate alındığında değişmemiştir*. Toplam yabancı sermaye izinleri ve fiili giriş rakamları ise, AB ülkeleri dışında üçüncü ülkelerden gelen yabancı sermayede de önemli bir değişme olmadığı sonucunu vermektedir. Bununla birlikte, 1996 yılından itibaren dünyanın en güçlü ekonomik bloğu ile bütünleşen Türkiye'ye, beklenen ölçüde yabancı sermaye girişinin olmaması, Gümrük Birliği'nin bu hususta ileriye yönelik kazanımlar oluşturmayacağı şeklinde değerlendirilmemelidir. Bu durum, öncelikle ekonomik ve siyasi istikrarı sağlayamamış olan Türkiye'nin yabancı yatırımcıya, güvenli piyasa koşulları sunamamasından kaynaklandığını söylemek daha doğru olacaktır.

Siyasi istikrarsızlıklara bağlı olarak, ani politika değişikliklerinin yanı sıra, makro ekonomik dengesizlikler, yabancı yatırımcıyı olumsuz etkilemektedir. Kronik enflasyon sorunu, yüksek faiz oranları gibi nedenlerle Türkiye'ye getirilen yabancı sermaye değer kaybetmekte, aynı zamanda yüksek vergiler de kâr oranını azaltmaktadır. Bu ortamda yabancı yatırımcı uzun vadeli iş planı yapamamaktadır⁷⁴.

Tablo 1.12 : Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İmalat	65,23	55,69	70,02	76,02	74,94	16,70	16,70	51,95	61,84	66,05	36,45
Hizmetler	28,72	41,15	27,10	22,41	22,73	81,47	81,47	45,73	37,02	32,54	61,40
Tarım	3,52	1,14	1,85	1,02	1,91	1,67	1,67	0,73	0,35	1,01	1,95
Madencilik	2,53	2,02	1,04	0,55	0,42	2,06	0,22	1,59	0,83	0,40	0,21

DTM, **Ekonomik Bülten**, Şubat-1998, s.12.

TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Yabancı Sermaye Raporu (2002 1. Çeyrek)**, Nisan-2002, s. 11.

* Hazine Müsteşarlığı'ndan alınan bilgiye göre Türkiye'de bu güne kadar sadece nakit sermaye girişi yabancı sermaye girişine ilişkin istatistikî veri olarak alınırken, dünyada aynı sermaye, uzun vadeli kredi vb. çok sayıda kalem yabancı sermaye girişi kapsamında değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım Türkiye'de gerek izin verilen, gerek fiili girişi gerçekleşen yabancı sermaye rakamlarının düşük olmasına neden olmuştur. 2000 yılında ise söz konusu yaklaşım kısmen değiştirilmiş ve uzun vadeli krediler de doğrudan yabancı sermaye kapsamında değerlendirilmiştir. 2000 yılında İŞ-TİM, Ford ve Toyota gibi büyük enerji ve otomotiv yatırımlarının yanı sıra bu değişim fiili girişlerinin yüksek olmasını açıklamaktadır.

⁷⁴ İKV; a.g.m., <http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/gumruk-birligi.htm>

Tablo-1.12'ye göre, Türkiye'ye gelen yabancı sermaye büyük oranda imalat sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaşmış, tarım ve madencilik sektörünü cazip bulmamıştır. İmalat sanayinde, taşıt araçları, kimya, çimento ve gıda üretimi; hizmetler sektöründe ise otel, pansiyon, kamping vb. hizmetler yabancı sermayenin yoğunlaştığı alt sektörlerdir. 1996 yılı sonu itibariyle yabancı sermayenin ülkelere göre dağılımı; AB ülkeleri %46, İslam ülkeleri % 21, diğer OECD ülkeleri %14, Doğu Avrupa ülkeleri %6 ve diğer ülkeler %13 olmuştur⁷⁵.

Gümrük Birliğinin AB kaynaklı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını Türkiye'ye cezb edemediğine ilişkin olarak zaman zaman eleştiriler yapılmaktadır. Yabancı sermaye konusunun ekonomik büyümeye sağlayabileceği önemli katkı nedeniyle, Gümrük Birliği öncesinde de bu husus üzerinde bir hayli durulmuştu. Gümrük Birliği öncesinde yapılan tüm tahliller, yabancı sermayenin Türkiye'ye arzu edilen düzeylerde giriş yapabilmesi için belirli ön koşulların yerine getirilmesinin gerekliliğine işaret etmekte idi. Söz konusu ön koşullar uyumlu makroekonomik politikaların tesisi, kronik enflasyon oranlarının düşürülmesi, yatırımcıların önündeki belirsizliklerin ortadan kaldırılması idi.

1996 yılından beri, meydana gelen yüksek fiyat artışları, Türk Lirasının devalüasyonlara konu olması, siyasi ve ekonomik belirsizlikler yabancı sermaye üzerinde çok yönlü olumsuz etkiler oluşturmuştur. Şöyle ki, yabancı bir yatırımcının sermayesini Türk Lirasına çevirip, üretim amaçlı bir yatırıma dönüştürmesi halinde ve söz konusu yatırımın gerçekleştirildikten kısa bir süre sonra, Türk Lirasının % 50 oranında devalüe edilmesi durumunda yatırımcının yatırım değeri yarı yarıya azalmaktadır. Bu gibi durumlar ise, GB sonrasında ortaya çıkmış ve yabancı yatırımcının karşı karşıya bulunduğu bu tür riskler, yatırımın caydırılmasında etkili olmuştur. Kısacası, yabancı yatırımcıları özendirebilecek bir ortamın oluşturulabilmesi için gerekli olan ön koşullar GB sonrasında tesis edilememiştir⁷⁶.

⁷⁵ Demir; Temur, a.g.m., <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm>

⁷⁶ Güven ERDAL; "Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği İlişkilerinin Uygulanan Ekonomik Politikalar Çerçevesinde Değerlendirmesi", TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Aylık Bülten**, Kasım 2001, Erişim: 27.01.2003, http://www.abgs.gov.tr/dokuman/aylik_bulten_dosyalar/kasim_bulten_dosyalar/guven_erdal_calisma.htm

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) - TÜRKİYE GÜMRÜK BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Avrupa haritası, yirminci yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşı ile önemli değişimlere uğramış ve özellikle ikinci dünya savaşından sonra oluşan bloklaşmalar Avrupa'yı gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda ikiye bölmüştür. Bu bloklaşmanın bir tarafında kapalı ekonomileriyle Varşova Paktı üyesi ülkeler, diğer tarafında ise, liberal ekonomik politikaları uygulayan Batı Avrupa ülkeleri yer almıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1950'lilerin Batı Avrupa'sı, hızla sömürgeciliğin tasfiye edildiği, sosyal devlet prensibinin yerleştiği ve liberal ekonominin tüm kurumlarıyla uygulandığı bir blok haline gelmiştir. Yine aynı dönemde, ticarete uygulanan liberalizasyon politikaları doğrultusunda imzalanan uluslararası ticaret anlaşmaları, 1950'lerden beri devam eden tarife oranlarındaki düşüşler ve bunların yanı sıra Uruguay Round Görüşmeleri çerçevesinde, ülkelerin tarife dışı engelleri aşamalı olarak kaldırmaları, dünya ticaret hacminin dünya üretiminden daha hızlı artmasına yol açmıştır⁷⁷.

Bunun yanı sıra, Avrupa ülkeleri arasında ticari ilişkilerin daha da artırılması amacıyla, 1951 yılında imzalanan Paris Anlaşmasıyla 1952 yılında AKÇT kurulmuş ve 1958 yılında imzalanan Roma Anlaşmasıyla da AET kurulmuştur

Dünya sisteminde ortaya çıkan büyük değişikliklere bağlı olarak, Türkiye politik ve ekonomik sisteminde önemli değişiklikler yapma zorunluluğu duymuş ve çabalarını bu yönde yoğunlaştırarak, 1960'lara kadar geçen süre içerisinde, Avrupa kıtasında veya bu bölgeyi merkez alarak Avrupa'nın bütünleşmesi amacına dönük olarak kurulan önemli kuruluşlardan, Avrupa Konseyi, OECD* ve NATO*'ya üye olmuştur.

Bu gelişim çizgisi içerisinde, Türkiye'yi daha ilk kuruluş yıllarından itibaren Avrupa Ekonomik Topluluğuyla ilişki kurmaya iten etkenlerin başında politik

⁷⁷ Yetkin, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/turk-ab.htm>

* Organization for Economic Cooperation and Development: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

* North Atlantic Treaty Organization: Kuzey Atlantik Paktı Örgütü

nedenler yer almıştır. Bu durum, Türkiye'nin Batı dünyası içerisindeki konumunu koruma ve geliştirme açısından önemli sayılacağı gibi, genç Cumhuriyetin yeniden şekillenen dünya haritasındaki güvenlik arayışının da bir ifadesidir⁷⁸.

Bu bağlamda, Türkiye'nin iktisadi, siyasi, askeri ve sosyal sorunları aşma gayretleri içinde olduğu böyle bir dönemde Yunanistan, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılabilmek için 15 Temmuz 1959'da resmen başvuruda bulunmuştur. Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortaklık için başvuru tarihi ise 31 Temmuz 1959'dur. 11 Eylülde toplanan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Bakanlar Konseyi, Ankara ve Atina'nın başvurularını kabul etti ve 28-30 Eylül Avrupa Toplulukları Komisyonu ile Türkiye arasındaki ilk hazırlık görüşmesi yapıldı.

12 Eylül 1963'te Türkiye ile AET'yi gümrük birliğine götürecek ve nihai amacı tam üyelik olan ortaklığın tesisine ilişkin Ankara anlaşması imzalandı. Aynı yılın 12 Eylülünde 175 milyon ECU tutarındaki Birinci Mali Protokol imzalandı. 1 Aralık 1964'te Türkiye-AET Ankara anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle ilk dönem olan "hazırlık dönemi" başlamış oldu⁷⁹.

Avrupa Birliği (AB) ile ilişkiler Türkiye için her zaman çok önemli, bir o kadar da zorlu bir süreci ifade etmektedir. Ankara Anlaşması'nın imzalanmasıyla başlayan ve günümüze değin farklı evrelerden geçen ilişkileri şekillendiren gelişmeler, kimi zaman tarafların birbirlerinden beklentilerinde değişikliklere yol açsa da, ne Türkiye tam üyelik kararından vazgeçebilmiş, ne de Avrupa Türkiye'yi tamamen reddedebilmiştir. Aralık 1997'deki Lüksembourg Zirvesi'nde adının tam üye adayları arasında yer almadığını gören Türkiye'nin tepkisi AB ile siyasi diyalogu kesme yönünde olmuştur. Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde ise Türkiye'nin adaylığının teyit edilmesi ve Türkiye için de bir katılım öncesi strateji ve katılım ortaklığı belgesi hazırlanacağını ifade edilmesi yönünde AB Konseyi'nin tutumundaki değişiklik,

⁷⁸ Yetkin, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/turk-ab.htm>

⁷⁹ Ali BULAÇ; *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Eylül Yayınları, İstanbul, 2001, s.29-30.

ilişkilerde tekrar karşılıklı yükümlülük ve beklentilerin ön plana çıktığı bir döneme girildiğini göstermektedir⁸⁰.

1.1. Türkiye-AB Ortaklığının Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı ertesinde tercihini Batı bloğu içinde yer almaktan yana kullanan Türkiye, NATO'ya kabul edilmesinin ardından, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na da başvurarak bir anlamda bundan sonraki tüm kararlarını etkileyecek olan adımı atmıştır. Oldukça uzun bir geçmişe sahip olan Türkiye – Avrupa Birliği ilişkileri, iki taraf için de inişli çıkışlı ancak önemli bir süreci ifade eder. Yaşanan tüm gerginliklere rağmen bugüne değin birbirinden vazgeçemeyen bu çiftin birlikteliğini başlatan resmi belge ise Ankara Anlaşması'dır.

Türkiye kalkınma sürecinin hızlanacağı düşüncesiyle 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Bununla birlikte 15 Temmuz 1959'da Yunanistan'ın Topluluğa yaptığı başvuru, olası bir üyeliğin bu ülkeye sağlayacağı avantajlardan yoksun kalma kaygısını da Türkiye'nin başvurusunda önemli bir etken olarak ortaya çıkarmaktadır⁸¹. Gereken incelemeleri yaptıktan sonra Avrupa Konseyi başvuruyla ilgili olarak, 11 Eylül 1959'da Komisyon'a Türkiye ile görüşmeleri yürütmesi için yetki verilmesini kararlaştırmıştır. Bunun üzerine başlayan görüşmelerin Ankara Anlaşması'nın imzası ile sonuçlanması tam 4 yıl sürmüştür⁸².

Bu dönemde gerçekleşen 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi bir süre için ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Daha sonra koalisyon hükümetleri döneminde devam eden görüşmeler sırasında Topluluk tarafından önerilen tercihli ticaret anlaşması seçeneğini ise Türkiye reddetmiştir. Yapılan bu ticaret anlaşması önerisinin ardında, ekonomik nedenler kadar Topluluğun askeri müdahale sonrasında Türkiye'deki siyasal gelişmelerden duyduğu endişeler nedeniyle ilişkileri sıkılaştırmaktan kaçınma isteği de yatmaktadır. İşte bu yüzden Türk tarafınca kabul edilmeyen ticaret anlaşmasının yerini, yapılan toplam 10 müzakere sonunda 25 Haziran 1963'te Komisyon'un ve Türk hükümetinin temsilcileri tarafından Brüksel'de parafe edilen

⁸⁰ Ceren UYSAL; "Türkiye - AB İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", *Akdeniz İİBF Dergisi*, 2001, s.140.

⁸¹ Esra ÇAYHAN; Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY; *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye*, Afa Yay.- Tüses Vakfı, İstanbul, 1996, s.96.

⁸² Ayşe CEYHAN; *Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü*, Afa Yay., İstanbul, 1991, s.23.

Ortaklık Anlaşması almıştır. Anlaşma, 12 Eylül 1963'te Türk Hükümeti ve Topluluk yetkilileri arasında Ankara'da imzalanıp 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir⁸³.

1.2. Ankara Anlaşması İtibariyle Ortaklık İlişkileri

Türkiye , Roma Antlaşmasının 238. Maddesi gereğince AET'ye ortak üye olmak için 31 Temmuz 1959'da Topluluk Konseyine başvurmuştur. Türkiye ile AET arasında bir ortaklık oluşturan Ankara Antlaşmasının imzalanmasına kadar geçen görüşmeler üç dönemden oluşmuştur. Bu görüşmeler, 28 Eylül 1959 - 21 Ekim 1960, 10-22 Nisan 1961 ve 18 Haziran 1962 - 25 Haziran 1963 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Türkiye ile AET arasında ortaklık antlaşması, 25 Haziran 1963 tarihinde Brüksel'de parafe edilerek, 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanmıştır. Ortaklık antlaşması, 10.02.1964 tarih ve 397 sayılı kanun ile onaylanmıştır.

Türkiye ile Avrupa Topluluğu (AT) arasında bir ortaklık kuran ve 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkiler, geniş anlamda siyasi, ekonomik ve ticari boyutlar içermekle beraber, temelde gümrük birliği ilkesine dayanmaktadır. Türkiye'nin birliğe ortak üyelik statüsünü düzenleyen 1963 tarihli Ankara Antlaşması taraflar arasındaki ilişkileri ana hatlarıyla düzenlerken 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol esas olarak gümrük birliğine ilişkindir. Ortaklığın temel hedefi, taraflar arasında bir gümrük birliğinin kademeli olarak gerçekleştirilmesi ve buna paralel olarak, ekonomi politikalarının yakınlaştırılmasıdır⁸⁴.

Ankara Anlaşması, iki taraf arasında giderek daha sıkı bağlar kurularak Türkiye'deki yaşam koşullarının hızlı bir ekonomi ilerleyişi ve Toplulukla uyumlu bir alışveriş içinde geliştirilmesini; böylece Türk ekonomisi ile Topluluk ekonomisi arasındaki farkı azaltmayı; bunun için gerekli görülen ekonomik yardımı da göz önünde bulundurarak, Türk halkının yaşam düzeyini yükseltme çabasına AET'nin getireceği destek ile ileride Türkiye'nin Topluluğa katılmasının kolaylaştırılmasını hedeflemiştir. Nitekim anlaşmanın 2.maddesinde anlaşmanın amacının, Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin kurulması olduğu ifade edilmiştir. Ankara

⁸³ Ceyhan, a.g.e., s.23

⁸⁴ Eker, a.g.e., s.24-25.

Anlaşması, Yunanistan'la Topluluk arasında imzalanan anlaşmadan farklı olarak doğrudan bir gümrük birliği kurmuş değildir. Yunanistan'la yapılan Atina Anlaşması yürürlüğe girer girmez bir gümrük birliği rejimi kurulmasını öngörürken, Türkiye ile bir gümrük birliğinin derhal kurulması uygun bulunmamıştır⁸⁵.

Ankara Antlaşması, Türkiye ile Avrupa birliği arasında giderek gelişecek bir gümrük birliği esasına dayanan ve ileride “Tam Üyeliği” öngören bir ortaklığı öngörmektedir. Antlaşma, “esas antlaşma”, “Geçici Protokol”, “Mali Protokol”, “Son Senet” ve “İşgücü konusunda taraflar arasındaki görüş mektupları” olmak üzere beş belgeden oluşmaktadır. Ortaklık, Türkiye'nin antlaşmayı imzaladığı dönemdeki ekonomik durumunu göz önüne almış ve gümrük birliğinin kurulması amacıyla üç dönemi içine alan bir takvim belirlemiştir⁸⁶.

Ankara Anlaşması'nın ilkeleri şunlardır⁸⁷:

- Anlaşmada belirtilen amaçlara ulaşabilmek için Türkiye ve Topluluk arasında bir gümrük birliği oluşturmak,
- Türk halkı ile AET üyesi ülke halkları arasında daha sıkı bağlar kurmak,
- Türk ekonomisi ile AET ekonomileri arasında mevcut bulunan gelişme farkını ortadan kaldırmak,
- Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak üzere ekonomik yardımda bulunmak,
- Türkiye'nin gelecekte Topluluğa tam üye olmasını kolaylaştırmak,
- Roma Antlaşması'nda belirtilen ülküyü paylaşmak, barış ve özgürlüğü garanti altına almaktır.

Ankara antlaşması uyarınca Türkiye-AET ortaklığının üç dönemi aşağıdaki gibi özetlenebilir:

⁸⁵ Uysal, a.g.m., s.140-153.

⁸⁶ Bulaç, a.g.e., s.41.

⁸⁷ S. Rıdvan KARLUK; *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İMKB Yayınları, İstanbul, 1996, s.407.

1.2.1. Hazırlık Dönemi

Anlaşmaya göre 5 yıl olarak öngörülen fakat görüşmelerin uzaması nedeniyle 8 yıl sürerek 1 Aralık 1964 – 31 Aralık 1972 tarihleri arasını kapsayan bu dönemde, Topluluk, üstleneceği tek taraflı yükümlülüklerle Türk ekonomisini güçlendirmeyi ve Gümrük Birliği'ne geçişe hazır duruma getirmeyi taahhüt etmiştir⁸⁸. Hazırlık döneminin en önemli özelliği Türkiye'ye tek taraflı tarife kotaları açılmasıdır.

Hazırlık döneminde Türkiye'nin dört ana ihrac maddesine tavizler tanınmıştır. Türkiye'nin toplam ihracatının %40'ını oluşturan tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık için tarife kontenjanları çerçevesinde uygulanacak gümrük vergilerinin düşük düzeyde tutulacağı kararlaştırılmıştır. Hazırlık döneminde uygulanan birinci mali protokol ile Türkiye'ye 175 milyon ECU tutarında kredi verilmiştir⁸⁹. Tek taraflı topluluk tavizlerine dayalı olan hazırlık dönemi Türkiye-AT ortaklığının tamamen sorunsuz bir aşamasını oluşturmuştur.

1.2.2. Ortaklık Geçiş Dönemi ve Gümrük Birliği

1 Ocak 1973'te Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle başlayan bu dönemde taraflar karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esasına dayanarak, sanayi ürünleri ticaretinde Gümrük Birliği'nin kurulmasını hedeflemişlerdir. Topluluk, pamuk ipliği, pamuklu dokuma ve rafine petrol ürünleri hariç, Türk sanayi ürünlerine gümrük vergilerini ve kısıtlamaları derhal kaldırırken, bazı tarım ürünlerine de ithal kolaylıkları sağlamıştır. Türkiye ise, AET menşeli sanayi ürünlerine uyguladığı gümrükleri kademeli şekilde 12 yılda kaldırmayı öngörmüş, korunması gereken hassas sanayi ürünleri içinse bu süreyi 22 yıla uzatmıştır⁹⁰.

1.2.2.1. Geçiş Dönemini Düzenleyen Belgeler

Geçiş dönemini düzenleyen belgeleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Katma Protokol,
- Mali protokol,
- AKÇT Anlaşması,

⁸⁸ Uysal, a.g.m., s.143.

⁸⁹ Eker, a.g.e., s.25.

⁹⁰ Uysal, a.g.m., s.143.

- Son Senet,
- Uyum Protokolleri.

1.2.2.1.1. Katma Protokol

Geçiş dönemini düzenleyen Katma Protokol metni, ortaklık konseyinin 19 Kasım 1970 tarihli toplantısında kabul edilmiştir. Türkiye ile AB üyeleri arasında yapılan uzun görüşmelerden sonra hazırlanan katma protokol 23 Kasım 1970'te Brüksel'de imzalanmıştır. Ancak Katma Protokolün yürürlüğe girebilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisince ve üye devletlerin parlamentolarınca onaylanması gerekmektedir. Bu işlemin uzun sürebileceği dikkate alınarak, Katma Protokolün ticari hükümlerini önceden yürürlüğe koyacak geçici bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma, 21 Temmuz 1971'de yürürlüğe girmiştir. Katma Protokol, Ankara Antlaşmasında yer alan hükümlerin Türkiye'nin ekonomik durumuna uygun bir biçimde yürürlüğe konulmasını gerçekleştirecek bir uygulama anlaşması niteliğindedir⁹¹.

Katma Protokolün temel ilkelerini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz⁹²:

- Akit taraflar arasında karşılıklı ve dengeli yükümlülükler ilişkilerde esas olacaktır.
- Türkiye ile topluluk arasında bir gümrük birliği aşamalı olarak yerleştirilecektir.
- Ortaklığın iyi işlemesi amacıyla tarafların, ekonomik politikalarının yakınlaştırılması ve ortak faaliyetlerin geliştirilmesi sağlanacaktır.

Katma Protokol'ün önemli maddelerini şu şekilde özetleyebiliriz: "Malların Serbest Dolaşımı" başlıklı I. Kısımda (md.2-35) değinilen konular arasında, sanayi ürünleri için Gümrük Birliği kurulması, Ortak Gümrük Tarifesinin Türkiye tarafından kabulü ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasının esasları gibi bölümler yer almıştır. "Kişilerin ve Hizmetlerin Dolaşımı" konusunu ele alan II. Kısımda, Türkiye ve Topluluk üyesi ülkeler arasında işçilerin serbest dolaşımı ile yerleşme

⁹¹ Eker, a.g.e., s.25-26.

⁹² Karluk(1996), a.g.e., s.408.

hakkı, hizmet edimi ve ulaştırma başlıkları incelenmiştir(md.36-42). “Ekonomi Politikalarının Yaklaştırılması” kısmında ise, Topluluğun rekabet, vergileme ile ilgili hükümlerine ve mevzuatına Türkiye’nin nasıl uyum sağlayacağı; ekonomi ve ticaret politikalarının koordinasyonu konularına değinilmiştir (md.43-48).

1970’li yıllarda Geçiş Döneminin başlamasıyla birlikte hükümetler, Türkiye’nin tarım ürünlerindeki avantajlarının azalmasından, sanayi ürünlerindeki yükümlülüklerinin ise artmasından yakınmışlardır. Sanayi ürünleri konusunda, Topluluğun genişlemesi ve Avrupa Serbest Ticaret Alanı’nın kurulmasından kaynaklanan sorunlar doğmuş, öte yandan gelişmekte olan ülkelerin mamul ve yarı-mamul mallarının gümrüksüz olarak Topluluk pazarlarına girmelerini sağlayan “Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi” ve tekstil ürünlerindeki kısıtlamalar da Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Tarım ürünlerinde Türkiye’nin rekabet avantajlarının azalmasına neden olarak ise, Topluluğun, çeşitli Akdeniz ülkelerinin sınai ürünlerinin gümrüksüz olarak Topluluk pazarlarına girmesini sağlayan ve tarım ürünlerine de ayrıcalıklar tanıyan “Akdeniz Politikası” etkili olmuştur. Tüm bunlara ek olarak, Katma Protokolün 36. maddesine göre, 1976 ile 1986 yılları arasında kademeli olarak gerçekleşmesi gereken işçilerin serbest dolaşımı bir türlü hayata geçirilememiş, aksine 1974 yılındaki petrol krizinden sonra, Batı Avrupa’da yaygınlaşan işsizlik, yabancı işçi alımının durdurulmasına ve bir bölümünün ülkelerine geri gönderilmelerine yol açmıştır. 1980 yılında Batı Almanya, Benelüks ülkeleri ve Fransa’nın Türk vatandaşlarına vize uygulamaya başlaması, soruna yeni bir boyut eklemiştir⁹³.

1974 petrol bunalımı nedeniyle dış ödemeler dengesi olumsuz etkilenen Türkiye, ithalatını sürdürebilmek için dış borçlanma yolunu seçerken, hükümetler tarafından kısa vadeli borçlarla ertelenen ekonomik sorunlar giderek kendisini daha fazla hissettirmeye başlamış, yüksek enflasyon, sıfıra yaklaşan bir büyüme hızı ve yaygınlaşan karaborsa karşısında, döviz darboğazını aşmak için, Türkiye sürekli kredi arayışı içine girmiştir.

1978 yılında Türk hükümeti, ortaya çıkan rahatsızlıkları gidermek ve Toplulukla ilişkilerde yeni bir düzenleme sağlamak amacıyla Türkiye’nin

⁹³ Çayhan; Güney, a.g.e., s.99-101.

yükümlülüklerinin 5 yıl süreyle dondurulmasını önermiştir. Talep edilenler arasında tarım ürünlerinde üçüncü ülkelere tanınan preferanslardan yararlanılması, tekstildeki sınırlamaların kaldırılması ve serbest dolaşım hakkının uygulanması da yer almış, ayrıca Topluluktan toplam 8 milyar doları bulan mali yardım istenmiştir. Topluluk Mayıs 1979'da, bu taleplerden sadece beş yıllık bağışıklık dönemini kabul ettiğini açıklamıştır⁹⁴.

1.2.2.1.1.1. Katma Protokole Göre Sanayi Mallarında Gümrük Birliği ve Uygulamadaki Gelişmeler

Topluluk, Türkiye çıkışlı sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve eş etkili vergileri Katma Protokolün yürürlüğe girmesiyle kaldırmayı kabul etmiştir. Ancak, Türkiye çıkışlı pamuk ipliği, pamuklu dokuma ve makine halılarında gümrük vergilerini Topluluğun dört indirimle 12 yılda kaldırması ve petrol ürünlerinde belli kota sınırı içinde gümrük vergisi muafiyetinin uygulanması öngörülmüştür. Topluluk bu alandaki yükümlülüklerini, 1 Eylül 1971'de Geçici Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte yerine getirmeye başlamış, Türkiye'den petrol ürünleri dışındaki sanayi ürünleri ithalatında gümrük vergileri ve eş etkili vergileri kaldırmıştır. Petrol ürünlerinde de Türkiye lehine tarife kontenjanları açmıştır.

Topluluk ayrıca, Katma Protokolün yürürlüğe girmesiyle birlikte petrol ürünleri ve ham ipek hariç bütün sanayi ürünlerindeki miktar kısıtlamalarını kaldırmayı ve bunu Türkiye'ye konsolide etmeyi kabul etmiştir. Topluluk bu alandaki yükümlülüklerini de Geçici Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren esasen yerine getirmiş olmakla birlikte, Topluluğun dokuma ve giyim sektöründe izlediği korumacı politikalar Türkiye ile Topluluk arasında ortaya çıkan önemli sorunlardan birini oluşturmuştur. Topluluk bazı tekstil ürünlerinde 1978 yılından itibaren bazı ülkelerle yaptığı iradi ihraç kısıtlaması anlaşmaları türünden bir anlaşmayı Türkiye ile de yapmak istemiş; ancak Türkiye, topluluğa katılmayı amaçlayan gümrük birliğine yönelik bir anlaşmayı imzaladığını ve durumunun herhangi bir üçüncü

⁹⁴ Uysal, a.g.m., s.144-145.

ülkeden farklı olduğunu belirterek bu tür bir anlaşmayı devlet olarak imzalamaktan kaçınmıştır⁹⁵.

Türkiye, Avrupa Topluluğundan ithal edilen ve Avrupa Topluluğu çıkışlı mallara uyguladığı gümrük vergilerini ve eş etkili vergileri 12 yılda, bazı istisnai mallarda ise 22 yılda kaldırmayı taahhüt etmiştir. Bunlardan başka, Türkiye, Avrupa Topluluğundan gelen mallara uyguladığı kotaların kaldırılmasını da kabul etmiş ve bunu takvime bağlamıştır. 12 yıllık listede rekabet gücüne sahip veya rekabet gücü kazandırılmayacağı varsayılan sanayi kolları yer almaktadır. Katma Protokolün 3 sayılı ekinde yer alan 22 yıllık liste ise, Türkiye'nin mevcut sanayi dallarından rekabet gücü az olanları korumak ve -henüz kurulmamış olsalar bile- çocuk sanayilerin güçlenmesine imkân tanımak amacına yöneliktir⁹⁶.

12 ve 22 yıllık listelerdeki ilk iki indirimin belirlenen takvime uygun olarak yapılmasından sonra; 12 yıllık listede 1978 yılından itibaren, 22 yıllık listede de 1979 yılından itibaren yapılması gereken indirimler ertelenmiştir. 1996 yılı başından itibaren gümrük birliğine geçilmesinin Türkiye'nin gümrük vergisi indirim yükümlülüğü açısından anlamı, eksik kalan küçük indirimlerin tamamlanmasından ibarettir.

Türkiye Topluluktan yaptığı ithalata uyguladığı miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını da bir takvime bağlamıştır. Türkiye, Katma Protokolde öngörülene uygun olarak Topluluğa karşı konsolide liberasyon oranını 1976 yılında %40'a çıkardıktan sonra, ödemeler dengesi güçlükleri nedeniyle diğer yıllardaki yükümlülüklerini ertelemiştir. Diğer bir husus ise, protokolün yürürlüğe girişinden bir yıl sonra, Türkiye'de libere olmayan her madde için Avrupa Topluluğu lehine kontenjanlar açılması ve bunların giderek genişletilmesidir. Türkiye, 1974 yılından itibaren liberasyon listesi dışındaki çok sayıda mal için kotalar açmış ve bunları 1976 yılında %10 oranında artırmış, izleyen yıllarda ise bu yükümlülüğünü de askıya almıştır. İlerleyen yıllarda ise, ithalattaki liberalleşmeler hızlanmış, ithalatın hemen hemen tamamı libere edilmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye'nin Topluluktan ithalatta

⁹⁵ Nevzat GÜRAN; İsmail AKTÜRK; *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*, Tuğra Ofset, Isparta-1999, s.283-284.

⁹⁶ Güran; Aktürk, a.g.e. s.285.

miktar kısıtlamalarının kaldırılmasına ilişkin yükümlülüklerini zamanında yerine getirememesinin Topluluk açısından doğuracağı olumsuz etkileri de fiilen ortadan kaldırmıştır⁹⁷.

Katma Protokol, Avrupa Birliği'nin diğer ülkelere uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesine Türkiye'nin uyumunu da istemektedir. Bu yüzden, Türkiye tarafından uygulanan gümrük vergisi oranları ile Avrupa Topluluğu'nun uyguladığı gümrük vergisi (OGT) arasındaki farklar, 12 ve 22 yıllık listelere göre zamanla sıfırlanacaktır. OGT uyumu için öngörülen takvim aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.1: Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesine Uyum Takvimi

12 Yıllık Liste	22 Yıllık Liste
1977 %20 uyum	1983 %20 uyum
1980 %20 uyum	1988 %30 uyum
1982 %20 uyum	1991 %20 uyum
1985 %40 uyum	1995 %30 uyum

Kaynak: Güran, a.g.e., s.287.

Türkiye, Katma Protokoldeki OGT uyumu takvimine tam uyamamakla birlikte, 1984 yılından itibaren fiilen uyguladığı gümrük vergisi oranlarında önemli indirimler yapmış ve birçok pozisyon için fiili hadleri ortak gümrük tarifesinin altına düşürmüştür. Ancak, Türkiye'de gümrük vergisi dışında ithalattan alınan diğer eş etkili vergiler (rıhtım resmi, damga resmi, fonlar vb.) fiili hadlerin, genellikle Ortak Gümrük Tarifesi'nin üstünde oluşmasına yol açmıştır⁹⁸.

1.2.2.1.1.2. Katma Protokolde Tarım Kesimine ilişkin Hükümler ve Uygulamadaki Gelişmeler

Tarım ürünleri, geçiş döneminin sonuna kadar gümrük birliği dışında bırakılmıştır. Ancak, bu süre içerisinde (1995 yılına kadar) Türkiye'nin tarım politikalarını topluluğun ortak tarım politikasına uyumunu sağlaması istenmiştir.

⁹⁷ Güran; Aktürk, a.g.e., s.285-287.

⁹⁸ Güran; Aktürk, a.g.e., s.287-288.

Topluluk, bir kısım tarım ürünlerimiz için gümrük indirimleri yapmış, 1981'den 1987 yılına kadar tarım ürünlerimizin ithalatında aldığı gümrük vergilerini beş aşamada kaldırmıştır. Şu anda, tarım ürünlerimiz bazı istisnalar hariç Avrupa Topluluğu'na gümrük vergisi ödenmeden girmektedir. Ancak, gümrük vergilerinden çok daha yüksek tarım prelevmanları* Türk tarım ürünlerine uygulanmaktadır⁹⁹.

Türkiye tarım konusunda Avrupa Birliği'ne geçiş dönemi süresince taviz vermemiştir. Ancak, 1989 yılından itibaren, Avrupa Topluluğundan yapılan tarım ürünleri ithaline (bazı maddeler itibariyle) tercihli rejim sağlanması imkânlarının araştırılması amacıyla çalışmalar başlatılmıştır.

Avrupa Topluluğu ise, bu konuda Türkiye'ye çeşitli tavizler tanımış, fakat sanayi sektörünün aksine tarımda bir liberasyon konsolidasyonuna gitmemiştir. Topluluğun tarım ürünleri ithalatındaki liberasyon uygulaması ortak piyasa düzenlerine dayanmakta ve kolaylıkla geri dönülebilir bir nitelik taşımaktadır. Avrupa Birliği'nin Güneye Açılma Politikası gereği birçok Akdeniz ülkesiyle tercihli ticaret anlaşmaları imzalaması, Lome Sözleşmesi ile ACP (Afrika, Karayıp, Pasifik) ülkelerine geniş tavizler verilmesi, bunun yanında gelişmekte olan ülkelere tavizler verilmesi, Türkiye'nin Katma Protokolle elde etmiş olduğu tarım alanındaki tavizleri aşındırmıştır. Tarım tavizlerini etkileyen, aşındıran diğer bir neden ise Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Avrupa Birliği'ne katılması olmuştur. Çünkü bununla, Avrupa Birliği tarımda kendi kendine yetecek duruma gelmiştir¹⁰⁰.

1.2.2.1.2. İkinci Mali Protokol

Ankara Anlaşması uyarınca Türk ekonomisinin hızla kalkınarak AT ile arasındaki gelişmişlik farkını kapatabilmesi için topluluğun Türkiye'ye mali yardımda bulunması öngörülmüştü. Miktarı ve şartları bir mali protokolle belirlenecek yardım, muhtelif alt yapı ve sanayi yatırımı projelerinin finansmanı için uzun vadede düşük faiz gibi uygun şartlarda kredi verilmesi şeklinde olacaktı.

* Prelevman Sistemi; Topluluk üreticisine sağlanması öngörülen tavan fiyatının bir türevini oluşturan eşik fiyatı ile en elverişli dünya CIF fiyatı arasındaki farkı yansıtmakta olup, bu farkın eşik fiyatın altına düşmesi halinde, Komisyon tarafından saptanan prelevmanın topluluğun bütün giriş gümrüklerinde ithalatçıdan tahsil edilmesi şeklinde yürütülen sistemdir. Türk ihraç mallarından zeytinyağı, makarna ve meyve konserveleri prelevman uygulamasına konu olmaktadır

⁹⁹ Türkiye - AT İlişkileri Süreci; Erişim: 18.03.2003, <http://www.ventur.com.tr/turkiye/eu.asp#1>

¹⁰⁰ Güran; Aktürk, a.g.e., s.288-290.

Avrupa Topluluğu'nun Türkiye'ye mali protokoller çerçevesinde sağladığı yardımlar şöyledir¹⁰¹;

- Birinci mali protokol (1964-1968); 176 milyon ECU
- İkinci mali protokol (1971-1977); 220 milyon ECU
- Tamamlayıcı mali protokol (1972-1977); 47 milyon ECU
- Üçüncü mali protokol (1979-1981); 310 milyon ECU
- Özel işbirliği fonu (1980-1982); 75 milyon ECU

Yukarıdaki verilen tablonun tetkikinden de görüleceği üzere bu mali protokollerin toplamı 828 milyon ECU etmektedir.

Dördüncü mali protokol 600 milyon ECU ile 1981-1986 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Ancak, bu protokol Yunanistan'ın vetosu nedeniyle AT Bakanlar Konseyi tarafından onaylanmadığı için henüz serbest bırakılmamıştır. Bunun yanında 28 yıl boyunca Türkiye almış olduğu 828 milyon ECU'lük yardımla 6'ncı sırayı işgal etmekte olup, Mısır ve Yugoslavya gibi Akdeniz ülkelerine çok kısa sürelerde Türkiye'den daha fazla yardımda bulunulmuştur.

Türkiye'ye sağlanan mali yardımların vade ve faiz durumunu örnekleyecek olursak; 2'nci mali protokolle sağlanan kredi için, 8 yılı ödemesiz, 30 yıl vadeli, sosyal amaçlı yatırımlar için %2,5, normal yatırımlar için %4,5 faiz oranı uygulandığı görülmektedir¹⁰².

Türkiye, ekonomisinin Gümrük Birliği' ne uygun hale getirilmesi için, Gümrük Birliği anlaşması öncesi hazırlıkları güçlendirmek adı altında iki kez 3'er milyon Euro'luk hibe almıştır. 1996' da başlatılan Özel Eylem Planı çerçevesinde; AB bütçesinden 375 milyon Euro ile Avrupa Yatırım Bankası kredisinden 750 milyon Euro da, Avrupa Konsey' inde oy birliği sağlamadığından askıya alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Gümrük Birliği yardımlarını çeşitli şekillerle ve defalarca dile getirip, talep etmesine rağmen verilmemiş, gündemden bile kaldırılmıştır.

¹⁰¹ Türkiye - AT İlişkileri Süreci; Erişim: 18.01.2003, <http://www.ventur.com.tr/turkiye/eu.asp#1>

¹⁰² Türkiye - AT İlişkileri Süreci; Erişim: 18.01.2003, <http://www.ventur.com.tr/turkiye/eu.asp#1>

AB, Türkiye'nin olağanüstü vericiliğine rağmen, mali yardımlar konusunda sadece kararlar almıştır. Kendi kendine aldığı kararları ise ya onaylamamış ya da uygulamaya koymamıştır. “Katılım öncesi stratejiyi güçlendirmek” adını verdiği mali yardımlar konusundaki bu isteksizliği ve duyarsızlığı, akla, stratejiyi güçlendirmedigine göre, katılımı da istemediği sonucunu getirmektedir¹⁰³.

1.2.2.1.3. AKÇT Yetki Alanına Giren Modellerle İlgili Anlaşma:

Türkiye ile AET arasında, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu yetki alanına giren maddelerde, gümrük ve eş etkili engellerin kaldırılması için Katma Protokolden ayrı bir anlaşma imzalanmış ve bu maddeler gümrük birliği kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca tarımsal ürünler için ortak bir tarım politikası izlenmesi kabul edilmiştir¹⁰⁴. Ancak, söz konusu Anlaşmanın uygulama usul, süre ve şartları henüz saptanamadığından anlaşma uygulama sahası bulamamıştır.

1.2.2.1.4. Son Senet

Katma Protokol, Mali Protokol ve Anlaşmanın 23 Kasım 1970 tarihinde, tarafların tam yetkili temsilcileri tarafından imzalandığını tespit eden belgedir.

1.2.2.1.5. Uyum Protokolleri

Avrupa Topluluğunun 1 Ocak 1973'te İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımıyla dokuz üyeli bir topluluk haline gelmesi üzerine, Türkiye ile bu yeni üyeler arasındaki ilişkileri ortaklık rejimi çerçevesinde düzenlemek amacıyla 30 Haziran 1973 tarihinde Ankara'da bir tamamlayıcı protokol imzalanmıştır. Bu protokolün onay işlemlerinin uzayacağı düşünülerek ticari hükümlerinin bir an önce yürürlüğe girmesi için bir Geçici Anlaşma yapılmış ve böylece ticari hükümler 1 Ocak 1974'ten itibaren yürürlüğe girmiştir.

Tamamlayıcı Protokol baştan beri Türkiye tarafından pek olumlu karşılanmamıştır. Bunun temel nedeni, sanayi mamulleri konusunda başlangıçta altı üye ülkeye verilen tavizlerin dokuz üye ülkeye yayılmasıdır. Dolayısıyla Türkiye, Katma Protokol'de kendi lehine bazı değişiklikler yapılmasını talep etmiştir.

¹⁰³ Birgül HAMEVİOĞLU; Gümrük Birliği Ne Getirdi, Ne Götürdü?, Erişim: 23.11.2002, <http://www.kirimdernegi.org.tr/gumruk.htm>

¹⁰⁴ Eker, a.g.e., s.26.

Tamamlayıcı Protokol, uzun bir gecikmeden sonra 11.8.1982 tarih ve 2700 sayılı kanun ve 21.9.1982 tarih ve 8/5363 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye tarafından onaylanmıştır. Onay belgelerinin teati işleminin 17 Şubat 1986 tarihinde tamamlanmasıyla Protokol 1 Mart 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁰⁵.

Topluluğa 1.1.1981 tarihinde onuncu üye olarak katılan Yunanistan ile uyum protokolü, bu ülkenin direnmesi nedeniyle uzun süre imzalanamamıştır. Söz konusu protokol ancak 20.4.1988 tarihinde imzalanmış ve protokolün ticari hükümleri 1.1.1989 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu protokol 28.5.1988 tarih ve 88/12988 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye tarafından onaylanmıştır.

1.1.1986 tarihinde topluluğa katılan ispanya ve Portekiz'in tam üyeliğini ortaklık ilişkilerine yansıtan Uyum Protokolü, Yunanistan ile ilgili uyum protokolünden önce olmak üzere, 23.7.1987 tarihinde imzalanmış ve protokolün ticari hükümleri 1.9.1987 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu protokol 27.2.1988 tarih ve 88/12687 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye tarafından onaylanmıştır¹⁰⁶.

1.2.3. Son Dönem

Ankara Anlaşması'nın 5. Maddesi, son dönemin gümrük birliğine dayandığını ve tarafların ekonomi politikaları arasında koordinasyonun güçlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu maddede son dönemin bitimine ilişkin bir süre tespit edilmemiştir. Aslında, Ankara Anlaşması, kendisini sona erdirmeye ilişkin düzenlemelere açıkça yer vermemiştir. Uluslararası hukukta, uluslararası antlaşmaların/anlaşmaların sona ermesi/erdirilmesi konusuna ilişkin öngörülen yöntemler dışında, Ankara Anlaşması'nın sona ermesi, Türkiye'nin AB'ye, dolayısıyla Avrupa Toplulukları'na üye olmasıyla mümkündür. Öyle ki, Ankara Anlaşması, Türkiye ile AT arasında ortaklık kuran bir antlaşma olmakla birlikte, Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirmesi halinde, AT'ye tam üye olabileceğine ilişkin düzenlemeleri de içermektedir¹⁰⁷. Örneğin, Antlaşmanın 28. Maddesi, Türkiye'nin yükümlülüklerini bütünüyle yerine getirmesi durumunda, Tarafların, Türkiye'nin Topluluğa katılması ihtimalini inceleyeceklerini düzenlemektedir. Bu

¹⁰⁵ Güran, a.g.e., s.173.

¹⁰⁶ Güran, a.g.e., s.173-174.

¹⁰⁷ Haluk GÜNUĞUR; Türkiye-AB İlişkileri Tarihçesi, Avrupa Birliği El Kitabı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995, s. 180.

durumda, Türkiye'nin tam üye olmasıyla birlikte Ankara Anlaşması işlevselliğini yitirecektir¹⁰⁸.

Gerek Ankara Anlaşması gerek Katma Protokol öngörüldüğü şekilde uygulanamamıştır. Bunun sorumluluğunu Türkiye ile Topluluk arasında paylaşmak gerekir. Ülkemiz 1970'li yıllarda içinde bulunduğu ekonomik krizler ve bazı siyasi tercihlerle Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmıştır. O tarihlerde yaygın olan kanaat, AET ile ilişkinin bir çeşit sömürü düzeni kurmakta olduğu, pazarımızı Topluluk ürünlerine açmanın sanayileşmemizi ve kalkınmamızı baltalayacağı, dolayısıyla koruma duvarlarının muhafaza edilmesi gerektiği yolundaydı. Başka bir deyimle, AB ile ortaklık ilişkimizin ve gümrük birliğinin temsil ettiği kalkınma modeli dışarıya açık, bütünleşmeyi öngören bir model iken, 1970'li yılların tamamı boyunca bu modelin tam tersini sembolize eden içe dönük, ithalat ikamesine dayalı politikalar uygulanmıştır. Türkiye kendi yükümlülüklerini yerine getirmemeye ve Toplulukla ilişkilere soğuk bakmaya başlayınca, Topluluk da kendi yükümlülüklerini aksatmaya ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi istikametinde çaba harcamaktan kaçınmaya başlamıştır.

Başlangıçta sadece ekonomik olan sorunlar, 12 Eylül döneminde ve Yunanistan'ın 1980'de Topluluğa tam üye olmasıyla siyasi boyutlar da kazanmaya başlamıştır ve Topluluk-Türkiye ilişkileri dondurulmuş ve mali işbirliğine son verilmiştir. Katma Protokolün ise sadece ticari hükümleri işlemeye devam etmiş, diğer bütün hükümleri atıl kalmıştır¹⁰⁹.

1.2.4. Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu

Türkiye 14.04.1987 tarihinde, Avrupa Toplulukları'na tam üye olmak amacıyla, Konsey'e tam üyelik müracaatını yapmıştır. Tam üyelik müracaatı, Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması'nın 237. Maddesi, Avrupa Ekonomik Topluluğu Kurucu Antlaşması'nın 205. Maddesi ve AKÇT Kurucu Antlaşması'nın 98. Maddesinde benimsenen kural ve şartlar kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu

¹⁰⁸ Kamuran REÇBER; Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Hukuksal Bir Bakış, 2000, Erişim: 11.02.2003, http://www.isguc.org/eko_turkiye.php

¹⁰⁹ Ankara Anlaşması ve Katma Protokol; Erişim: 03.12.2002, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/iliski.htm>

düzenlemelerden anlaşıldığı gibi, tam üyelik müracaatı her üç Topluluğa ayrı ayrı yapılmıştır. Diğer bir ifadeyle, o dönem itibarıyla yürürlükte bulunan Avrupa Toplulukları Kurucu Antlaşmaları'nın öngördüğü usule göre, Türkiye bir Avrupalı Devlet olarak, ortaklık ilişkisinden bağımsız bir şekilde böyle bir müracaatı yapmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Toplulukları'na tam üyelik müracaatı, Konsey tarafından değerlendirilmiş ve müracaat incelenmek üzere 27.04.1987 tarihinde Komisyon'a iletilmiştir¹¹⁰. Komisyon, Türkiye'nin tam üyelik müracaatına ilişkin görüşünü 19.12.1989 tarihinde açıklamıştır. Komisyon görüşünde, Türkiye'nin Avrupa Toplulukları'na tam üye olmak için henüz hazır olmadığı vurgulanmıştır¹¹¹.

Türkiye, Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunduğu 1987'den sonra Topluluğa uyum konusunda oldukça önemli gümrük indirimlerine gitmiştir. Burada belirtilmesi gereken nokta tam üyelik başvurusunun, Roma Antlaşması'nın "Topluluğun üçüncü bir devletle ortaklık oluşturan anlaşmalar imzalamasına" dair 238. maddesi kapsamındaki Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ekseninde değil, Antlaşmanın "Her Avrupa Devleti Topluluğa üye olmayı talep edebilir" şeklinde başlayan 237. maddesi çerçevesinde yapıldığıdır.

Karma Parlamento Komisyonu'nun* yeniden toplanmasını sağlayan Avrupa Parlamentosu kararının alındığı 15 Eylül 1988 tarihine kadar Parlamento, azınlık hakları ve Kıbrıs konularında eleştirilerde bulunmuş, Türkiye'nin başvurusunu değerlendiren 17 Aralık 1989 tarihli Komisyon raporunda da, bu konular başvurunun reddinin siyasal dayanakları olarak yer almıştır. Öte yandan, yüksek enflasyon ve işsizlik gibi çözülmesi gereken ekonomik sorunların yanı sıra siyasi çoğulculuğun genişletilmesi, demokratikleşme ve insan haklarında düzelme konuları da Türkiye için uyum zorunlulukları olarak sıralanabilir. Ayrıca, Avrupa Topluluğu'nun o dönemde genişlemeden çok, karar alma sürecinin hızlandırılması ve Avrupa Tek

¹¹⁰ İlhan TEKELİ; Selim İLKİN; Türkiye ve Avrupa Birliği-Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 159-162.

¹¹¹ Reçber, a.g.m., http://www.isguc.org/eko_turkiye.php

* TBMM ve Avrupa Parlamentosu'nun on sekizer üyesinden oluşan Karma Parlamento Komisyonu(KPK), tarafların siyasi diyalog platformu olup, ortaklığın demokratik denetimini yapmakla yükümlüdür.

Pazarı'nın kurulması gibi yapısal hedeflere yönelmesinin de raporun olumsuz bir içerik taşımasına neden olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, Komisyon'un raporu 5 Şubat 1990'da toplanan Bakanlar Konseyi tarafından aynen kabul edilmiştir¹¹².

Bu gelişmelerin ardından, Türkiye'nin Topluluktan tamamen uzaklaşmasını önlemek için Komisyon'a ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesini amaçlayan bir işbirliği paketi hazırlama görevi verildi. Bu kapsamda, Ankara Anlaşması ile hedeflenen sınav mallarda Gümrük Birliği'nin 1995'e kadar gerçekleştirilmesi için Türkiye'nin o güne kadar 12 yıllık ürünlerde %50, 22 yıllık listede ise %40 oranında sağladığı indirimi sonuçlandırarak gümrük vergisi tarifelerini kaldırması gerektiği belirtiliyordu. Öngörülenler arasında, Türkiye'nin tarım ürünleri ve tekstil ihracatının kademeli olarak serbestleştirilmesi için görüşmeler yapılması; mali hizmetler, ulaştırma, enerji, çevre, bilim ve teknoloji gibi alanlarda da işbirliğine gidilmesi; 4. Mali Protokolün yürürlüğe girmesiyle mali işbirliğinin yeniden başlatılması ve siyasal diyalogun güçlendirilmesi de vardı¹¹³.

1.3. 6 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararı Işığında Gümrük Birliği ve Gümrük Birliğinin Yürürlüğe Konulması

Türkiye-AB arasında GB'nin tamamlanmasına ilişkin 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 6 Mart 1995 tarihli 36. Dönem toplantısında kabul edilmesinin ardından, 23 Ekim 1995 tarihinde toplanan Ortaklık Komitesi Türkiye'nin gerekli yasal düzenlemeleri yaptığını belirlemiş ve GB'nin iyi bir şekilde işlemesine ilişkin teknik şartların bir araya geldiğini kabul etmesini Ortaklık Konseyi'ne tavsiye etmeye karar vermiştir. 30 Ekim 1995 tarihinde toplanan 37. Dönem Ortaklık Konseyi ise Komite raporuna dayanarak GB'nin iyi işlemesi için gerekli şartların yerine getirildiği sonucuna varmıştır. Böylece Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından otuz iki yıl sonra, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin önemli bir aşaması olan Gümrük Birliği'nin 1 Ocak 1996'da tamamlanması sağlanmıştır.

Gümrük birliği demek, malların tek bir gümrük alanı içinde olduğu gibi serbestçe dolaşabilmeleri ve tarafların üçüncü ülkelerden gelen ithalat için OGT

¹¹² Uysal, a.g.m., s.146.

¹¹³ Uysal, a.g.m., s.146-147.

uygulamaları demektir. Avrupa Birliği ile Türkiye arasında kurulan ittifak, standart bir gümrük birliğinden daha ileride, sürekli gelişen bir adımdır¹¹⁴. Ankara Antlaşması'nın nihai hedefi, Antlaşmanın 28. maddesinde* öngörüldüğü üzere, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine yönelik olduğundan ve Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefi doğrultusunda önemli bir ilerleme sağlamasını amaçlayan bir aşama olarak görülmesinin sonucu olarak, GB kararı ile klasik anlamda bir gümrük birliğinin ötesinde bir entegrasyon süreci başlatılmıştır.

AB ile Türkiye arasında sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımını içeren GB süreci, sadece gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılmasından ve OGT uygulanmasından ibaret olmayıp rekabet hukuku, kamu alımları, teknik mevzuatın ve standartların uyumlulaştırılması, tekellerin kaldırılması ve fikri ve sınai mülkiyetin korunması gibi ilave bazı konuları da içine almaktadır. Bu ilave unsurların amacı, piyasaları daha da bütünleştirmek ve Türkiye'yi AB'ye daha çok yaklaştırmaktır. Standart bir Gümrük Birliği'nin çok ötesine giden alanlarda işbirliği ve bütünleşmenin gerçekleşmesi sonucunda, Türkiye bugün mevzuatıyla ve ekonomik yapısıyla AB'ye çok daha yakın bir konumdadır. Nitekim 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı'yla beraber ülkemizde önemli mevzuat değişiklikleri yapılmaya başlanmış ve böylelikle, yalnızca gümrük duvarlarından arınmış piyasamıza düzen getirilmemiş, aynı zamanda gerek bürokrasiye gerek özel sektöre, aralarındaki işbirliğini de geliştiren yeni bir disiplin kazandırılmıştır¹¹⁵. Türkiye, gümrük birliğinin ötesinde bir işbirliğine gitmenin yanı sıra Avrupa Birliği müktesebatında şimdiye kadar denenmemiş bir hukuki yapı içinde birliğe üyelikten önce Gümrük Birliği'ni gerçekleştirmiştir.

¹¹⁴ Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği , **AB-Türkiye Gümrük Birliği** , Ankara, 2000, s.7.

*Ankara Antlaşmasının 28. Maddesi : “Antlaşmanın işleyişi , Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılma ihtimalini inceleyeceklerdir.”

¹¹⁵ Tunca Toskay; **Dış Ekonomik İlişkilerimiz Bakımından Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Değerlendirilmesi**, Yeni Türkiye -AB Özel Sayısı 2, cilt :6, sayı:36 (Kasım-Aralık, 2000), s.1095.

1.4. 6 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararının İçeriği

Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli 36. Dönem toplantısında kabul edilen 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı ile koşulları Katma Protokol'de belirlenmiş olan Geçiş Dönemi sona ermiş ve "Son Dönem" başlamıştır. Bunun sonucu olarak da Türkiye-AB arasında Gümrük Birliği uygulaması 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği'nin tamamlanmasına ilişkin esasları, tamamlanmasından sonra işlerliğinin sağlanmasına yönelik önlemleri ve bunlarla ilgili takvimi içermektedir. Bu açıdan, 66 madde ve 10 ekten oluşan 1/95 sayılı karar, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'ü tamamlayıcı nitelikte bir belgedir. Bu belgeye ilişkin olarak ayrı ayrı Topluluğun 4, Türkiye'nin ise 11 bildirimi olup 2 tane de ortak bildirim bulunmaktadır.

6 Mart 1995'te yapılan 36. Ortaklık Konseyi toplantısında alınan Gümrük Birliği kararı 1 Ocak 1996'dan itibaren yürürlüğe girmiş olup Ankara Anlaşması'nın son dönemini başlatmıştır. Yani 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, taraflar arasında imzalanan bir anlaşma değil, Ankara Anlaşması'nda üzerinde anlaşılan Gümrük Birliği'nin işleyişiyle ilgili hükümlerin belirtildiği bir belgedir. Buna göre, "Malların Serbest Dolaşımı ve Ticaret Politikası" başlıklı I. Kısımda gümrük vergileri ve eş etkili vergi ve resimlerin kaldırılması, miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemlerin kaldırılması, ticaret politikaları, ortak gümrük tarifesi ve tercihli tarife politikaları listesi ve Gümrük Birliği Kararı'na ek olarak verilen bazı işlenmiş tarım ürünleriyle ilgili hükümler yer almaktadır (madde.2-23). II. Kısım "Tarım Ürünleri" (madde.24-27), III. Kısım ise "Gümrük Hükümleri" (madde.28-30) başlığını taşımaktadır. IV. Kısımda "Yasaların Yakınlaştırılması" başlığı altında fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması, rekabet, ticari korunma araçları, dolaylı ve dolaysız vergiler, kamu alımları gibi yasaların ve mevzuatın Topluluk ile uyumlaştırılması gereken alanlar belirtilmiştir (madde.31-51).

Tek yanlı olarak tam üyelerinkine yakın yükümlülükler üstlenen Türkiye, tam üye olmadan Gümrük Birliği'ne giren ilk ve tek ülkedir. Türkiye, tam üyelerin kendi çıkarları doğrultusunda belirledikleri dış ticaret politikalarının (gümrük mevzuatı, üçüncü ülkelerle tercihli ticaret anlaşmaları, diğer anlaşma, karar ve ambargolar)

oluşturulma sürecinde yer almasa da, bu politikalar sonucu AB tarafından alınan kararlara uymak zorundadır¹¹⁶.

1.4.1. Malların Serbest Dolaşımı ve Ticaret Politikası¹¹⁷

Bu kısmın hükümleri, Toplulukta veya Türkiye'de serbest dolaşımda bulunan üçüncü ülke çıkışlı ürünlerin tamamen veya kısmen kullanılmasıyla elde edilen veya üretilen mallar dahil olmak üzere, Toplulukta veya Türkiye'de üretilen mallara; ayrıca, Toplulukta veya Türkiye'de serbest dolaşımda bulunan üçüncü ülkeler çıkışlı mallara uygulanacaktır.

Türkiye veya Toplulukta, ithal işlemleri tamamlanmış, gerekli gümrük vergisi veya eş etkili vergi veya resimleri tahsil edilmiş ve bu vergi veya resimleri tam veya kısmi bir iadedden yararlanmamış olan üçüncü ülkeler çıkışlı mallar, Türkiye'de veya Toplulukta serbest dolaşım durumunda sayılmaktadırlar.

Ayrıca bu kısmın hükümleri, Toplulukta veya Türkiye'de serbest dolaşımda olmayan üçüncü ülke kaynaklı ürünler kullanılarak Toplulukta veya Türkiye'de elde edilen veya üretilen mallara da uygulanacaktır. Bununla beraber, bu hükümler, söz konusu üçüncü ülke ürünleri için gerekli ithal işlemleri tamamlanmış ve tahakkuk eden gümrük vergisi veya eş etkili vergileri ihracatçı ülkede tahsil edilmiş olan mallar için geçerli olacaktır¹¹⁸.

1/95 sayılı kararda öngörüldüğü üzere, sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri, AB ve Türkiye arasında kısıtlama olmaksızın dolaşacaktır. Ancak, malların serbest dolaşımı çeşitli şekillerde engellenebilir. Bu nedenle, Roma Antlaşmasında belirlenen ilkelere uygun olarak, anlaşma bütün gümrük vergilerinin, miktar kısıtlamalarının ve eş etkili tedbirlerin kaldırılmasını gerekli kılmaktadır.

Avrupa Adalet Divanı, eş etkili tedbirler kavramının anlamına ışık tutarak, halen ve gelecekte, dolaysız ve dolaylı olarak, topluluk içi ticarete engel olabilecek uluslararası ticari uygulamaların bu çerçeveye girdiğine karar vermiştir. Bu açıdan,

¹¹⁶ Uysal, a.g.m., s.147.

¹¹⁷ 6 Mart 1995 tarihinde Brüksel'de toplanan AET-Türkiye Ortaklık Konseyi, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1995-22, Madde: 1-3 ve 12, Erişim: 16.02.2003, <http://www.turkab.net/gb/w3karar.htm>

¹¹⁸ 36. Ortaklık Konseyi Kararı, Madde: 1, 2 ve 3.

yerli mallar ile ithal mallar arsında ayırım yapan bütün düzenlemelerin ve yasaların kaldırılması gerekir.

Geleneksel tarım ürünleri gümrük birliği anlaşmasının kapsamı dışında kalacaktır. Tarım ürünleri için dolaşım serbestliği, Ankara Antlaşmasının temel amaçlarından biri olmakla beraber, Türkiye, Topluluk Ortak Tarım Politikasına uyum sağlayabilmiş değildir. Ancak, tarımsal ticaretin serbestleşme düzeyini artırmaya yönelik olarak yapılan anlaşma 1 Ocak 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çelik ürünleri de (AKÇT ürünleri) gümrük birliğinin kapsamı içinde olmamasına rağmen, 16 Aralık 1995'te imzalanmış olan ve gümrük birliğini tamamlamayı amaçlayan bir serbest ticaret anlaşması temelinde Türkiye ve AB arasında serbestçe dolaşabileceklerdir.

Üçüncü ülkelere yönelik ortak ticaret politikası, herhangi bir gümrük birliğinin temellerinden biridir. Türkiye, 1/95 sayılı karar gereğince, kendi mevzuatını Avrupa Topluluğunun ortak ticari politikasıyla uyumlu hale getirmek için bazı adımlar atmıştır.

Her şeyden önce, Türkiye, Ocak 1996'da, gümrük birliği alanına üçüncü ülkelerden ithal edilen mallara, Topluluk ve Türkiye tarafından uygulanan bir tarife olan ortak gümrük tarifelerini kabul etmiş ve uygulamaya başlamıştır. Gümrük birliğine üye olan her devlet tek bir tarife uygulamaktadır. Böylece gümrük birliği içinde hangi malların serbestçe dolaşabileceğini belirlemeye gerek yoktur. Anlaşmaya göre, Türkiye, bağımsız olarak veya Avrupa Birliğinin rızası olmaksızın, kendi tarifelerini OGT'nin altına indirme veya başka herhangi bir şekilde değiştirme hakkına sahip olmayacaktır. Ancak, ortak gümrük tarifelerini değiştirmek, gümrük vergilerini askıya almak veya yeniden uygulamaya koymak için topluluk tarafından alınan kararlar ve tarifeler, kotalar veya fiyat tavanları ile ilgili olarak alınan kararlar hakkında Türkiye'ye bilgi verilecek ve bu amaçla kurulmuş olan Gümrük Birliği Ortak Komitesi içinde önceden istişarelerde bulunulacaktır¹¹⁹.

¹¹⁹ AB-Türkiye Gümrük Birliği; Refah İçinde Bir çalışma, Erişim: 09.10.2002, <http://www.adana-to.org.tr/dok/abgumbir.htm>

1.4.1.1. Gümrük Vergileri ve Eş Etkili Vergilerin Kaldırılması

36.Ortaklık Konseyi Kararının 4.maddesinde gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması ile ilgili hükme yer verilmiştir. Buna göre, Topluluk ile Türkiye arasında ithalat veya ihracattan alınan gümrük vergileri ile eş etkili vergiler, bu kararın yürürlüğe giriş tarihinde tamamen uygulamadan kaldırılacaktır. Bu hükümler, mal nitelikli gümrük vergileri için de geçerli olacaktır¹²⁰.

1.4.1.2. Miktar Kısıtlamaları ve Eş Etkili Tedbirlerin Kaldırılması

Akit taraflar arasında ithalatta ve ihracatta uygulanan miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirler yürürlükten kaldırılacaktır. Ancak bu hükümler, kamu ahlakı, kamu düzeni veya kamu güvenliği; insan, hayvan ve bitki sağlığının korunması; sanatsal, tarihi veya arkeolojik değer taşıyan ulusal hazinelerin veya sınai ve ticari mülkiyetin korunması gerekçeleriyle malların ithaline, ihracına veya transit geçişine getirilecek yasaklamalara veya kısıtlamalara engel teşkil etmeyecektir. Bu kısıtlama veya yasaklamalar, keyfi bir ayırım vesilesi oluşturmayacak veya akit taraflar arasında ticareti gizli olarak kısıtlamak amacıyla kullanılmayacaktır. Türkiye, bu kararın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren beş yıl içinde, ticarete teknik engellerin kaldırılması konusundaki topluluk araçlarını kendi iç yasal düzenlemelerine dahil edecektir. Bu araçların listesi ve bunların Türkiye tarafından uygulanma koşul ve kuralları, bu kararın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren bir yıl içinde Ortaklık Konseyi kararıyla belirlenecektir. Türkiye, bir mal ile ilgili olarak ticarete teknik engellerin kaldırılması için gerekli Topluluk hükümlerini yürürlüğe koyduğu takdirde akit taraflar arasında bu malın ticareti söz konusu araçlarda belirtilen şartlara göre yapılacaktır¹²¹.

1.4.1.3. Ortak Gümrük Tarifesi ve Tercihli Tarife Politikaları¹²²

Bu kararın yürürlüğe girdiği tarihte, Türkiye, Topluluk üyesi olmayan ülkeler bakımından OGT'ye uyum sağlamıştır. Türkiye, gereken her durumunda gümrük

¹²⁰ 6 Mart 1995 Tarihinde Brüksel'de Toplanan AET-Türkiye Ortaklık Konseyi, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1995-22, Madde: 4. <http://www.turkab.net/gb/w3karar.htm>

¹²¹ 6 Mart 1995 Tarihinde Brüksel'de Toplanan AET-Türkiye Ortaklık Konseyi, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1995-22, Madde: 5-9. <http://www.turkab.net/gb/w3karar.htm>

¹²² 6 Mart 1995 Tarihinde Brüksel'de Toplanan AET-Türkiye Ortaklık Konseyi, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1995-22, Madde: 13-16. <http://www.turkab.net/gb/w3karar.htm>

tarifesini ortak gümrük tarifesindeki değişiklikleri yansıtacak biçimde ayarlamıştır. OGT'nin değiştirilmesi, gümrük vergilerinin askıya alınması veya yeniden konulmasına ilişkin olarak Topluluk tarafından alınan kararlar ile tarife kotaları ve tarife tavanlarına ilişkin kararlar, Türkiye'nin Türk gümrük tarifesini OGT'ye eşzamanlı olarak uyarlamasını sağlamak için yeterli bir süre önce Türkiye'ye bildirilecektir. Bu amaçla, Gümrük Birliği Ortak Komitesinde ön danışmalarda bulunulacaktır.

Türk gümrük tarifesinin OGT'ye eşzamanlı olarak uyarlanamayacağı durumlarda, Gümrük Birliği Ortak Komitesi bunun gerçekleştirilmesi için belli bir süre vermeyi kararlaştırabilmektedir, fakat hiçbir durumda Türkiye'ye herhangi bir ürün için OGT'den daha düşük bir gümrük tarifi uygulama yetkisi vermemektedir.

Türkiye, ticaret politikasını Topluluğun Ticaret Politikasına uyumlu hale getirmek amacıyla bu kararın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde Topluluğun tercihli gümrük rejimine aşamalı olarak uyum sağlamıştır. Bu uyum, hem otonom rejimleri hem de üçüncü ülkelerle tercihli anlaşmaları içine almaktadır. Bu amaçla, Türkiye gerekli önlemleri alacaktır ve ilgili ülkelerle karşılıklı yarar temeline dayanan anlaşmaları müzakere edecektir. Ortaklık Konseyi de kaydedilen bu gelişmeleri düzenli aralıklarla inceleyecektir.

Türkiye'nin Topluluktan farklı bir tarife politikası uygulaması durumunda, üçüncü ülkelerden Topluluğa menşe veya ihracatçı ülkeler bakımından tercihli olarak ithal edilen ve serbest dolaşıma giren ürünler Türkiye'ye ithal edilirken, aşağıdaki hallerde telafi edici vergiye tabi tutulacaktır:

- Türkiye'nin aynı tercihli tarifeyi tanımadığı ülkelerden ithal edilmişlerse,
- Bu ülkelerden ithal edilmiş oldukları saptanabiliyorsa,
- Türkiye'de ödenecek vergi Toplulukta uygulanan vergiden en az %5 puan daha fazlaysa,
- Bu mallarla ilgili önemli bir trafik sapması gözlenmişse.

Yukarıdaki hallerin mevcudiyeti durumunda Gümrük Birliği Ortak Komitesi telafi edici vergi uygulanacak ürünleri ve telafi edici verginin miktarını gösteren bir liste hazırlayacaktır.

1.4.2. Tarım Ürünleri

Bilindiği gibi Gümrük Birliği, tarım ürünlerini kapsamamaktadır. Tarım ürünlerinin taraflar arasındaki serbest dolaşımı, Türkiye'nin AB'nin Ortak Tarım Politikası'na (OTP) uyum sağlamasından sonra gerçekleşecektir. Ancak, Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından Gümrük Birliği Kararı'nın yürürlüğe girdiği tarihe kadar geçen süre içerisinde AB, Türkiye'ye bazı tavizlerde bulunmuştur. Bunun sonucu olarak, AB'ye yönelik Türk tarım ihracatının büyük bir bölümü tarife muafiyeti ve tarife indiriminden yararlanmaktadır¹²³.

Avrupa Birliği ile ilk kez 1966 yılında bir yönetmelikle düzenlenen işlenmiş tarım ürünleri*, Birliğin gerçekleştirdiği anlaşmalar ve Ortak Tarım Politikası (OTP) reformları çerçevesinde değişikliklere uğramış ve son olarak 1993 yılında yayımlanan 3448/93 sayılı tüzük ile yeniden düzenlenmiştir. Türkiye ile AB arasında işlenmiş tarım ürünleri temelindeki ilişkiler, 1 Ocak 1996 tarihinde tamamlanan GB'ye dayanmaktadır. 1/95 OKK'nın 17-21. maddelerine göre, bünyesinde bulundurduğu işlenmiş tarım ürünleri GB'ye dahil edilmiş ve ayrı bir başlık altında yer almıştır. Buna göre söz konusu ürünlerin sanayi payları GB çerçevesinde sıfırlanmakta, tarım payları için ise temel tarım fiyatları esas alınarak belirlenen bir vergi tahsil edilmektedir.

Türkiye işlenmiş tarım ürünlerinde ihracatçı ülke konumunda olmakla birlikte AB ile olan ticaretinde ithalatçı ülke durumundadır. Nitekim Türkiye'nin işlenmiş tarım ürünleri ithalatında Birliğin payı %90 civarındadır¹²⁴.

¹²³ Ali BAYAR; **GB'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Açık tam üyelik perspektifi Türkiye'nin uyum çalışmalarını hızlandıracaktır. Gümrük Birliği'nde Hedeflere Ulaşıldı mı?, Erişim: 14.03.2003, <http://www.afyontb.org/ekoborsa/sy8/aras.htm>

* İşlenmiş tarım ürünleri, temel tarım ürünü olan hububat, süt ve şekerin ilk işleme safhasından daha ileri düzeyde işlenmiş olarak ticarete konu olduğu tarım ürünleridir.

¹²⁴ Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği; **Avrupa Birliği Tarım Politikası**, "Avrupa'da yenilenme, Türkiye'ye Etkisi", Ankara 2000, s.16.

Tarım tavizleri konusunda 1993 yılında başlatılan görüşmeler 1997’de sona ermiştir. Tarım ürünlerindeki karşılıklı tavizleri içeren Protokol ve Ekleri 20 Nisan 1997 tarihinde düzenlenen 38. Ortaklık Konseyi toplantısında belirlenmiştir. Söz konusu yeni karşılıklı tavizler neticesinde, AB’ye tavizli giriş yapan Türk tarım ihracatı hacmi %70’den yüzde 93’e; Türkiye’ye tavizli giriş yapan AB tarım ihracatı hacmi ise yüzde 7’den 33’e yükselmiştir¹²⁵.

1.4.3. Gümrüklerle İlgili Hükümler

Gümrüklerle ilgili olarak, Avrupa Topluluğu ülkelerince uygulanan Gümrük kapılarındaki düzenlemeleri kapsayan 12 Ekim 1992 tarih ve 2913/92 sayılı Konsey Yönetmeliğini ve onun uygulanmasına ait Komisyonca 2 Temmuz 1993 yılında yürürlüğe konulan Yönetmeliğin temel bazı hükümlerinin Türkiye tarafından benimsenmesi karara bağlanmıştır¹²⁶. Bunların haricinde, taraflar arasında gümrük konularında karşılıklı olarak yardımlaşmanın gerekliliği vurgulanmış ve bunun için bir belge hazırlanarak Ortaklık Konseyi Kararına ek olarak ilave edilmiştir.

1.4.4. Mevzuat Uyum¹²⁷

6 Mart 1995 tarihinde Brüksel’de toplanan AET- Türkiye Ortaklık Konseyinde, Türkiye’nin, fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarının korunması için önlemler alması ve aynı zamanda gelecekte de bu konularda Avrupa Birliği mevzuatına uygun önlemler alması gerektiği kararlaştırılmıştır. Türkiye, fikrî mülkiyet hakları konusunda Avrupa Patent Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmaların çoğuna taraf olmuştur. Yakın gelecekte ele alınması ve imza edilmesi gereken az sayıda anlaşma kalmıştır.

Rekabet Hukuku, Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları, Tüketicinin Korunması, Üretimde Teknik Standartların Sağlanması gibi çağdaş mevzuat ve uygulamalara Gümrük Birliği vesilesiyle geçilmesi Türk Ekonomisi için esasen bir zaruret idi. Yaşadığımız dünyada artık bu mevzuat ve uygulamaları benimsememiş ülkeler hem kendi içlerinde büyük zorluklarla karşılaşmakta, hem de ciddi yaptırımlara muhatap

¹²⁵ Bayar, a.g.m., <http://www.afyontb.org/ekoborsa/sy8/aras.htm>

¹²⁶ Çimen, a.g.e., s.179.

¹²⁷ 6 Mart 1995 Tarihinde Brüksel’de Toplanan AET-Türkiye Ortaklık Konseyi, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1995-22, Madde: 29-45. <http://www.turkab.net/gb/w3karar.htm>

olmaktadırlar. Uzun yılların korumacı politikalarından sonra 1980 yılında serbest piyasa ekonomisine geçişi öngören Türkiye zaman içinde piyasaya müdahalenin dozunu azaltmış ve dışa açılmaya başlamış ise de, gerçek manada korumanın azaltılması, rekabete açık bir ekonomiyi oluşturma, dışa açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş iradesini Gümrük Birliği ile ortaya koymuştur. Çünkü GB'nin son aşamasına geçilmesiyle Avrupa Birliği ülkelerine karşı gümrükler sıfırlanmış, üçüncü ülkelere karşı OGT (bazı istisnai ürünlerde geçiş dönemi alınmasına rağmen) uygulamaya konulmuş ve Türk Sanayisi tam manasıyla dünya rekabetine açılmıştır¹²⁸.

Gümrük Birliği her ne kadar ticari bir entegrasyon olarak değerlendirilse dahi, basit anlamda gümrük duvarlarının kaldırılmasının çok ötesine geçmiş ve yapısal değişimleri de beraberinde getirmiştir. 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı'yla beraber ülkemizde başta Patent Enstitüsü ve Rekabet Kurulu'nun tesisi olmak üzere, iç piyasamızı korumaya yönelik birçok düzenleme yapılmış ve halihazırda da yapılmaya devam edilmektedir. Bunun yanı sıra, teknik mevzuat ve standartlar alanında da dünya ve AB normlarına uyum sağlanması amacıyla çalışmalar başlatılmış, iç pazarımız ve tüketicimizin kalitesiz, standart dışı ürünlerden Dış Ticarete Standardizasyon rejimi vasıtasıyla korunmuş ve bu yolla kaliteli üretim de teşvik edilmiştir. Bu çalışmalar ile yalnızca gümrük duvarlarından arınmış piyasamıza düzen getirilmemiş aynı zamanda, gerek bürokrasiye gerek özel sektöre aralarındaki işbirliğini de geliştiren yeni bir disiplin kazandırılmıştır¹²⁹.

1/95 sayılı Karar'ın yürürlüğe girmesinden sonra en fazla üç yıl içinde TRIPs* (Fikrî Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Veçheleri Konusunda Anlaşma) uygulamaya konulacaktır. TRIPs, fikrî mülkiyet hukukunda üye ülkelerde uyumlulaştırılması gereken yedi kategori belirlemektedir. Türkiye, patentler, ticarî markalar, endüstriyel tasarımlar ve coğrafi işaretler için kendi sınaî mülkiyet mevzuatını Haziran 1995'te uyarlamıştır.

¹²⁸ Tuğrul ÇUBUKÇU; *Gümrük Birliğinin İki Yılı ve Sonrası*, Erişim: 04.09.2002, www.foreignpolicy.org.tr/tur/makale/tcubukcu.htm

¹²⁹ Yetkin, a.g.m., <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/turk-ab.htm>

* TRIPs: Trade Related Intellectual Property Rights (Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları)

Türkiye, üç uluslararası sözleşme (Bern Sözleşmesi, Roma Sözleşmesi ve GATT-TRIPs anlaşmaları) ve altı AB yönergesi ile uyumlulaşma amacıyla, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun bazı maddelerinde önemli iyileşmeler sağlamıştır. Bu kadar kısa bir zamanda fikrî mülkiyet kanunlarını bu kadar çok değiştirmiş başka bir ülke muhtemelen yoktur. Reform hızının, kesinlikle, sadece Gümrük Birliği'ne değil, aynı zamanda küresel ticaret şartlarına, daha çekici bir yatırım ortamı sunma arzusuna ve TRIPs hükümlerine uyma ihtiyacına bağlanabileceği söylenebilir¹³⁰.

Ortaklık Konseyi kararı ile, devlet yardımları aracılığıyla ticari hayata yapılan müdahalelerin sınırlandırılması ve rekabeti bozacak her türden uygulamalar ve müdahalelerin ortadan kaldırılması öngörülmüştür. Ancak, buna bazı istisnalar tanınmıştır. Bu istisnalara örnek olarak aşağıdakileri sıralayabiliriz¹³¹:

- Doğal afetler ve buna benzer olaylar nedeniyle meydana gelen tahribatı gidermek için yapılan yardımlar,
- Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinin geliştirilmesi için beş yıllık bir dönem içinde yapılacak yardımlar,
- Ticareti olumsuz yönde etkileyemeyecek derecede yapılan devlet yardımları,
- Kararların yürürlüğe girmesinden itibaren 5 yıl boyunca gümrük birliği ile ortaya çıkan yapısal uyum gereklerinin yerine getirilmesini amaçlayan yardımlar,
- Avrupa'nın ortak çıkarlarına hizmet eden önemli projelerin uygulanmasına yönelik ve kültür değerlerinin korunmasını öngören yardımlar, gümrük birliği ile uyumlu kabul edilebilir. Diğer taraftan, Türkiye, kararın yürürlüğe girmesinden önce topluluğun tekstil ve konfeksiyon sektöründe uyguladığı devlet yardımlarına, kararın yürürlüğe girmesinden itibaren iki yıl içinde diğer yardım planlarına uyum sağlayacaktır.

1.4.5. Kamu Alımları

Türkiye ve AB arasındaki Gümrük Birliği'nde kamu alımlarının rolünü düşünmeden önce, bu kavramla ne anlatılmak istendiği üzerinde durulmalıdır. Kamu

¹³⁰ AB-Türkiye Gümrük Birliği, a.g.m., <http://www.adana-to.org.tr/dok/abgumbir.htm>

¹³¹ Karluk(1996), a.g.e., s.547.

alımları, hükümetçe girişilen satın alma işlemlerini ifade eder. Bir ev halkı gibi, hükümet de mallar satın alarak ekonomik faaliyette bulunur. Ancak, arada şu fark vardır; hükümetçe bir defada harcanan miktar, çoğu zaman, tek bir ev halkı veya firma tarafından harcanan miktarın bir hayli üzerindedir. Böylece, mal veya hizmet sektörleri için çok cazip bir piyasa meydana gelir.

Geçmişte, yetkili makamlar, kendi ekonomilerini teşvik etmek için, satın alma sözleşmelerini ülke içiyle sınırlama eğiliminde olmuşlardır. AB’de iç pazarın tamamlanması ile, adil rekabet güvencesi yanında, Birlik çapında hizmet sunma özgürlüğünü sağlamak üzere bir mutabakat tesis edilmiştir. Başka bir ifadeyle, AB içinde, sözgelimi bir Belçika firması İtalyan hükümetince talep edilen bir malın üretilmesi için teklif verebilir ve eğer bu teklif tüm teklifler içinde ekonomik açıdan en uygun olan teklif ise, tedarik sözleşmesi bu firmaya ihale edilebilir.

Gümrük Birliği yürürlüğe girdiğinde, Ortaklık Konseyi’nin, kamu alımları piyasalarının olabildiğince hızlı bir biçimde karşılıklı olarak açılmasını hedefleyen görüşmelerin başlatılmasına yönelik olarak bir tarih belirlemesi gerekiyordu. Bu çerçevede, 11 Nisan 2000 tarihinde Lüksemburg’da toplanan 39. AB-Türkiye Ortaklık Konseyi, hizmetlerin serbestleştirilmesi ve kamu alımları piyasalarının açılması için kısa bir süre içinde müzakerelerin başlatılması kararını almıştır. Bunun sonucunda, AB, Gümrük Birliği’nin hizmetler ve kamu alımlarının genişletilmesi konusunda ön görüşmeleri başlatmıştır. Genel olarak, Türk kamu alımları mevzuatında değişiklikler yapılması yönünde tedricen ilerleme kaydedilmektedir, fakat bu alanda daha önemli ölçüde uyumlulaşma sağlanması gereklidir¹³².

Tam üyelik müzakerelerine bir an önce başlayabilmek ve Avrupa Birliği’nin genişleme dinamiğinden kopmamak için gerekli tüm yasal ve idari düzenlemelerin süratle tamamlanması gerekmektedir. Böylesine köklü bir dönüşüm ve reform ise, ancak toplumun geniş kesimlerinin inancı ve desteği ile mümkün olabilir¹³³.

¹³² AB-Türkiye Gümrük Birliği, a.g.m., <http://www.adana-to.org.tr/dok/abgumbir.htm>

¹³³ Volkan VURAL; “Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Neresindeyiz”, *Dış Ticaret Dergisi*, Made in Turkey, Yıl:1, Sayı:3, Mayıs/Haziran-2002, s.84.

1.4.6. Vergilendirme¹³⁴

36. Ortaklık konseyi kararının 47, 48 ve 49.maddelerinde doğrudan ve dolaylı vergilendirme ile ilgili hususlara yer verilmiştir.

1.4.6.1. Doğrudan Vergilendirme

Tarafların dolaysız vergilendirme ile ilgili olarak uluslararası anlaşmalar veya diğer düzenlemelerle elde ettikleri avantajları, diğer akit tarafa yararlandırmak zorunda olmadığı benimsenmiştir. Burada açıkça, bu konuda elde edilmiş olan avantajların, onu elde eden ülkeye mahsus olduğu belirtilmiştir.

Yukarıda sayılan durumun dışında bir de, vergiden kaçınılması ve vergi kaçakçılığı ile ilgili önleyici kararlar konusunda taraflar istedikleri gibi yasal yolları kullanacaklardır. Ayrıca, 47.madde hükmüne göre taraflar vergi mükelleflerine kendi vergi mevzuatındaki yasal hükümleri uygulamada serbesttirler.

1.4.6.2. Dolaylı Vergilendirme

Ortaklık Konseyi kararına göre taraflar, ithal mallarına ulusal mallara uyguladıkları dolaylı vergilerden daha yüksek bir dolaylı vergi uygulayamayacaklar. Madde 48'e göre, taraflardan hiçbiri, kendi mallarını koruyacak ve iç pazarda kendi mallarının avantajlı olmasına neden olacak iç vergi düzenlemesine gidemeyecektir. İlgili aynı madde ile, Kararın yürürlüğe girmesiyle, yukarıda sayılan durumlarla çelişen bütün yasa hükümlerinin yürürlükten kaldırılması gerektiği de belirtilmiştir.

1.4.7. Kurumsal Düzenlemeler¹³⁵

Türkiye, tam üye olmaksızın Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği kuran tek ülke olduğundan, Gümrük Birliği'nin işleyişle ilgili prosedürleri ve kararları belirleyecek yeni bir kurumsal işbirliği modeli geliştirilmesi gerekliydi. Tam üye olmaması nedeniyle, Türkiye, politik ve teknik düzeyde, Gümrük Birliği ile ilgili konularda karar alma sürecine doğrudan katılma imkânına sahip değildir. Ancak, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği'ni tamamlamak ve Avrupa Birliği ile Türkiye

¹³⁴ 6 Mart 1995 Tarihinde Brüksel'de Toplanan AET-Türkiye Ortaklık Konseyi, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1995-22, Madde:47-49. <http://www.turkab.net/gb/w3karar.htm>

¹³⁵ 6 Mart 1995 Tarihinde Brüksel'de Toplanan AET-Türkiye Ortaklık Konseyi, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1995-22, Madde: 50-58. <http://www.turkab.net/gb/w3karar.htm>

arasında ilave bağlantılar olarak hizmet etmek üzere, Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde özel kurumsal komiteler kurulmuştur. Bu kurumsal organlar, bazı alanlarda taraflar arasında müzakereler öngörmekte ve Türkiye'nin intibak edebilmesi için, Gümrük Birliği'nin işleyişiyle ilgili mevzuat değişiklikleri konusunda Türkiye'ye bilgi vermektedirler. Kabul edilen kurumsal düzenlemeler arasında, Gümrük Birliği Ortak Komitesi ile Ortak Danışma Komitesi, en etkili ve önemli iki organ olarak değerlendirilebilir¹³⁶.

1.4.7.1. Gümrük Birliği Ortak Komitesi

Gümrük Birliği Ortak Komitesi, Türkiye'nin, Komisyon'un ve üye devletlerin temsilcilerinden oluşur. Ayda en az bir defa toplanır ve Gümrük Birliği'nin işleyişiyle bağlantılı tüm konuları ele alır. Genel olarak, Ortaklık Konseyi için tavsiyeler oluşturmak amacıyla görüş ve bilgi alışverişinde bulunur. Ayrıca, Gümrük Birliği'nin düzgün işlemesini sağlar ve Karar'ın uygulanması konusunda danışmalar için bir araç olarak hizmet eder¹³⁷.

1.4.7.2. Ortak Danışma Komitesi

Ortak Danışma Komitesi, on sekizi Avrupa Birliği'ni ve diğer on sekizi Türkiye'yi temsil eden otuz altı üyeden oluşmakta ve Brüksel ile bir Türk şehri arasında dönüşümlü olarak, yılda iki defa toplanmaktadır. Komitenin amacı, ekonomik ve sosyal tarafların AB-Türkiye ilişkilerinin pekiştirilmesi sürecine katılmalarını kolaylaştırmaktır. Ortak Danışma Komitesi, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki politik ve ekonomik bağların geliştirilmesinde çok önemli bir rol oynar¹³⁸.

1.4.7.3. Diğer komiteler

Yukarıda belirtilen iki komite yanında, GB'nin sorunsuz işlemesini sağlamaya yönelik, her biri bağımsız şekilde işleyen muhtelif başka idarî organlar vardır. Komisyon'un teknik organlarına Türk uzmanların da katılması ilkesi gereğince, bazı özel komiteler öngörülmüştür. Bunlar arasında, Nomenklatür Komitesi, Gümrük Kanunu Komitesi, Menşe Kodları Komitesi ve Tekstil Komitesi bulunur. Bunların

¹³⁶ AB-Türkiye Gümrük Birliği, a.g.m., <http://www.adana-to.org.tr/dok/abgumbir.htm>

¹³⁷ Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği; **Avrupa Birliği-Türkiye**, Ankara 2000, s.15.

¹³⁸ Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.m., s.15.

adlarından da anlaşılmaktadır ki her münferit grup tek bir özel konunun geliştirilmesiyle ilgilidir ve bunlar hep birlikte GB'nin etkin yönetimini sağlarlar¹³⁹.

1.4.8. Uyuşmazlıkların Çözümü

Ortaklık Konseyinin 1/95 sayılı kararıyla taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü için yeni bir müessese getirilmiş, anlaşmazlıkların burada çözümlenmesine çalışılmıştır. Hakem Kurulu olarak adlandırılan bu organ çalışmalarını Brüksel'de sürdürmekte ve kararlarını çoğunluk yöntemiyle almaktadır. Bu kurul, Ortaklık Kararının 56.maddesindeki koruma tedbirlerinin, 61.maddesindeki koruma önlemlerinin veya 62.maddesindeki dengeleme önlemlerinin kapsam ve süreleri konusunda ortaya çıkacak anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasıyla görevlidir. Yukarıda saydığımız bu konularda Hakem Kurulunca verilen kararlar tarafların her ikisi için bağlayıcı niteliktedirler. Yukarıda bahsedilen uyuşmazlıkların neler olduğunu görmekte yarar vardır. Bunlar¹⁴⁰;

- Gümrük Birliğinin sebep olduğu, taraflardan birinin ekonomisinin dış mali istikrarının veya bir sektörünün ciddi olarak, tehlike arz etmesi,
- Tarafların uyguladığı mevzuat gereğince, birinin mevzuatının serbest ticareti engellemesi, ticaret sapması oluşturması,
- Yukarıda saydığımız durumları önlemek, alınan önlemlerin karşı tarafla dengesizlik oluşturması, karşı tarafın bu durumu önlemek için önlem almış olması ve bu önlemlerin alınmasından itibaren 6 ay içinde konunun Ortaklık Konseyinde çözümlenmemiş olması durumlarında, söz konusu bu uyuşmazlıklarda, taraflardan biri uyuşmazlığı Hakem Kuruluna götürebilecektir.

Ortaklık mevzuatı itibarıyla, taraflar arasındaki olası uyuşmazlıkların çözümü, Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'sinde de düzenlenmiştir. İş bu madde itibarıyla, uyuşmazlıkların çözümünde siyasi yöntemlerin, hukuki yöntemlere göre öncelikli olarak uygulanması gerektiğini belirtmek gerekir. Zira, anılan madde itibarıyla, taraflar arasında uyuşmazlıkların ortaya çıkmasından sonra, bu uyuşmazlıkların öncelikle Ortaklık Konseyi tarafından karara bağlanması gerektiği benimsenmiştir.

¹³⁹ Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.m., s.15.

¹⁴⁰ Çimen, a.g.e., s.188.

Ancak, Ortaklık Konseyi kararlarının oybirliği ile alındığı düşünülecek olursa, uyuşmazlıkların çözümlenmesi, tarafların Ortaklık Konseyi'nde uzlaşmaları şartına bağlıdır. Bu durumda, tarafların uyuşmazlığın çözümlenmesi konusunda her zaman için veto hakları saklı bulunmaktadır. Uyuşmazlığın tarafları, Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'sinin* Birinci Paragrafına göre Anlaşma'nın yorumlanması ve uygulanması ile ilgili ve Türkiye'yi, AT'yi veya AT üyesi bir Devleti ilgilendiren uyuşmazlığı Ortaklık Konseyi'ne götürebilmektedir¹⁴¹. Yukarıda belirttiğimiz gibi, uyuşmazlığın Ortaklık Konseyi'ne sunulması, bu uyuşmazlığın çözümleneceği anlamına gelmemektedir. Her şeyden önce, Ortaklık Konseyi'nin uyuşmazlığa ilişkin ortak bir mutabakata varması ve bu mutabakat çerçevesinde bir karar tesis etmesi gerekmektedir.

Diğer yandan, Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'sinin Birinci Paragrafındaki düzenlemeler genel ve soyuttur. Zira, taraflar arasında hangi tür uyuşmazlıkların Ortaklık Konseyi'ne sunulacağı konusunda kapsamlı bir sınıflandırma yapılmamıştır¹⁴². Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si düzenlemeleri itibarıyla, taraflar arasında ortaklık mevzuatından doğan sorunların çözümünde, ilk önce siyasi yöntemlerin kullanılması ve bu yöntemlerle uyuşmazlıkların çözülememesi halinde, hukuki yöntemlere başvurulması benimsenmektedir.

Uyuşmazlığın Ortaklık Konseyi'nde çözülememesi halinde, Ortaklık Konseyi, uyuşmazlığı bir yargı merciine veya uluslararası tahkime götürülmesine karar verebilir. Ortaklık Konseyi, bu konuda kararını oybirliği ile tesis edeceği için uyuşmazlığın çözümlenmesine yönelik tarafların uyuşması zorunlu olmaktadır. Diğer

* Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si şu düzenlemeyi içermektedir: “a. Her Akit Taraf, Anlaşmanın uygulama ve yorumu ile ilgili ve Türkiye'yi veya Topluluğu, Topluluk üyesi bir Devleti ilgilendiren her anlaşmazlığı Ortaklık Konseyi'ne getirebilir.

b. Ortaklık Konseyi anlaşmazlığı karar yolu ile çözebilir; keza, anlaşmazlığı Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'na veya mevcut bir başka yargı merciine götürmeyi kararlaştırabilir.

c. Taraflardan her biri, kararın veya hükmün yerine getirilmesinin gerektirdiği tedbirleri almakla yükümlüdür.

d. Anlaşmazlık, işbu maddenin ikinci fıkrasına göre çözülememiş ise, Akit Tarafların geçiş dönemi ve son dönemde başvurabilecekleri tahkim ve sair yargı usulü yollarını, Anlaşmanın 8. Maddesi uyarınca Ortaklık Konseyi düzenler”.

¹⁴¹ Haluk KABAALIOĞLU; “Türkiye-AT Gümrük Birliği”, **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye**, May. Haz. Tem. Ağ. Ey. Özel Sayı, Sayı: 17-18, yy, s. 63-64.

¹⁴² Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayını, Yayın No: DPT: 2377-ÖİK: 441, Ankara, Ocak 1995, s. 3.

bir ifade ile hukuki yöntemle uyuşmazlığın çözümlenmesine ilişkin Ortaklık Konseyi'nin karar tesis edememesi halinde, süreç tıkanabilmektedir. Bu haliyle Ankara Anlaşması'nın öngördüğü sistem yetersiz kalmaktadır. Yani, uyuşmazlıkların hukuki yollarla çözümlenebilmesi için tarafların Ortaklık Konseyi'nde siyasi açıdan uzlaşmaları gerekmektedir.

Ortaklık mevzuatından kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümünde benimsenen yöntemin zayıf noktaları, Gümrük Birliği Kararı ile giderilememiştir. Gümrük Birliği Kararı'nın 61 ve 62. Md.'lerinde benimsenen tahkim usulü, kapsamına aldığı uyuşmazlık konuları itibarıyla sınırlı ve yetersizdir. Gümrük Birliği Kararı'nın 52-58. Md.'leri gereğince genel anlamda diyebiliriz ki, tarafların gümrük birliğine ilişkin yeni mevzuatın tesisine yönelik birbirlerinin görüşlerini dikkate almaları ve birbirlerine danışmaları gerekmektedir. Aslında bu durum, Ortaklık Konseyi'nin her defasında toplanıp karar tesis etmesini beklemeden¹⁴³ kimi konularda uyum çalışmalarının yapılması için pozitif bir gelişme olarak da düşünülebilir. Gümrük Birliği Kararı'nın 52-58. Md.'lerinde benimsenen danışma prosedürü, kimi önemsiz uyuşmazlıkların, Gümrük Birliği Kararı ile kurulması öngörülen Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nde çözümlenmesi imkânını tanımaktadır (Ankara Anlaşması'nın 25. Maddesi hükümlerine hâlel gelmemek kaydıyla).

Gümrük Birliği Kararı'nın 61 ve 62. Md.'lerinde benimsenen tahkim usulü ise ortaklık mevzuatınca kabul gören uyuşmazlıkların çözümlenmesi yöntemlerine ek bir düzenleme olarak kabul edilebilir. Ancak, Gümrük Birliği Kararı'nın bu düzenlemeleri gereğince, benimsenen tahkim usulünün sadece bir tarafın tek yanlı olarak alacağı önlemlerin kapsam veya süresi konusunda meydana gelebilecek uyuşmazlıklar ile sınırlandırılmaması daha iyi olabilirdi¹⁴⁴.

1.4.9. Son Hükümler

Ortaklık kararının son hükümlerinde Gümrük Birliğinin ne zaman yürürlüğe gireceği ve yürürlüğe girebilmesi için öngörülen koşulların neler olduğu

¹⁴³ Tuğrul ARAT; "Topluluk Karar Alma Mekanizması Çerçevesinde 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararının Sergilediği Özellikler, İhtilafların Çözümü ve ATAD-Gümrük Birliği İlişkisi", **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği**, Türkiye Avrupa Topluluğu Derneği İstanbul Şubesi, Seminer: 7-8 Ekim 1995, Esbank Yayınları, Yayın No: 6, İstanbul, Mart 1996, s.103.

¹⁴⁴ Reçber, a.g.m., http://www.isguc.org/eko_turkiye.php

belirtilmiştir. Buna göre, karar, 31.12.1995 tarihinde yürürlüğe girecektir. Ayrıca, Ortaklık Komitesi 1995 yılındaki gelişmeleri takip ederek Ortaklık Kararında belirtilen önlemlerin uygulanıp uygulanmadığı konusunda Ortaklık Konseyine bilgi verecektir. Eğer, öngörülen tedbirler alınmamış ve koşullar yerine getirilmemişse, Gümrük Birliğinin gerçekleştirilmesi için tekrar görüşmelerin yapılması ve bu görüşme tarihinin de 1 Temmuz 1996 olması öngörülmüştür¹⁴⁵. Topluluğun erteleme kararı alması bu kararın alınma usulü ile aynı olmak durumundadır. Erteleme talebi kararın içinde yer alan teknik hususlarla sınırlıdır. Karar hükümleri içerik olarak Roma Antlaşmasının ilgili hükümleri çerçevesinde yorumlanacaktır¹⁴⁶.

1.5. Avrupa Parlamentosunun Gümrük Birliğini Onaylaması

Türkiye-AB Gümrük Birliği, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde 1.1.1996 tarihinde gerçekleştirilmiştir. GB'nin tamamlanmasında son adım, 23 Ekim 1995 tarihinde toplanan Ortaklık Komitesinde atılmıştır. Komite, Türkiye'nin gerekli yasal düzenlemeleri yaptığını belirlemiş ve GB'nin iyi bir şekilde işlemesine ilişkin teknik şartların bir araya geldiğini kabul etmesini Ortaklık Konseyine tavsiye etmeye karar vermiştir. 30 Ekim 1995 tarihinde toplanan 37. Dönem Ortaklık Konseyinde, Komite Raporuna dayanarak gümrük birliğinin iyi işlemesi için gerekli şartların yerine getirildiği sonucuna varılmıştır. Bu gelişmeler üzerine 21-22 Kasım tarihlerinde toplanan Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komisyonu, Gümrük Birliği Raportörü Carlos, Carnero Gonzales'in Türkiye'deki son gelişmeleri içeren raporunu tartışmış ve komisyondaki oylamanın 11 Aralık 1995 tarihinde yapılmasını kararlaştırmıştır. Bu toplantıda, Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komisyonu'nun Türkiye ile gümrük birliğinin tamamlanması yönünde vardığı olumlu görüş, 13 Aralık'ta Strasbourg'ta toplanan Avrupa Parlamentosu Genel Kurulunda yapılan görüşmeler sonucunda 149 olumsuz, 36 çekimser oya karşı, 343 evet oyu ile Avrupa Parlamentosunda, Türkiye ile Gümrük Birliği onaylanmıştır¹⁴⁷.

¹⁴⁵ 6 Mart 1995 Tarihinde Brüksel'de Toplanan AET-Türkiye Ortaklık Konseyi, Madde: 63-64, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1995-22. <http://www.turkab.net/gb/w3karar.htm>

¹⁴⁶ Karluk(1996), a.g.e., s.549.

¹⁴⁷ Karluk(1996), a.g.e., s.540-541.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİNDEN BEKLENTİLER VE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KAMU GELİRLERİNE ETKİSİ

1. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDEKİ YERİ

Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, birçok bakımdan yıpranmış olan ekonomik gücünü yeniden toparlamak için birleşme ihtiyacı hissetmiştir. Federal Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksembourg ve İtalya 1950'de Paris anlaşması ile AKÇT'yi kurdular. Amaç, Avrupa'nın süper güçleri arasında adil olarak kaynak bölüşümü sağlanarak Avrupa'nın büyük güçleri arasında muhtemel bir savaşı imkânsız kılmaktır. Paris Antlaşması ile başlayan dönem 1957 Roma Antlaşması ile Avrupa Atom Enerji Topluluğu ve AET'nin kurulmasıyla devam etti¹⁴⁸ ve AB ile bugünkü halini aldı.

Türkiye ise, Osmanlı Devletinin yıkılma dönemine girişinden ve bilhassa Tanzimat'tan sonra batılılaşma yolundaki hareketlerine hız kazandırmış ve Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte tercihini "Batı Bloku"ndan yana kullanmıştır. Bundan dolayıdır ki, Türkiye, Avrupa'da oluşturulan entegrasyon hareketlerine katılmaya çalışmış ve ikinci Dünya Savaşından sonra, Avrupa devletlerinin kurmaya çalıştıkları Avrupa Birliği dışında kalmamak için bir takım girişimlerde bulunmuştur. 1959 yılında AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuş, 1963'te Ankara Antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte ilişkiler günümüze kadar süregelmiştir. Bu süreç içinde, 1996 yılında, Türkiye Gümrük Birliğine dahil edilmiştir. Türkiye, AB'ye tam üyelik yolunda Gümrük Birliğinin tüm yükümlülüklerine tek taraflı olarak katlanmış, fakat umduğunu elde edememiştir.

2. TÜRKİYE'NİN GÜMRÜK BİRLİĞİNDEN BEKLENTİLERİ (NİÇİN AB- TÜRKİYE GÜMRÜK BİRLİĞİ?)

Türkiye, çok çeşitli beklentilerden dolayı Gümrük Birliğine girmiştir. Bu beklentilerin en önemlisi AB'ye tam üyeliğidir. Diğer beklentiler ise, bu üyeliğin beraberinde getireceği ekstralardan oluşmaktadır. Esasen Gümrük Birliği, AB'ye tam üyelik sürecinin Türkiye'ye mahsus bir ön aşaması niteliğindedir. Türkiye'ye mahsus

¹⁴⁸ Hilal YILMAZ; "AB Süreci", Aktive Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Mayıs 2001, s.32.

diyoruz, çünkü AB'ye girmeden Gümrük Birliğine giren ilk ve tek ülke olma örneğini Türkiye oluşturuyor.

Türkiye, sağlanacak ticari kolaylıklarla ihracatın arttırılması, elde edilecek mali yardımlarla sanayileşmenin hızlandırılması, rakibimiz olan Yunanistan'ın girip bizim dışarıda kalmamız durumunda ihracatta Batı Avrupa'sını kaybetmekten duyulan endişe, NATO içinde yer alan, batı kültür ve uygarlığını benimseyen bir Avrupa ülkesi olarak, ileride kurulacak bir Avrupa Birliği dışında kalmamak gibi çok çeşitli nedenlerle AET'ye başvurmuş ve onun bir uzantısı olarak da GB'ye girmiştir.

Gümrük Birliğinin esası, malların hiçbir engellemeyle karşılaşmadan, Gümrük Birliği sınırları içerisinde serbestçe dolaşımına imkân tanınmasıdır. Gümrük Birliği, malların serbest dolaşımıyla ticareti kolaylaştırmakta ve çok çeşitli avantajlar getirmektedir. Bu avantajları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz¹⁴⁹:

- Yurt içi firmalar, verimliliği ve rekabet yeteneğini arttırmaya zorlanmakta, daha iyi donanımlı şirketler ortaya çıkmakta ve Birliğin her yerinde aynı kalitede mal üretilabilmektedir.
- Türkiye'de tüketiciler, öncekinden daha düşük fiyatlardan, daha geniş bir yelpazede yabancı ve yerli mallar seçme imkânına sahip olmaktadır.
- Yabancı üretken sermaye açısından Türkiye'nin çekiciliği artmakta ve istihdam arttırılmasına ve kalkınmaya katkı sağlanmaktadır.
- Uluslararası alanda Türkiye'nin rekabet gücü artmakta, dünya ticareti teşvik edilmektedir.
- Türkiye-AB Gümrük Birliği, ekonomik alanda bütünleşmenin ötesinde başka alanlarda da daha fazla işbirliği ve bütünleşme sağlanmasını kolaylaştırmıştır.

Aşağıda Türkiye'nin Gümrük Birliğinden beklentilerini özetle ele alacağız.

2.1. İşgücünün Serbest Dolaşımı

23 Kasım 1970 tarihli Katma Protokol, Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden en erken 12 ve en geç 22 yıl sonra (1976-1986 yılları arası) Türk

¹⁴⁹ Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği; Avrupa Birliği-Türkiye, Ankara 2000, s.2.

işçilerinin Birlik içinde serbest dolaşımını ve Birlikçe sağlanan tüm sosyal haklardan yararlanmasını öngörmüştür¹⁵⁰. Türkiye, GB ile serbest dolaşımın gerçekleşeceğini ummuş, ama serbest dolaşım hâlâ gerçekleşmemiştir.

1/95 Sayılı OKK, Türkiye'nin anlaşmalardan kaynaklanan hakkı olan "işgücünün serbest dolaşımı" konusunun kısa dönemde gerçekleşeceği konusunda bir hüküm içermemektedir. Topluluk bu anlaşma ile bir yandan bir taahhüdünü hayata geçirmiş, diğer yandan da ekonomik çıkarlarını koruyabilmiştir. Topluluğun Türk işçilerinin serbest dolaşımını önlemesi ve Türk tarım ürünlerini AB pazarının dışında tutması koruyabildiği ekonomik çıkarlarının başında gelmektedir. AB-Türkiye ilişkilerinin GB'yi oluşturan OKK'dan sonraki seyri incelendiği zaman da serbest dolaşım kavramının gündemde olmadığını görmekteyiz. 1996 yılından beri her iki tarafın da bu konuyu gündemde tutmamasının kendileri açısından nedenleri vardır. Bu konu, AB tarafından ekonomik kaygılarla ertelenmiş ve hukuken temelsiz iddiaların ardında bırakılmıştır. Türkiye açısından ise, en önemli nokta tam üyelik olduğu için, konunun tam üyelikle kendiliğinden çözüleceği görüşü hakimdir¹⁵¹.

2.2. Rekabetin Artması

Gümrük Birliği ile ticari nitelikli devlet tekellerinin yeniden düzenlenmesi, kamu teşebbüsleri ve ticari nitelikteki devlet tekellerinin GB'nin ilk yıllarında Birlik vatandaşları ile Türk vatandaşları arasında ayırım yapmaz hale gelmesi, İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemlerini Değerlendirme Kurulu oluşturularak ithalatta haksız rekabetin önlenmesi, Rekabet Kurulu aracılığı ile firmalara eşit rekabet koşulları sağlanarak tekelleşmenin önlenmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda özellikle otomotiv ana ve yan sanayi, tarım araçları, elektrikli ve elektronik eşya, makine, metal, ağaç ürünleri ve mobilya, kağıt ve kağıt ürünleri ile basım sanayi dallarında rekabetin artması beklenmektedir¹⁵².

GB'den gelebilecek en önemli tehditlerden birisi, Türk endüstrilerinin geçmişe kıyasla daha fazla uluslararası rekabete tabi olmasıdır. Şöyle ki, GB'nin getirdiği artan rekabetçi endüstriyel yapı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin etkin olmayan

¹⁵⁰ Halil SEYİDOĞLU; *Uluslararası İktisat*, Güzem Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 1998, s.291.

¹⁵¹ Şeyda HANBAY; "Türkiye AB İlişkilerinde İşçilerin Serbest Dolaşımı Sorunu", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı:169, Ekim 2002, s.96.

¹⁵² Demir, Temür, a.g.m., <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm>

işleyişini daha da göz önüne serecektir. Zarar eden KİT'ler etkin olmayan bu teşebbüsleri sürdürmenin maliyetini daha da artıracak ve büyük ihtimalle KİT'ler daha fazla zarar edeceklerdir. Bu da devlet bütçesinde ve ekonomide oluşacak yükün Türk ekonomisinin büyümesine daha fazla engel oluşturmaya yol açabilecektir¹⁵³.

Yukarıda tanımlanan bu tehditkar sorunların çözümüne, devletin üretimdeki rolünün ve çeşitli devlet sübvansiyonlarının azaltılması önemli ölçüde katkı da bulunabilecektir. AB ile Gümrük Birliği'ne giren Türkiye, tarihi bir dönüm noktasında bulunmaktadır. AB'ye dahil olmaya karar verdikten sonra, Türkiye'nin seçebileceği yol, İspanya'nın yaptığı gibi, iç ekonomide devletin rolünü önemli ölçüde azaltarak AB'ye katılımı gerçekleştirmektir.

Yunanistan 1960'lardaki hızlı büyümesine rağmen, AB'ye girdikten sonra çok daha az ilerleme kaydetmiştir. Hem Yunanistan hem de İspanya AB'nin dış ticaret politikalarını benimsemesine rağmen, Yunanistan KİT'lerini büyük oranda desteklemeye devam etmektedir. Sonuç olarak, İspanya 1980 ile 1992 arasında Yunanistan'dan iki kat fazla oranda büyümüştür ve 1992'de İspanya'nın kişi başına geliri (14.000 \$) Yunanistan'ının 2 katı kadar olmuştur. Yunanistan örneği, sadece AB'nin dış ticaret politikasını benimsemenin ekonomiyi daha yüksek büyüme oranlarına sevk etmek için yeterli olmadığını göstermiştir. Türk ekonomisinde büyümeyi harekete geçirecek olan AB ile tam entegrasyon için sübvansiyon ve üretimdeki durumu açısından devletin rolünün azaltılması yönünde cesur ve büyük eylemlerde bulunulması büyük önem taşımaktadır¹⁵⁴.

2.3. Verimlilik ve Kalitenin Artması

Gümrük Birliğine girişle birlikte, rekabet, yabancı sermaye girişi, teknoloji transferi, bilgi akışı ve ortak üretim yoluyla yatırım, verimlilik, kalite ve kârların artacağı, maliyetlerin düşeceği beklenmektedir. Daha açıklayıcı olabilmek için Gümrük Birliğine üye ülkelerden bazılarının "ortalama verimlilikleri" ile ilgili 1993 yılı verilerini Türkiye'nin verileri ile karşılaştıralım.

¹⁵³ Glenn W. HARRISON, Thomas F. RUTHERFORD, David G. TARR; Turkey's Customs Union With the EU Economic Implications for Turkey of a Customs Union With the European Union, European Economic Review 41, 1997, s.868.

¹⁵⁴ Harrison; Rutherford; Tarr, a.g.m., s.868-869.

Tablo 3.1: Ortalama Verimlilik Karşılaştırması

ÜLKELER	ORTALAMA VERİMLİLİK (GSYİH/Toplam İstihdam)	
	Dolar/yıl	Türkiye=100
Almanya	60.821	680
Belçika	56.121	628
Hollanda	46.568	521
Danimarka	52.176	583
Fransa	57.454	642
İrlanda	40.495	453
İspanya	40.446	452
Yunanistan	20.153	225
Portekiz	16.992	190
AĞIRLIKLİ ORTALAMA	52.041	582
TÜRKİYE	8.943	100

Kaynak: GÜLERMAN, Adnan; Avrupa Birliği ve Gümrük Birliğinin Vergi Politikalarına Etkileri, **Vergi Sorunları Dergisi**, sayı: 85, s.10.

Bu tablo, Türkiye'nin ortalama verimlilik oranının Gümrük Birliğine üye ülkelerin çok gerisinde kaldığını, ağırlıklı ortalamaya göre yapılan karşılaştırmada bile 1/6 gibi çok düşük bir verimlilik oranının ortaya çıktığını göstermektedir¹⁵⁵. Türkiye'nin Gümrük Birliğine girmesindeki amaçlarından birisi, bu düşük verimlilik oranını artırabilmek ve daha kaliteli mal üretebilmektir.

2.4. Dış Ticaretin Artması

Gümrük Birliği ile, ithal mallara uygulanan vergilerin en az ulusal mallara uygulanan vergiler düzeyine indirilmesi, tekstil ürünlerine yönelik kısıtlamaların kaldırılması, AB'nin tekstil ve konfeksiyon ürünlerine uyguladığı kotaların 1.1.1996'dan itibaren kaldırılması, tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin AB'ye serbestçe ihraç edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, Türk tekstilcilerinin kendi

¹⁵⁵ Gülerman, a.g.m., s.10.

kayıtlı markalarını satarak Avrupa'nın fason üreticisi olmaktan çıkacağı ve AB fonlarından yararlanacakları beklenmektedir¹⁵⁶.

2.5. Daha Çok Mali Yardım

Türk sanayisinin GB'nin getireceği yeni rekabet ortamına uyum sağlaması ve Türkiye ekonomisinin Birlik ekonomisine yakınlaşmasını sağlamak amacıyla Türkiye'nin mali yardıma, uzun vadeli kredilere ve teknik yardıma ihtiyacı olduğu kabul edilmiştir. Bu amaçla¹⁵⁷;

- 1996'dan itibaren beş yıl içinde bütçe kaynaklarından 375 milyon ECU,
- Türkiye'nin sunacağı çevre, enerji, ulaştırma ve telekomünikasyon projelerinin finansmanı amacıyla, 1992-1996 yıllarını kapsayan, Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası Fonundan 300-400 milyon ECU,
- 1996'dan itibaren 5 yıl içinde Türk ekonomisinin rekabet gücünü artırmaya yönelik Avrupa Yatırım Bankası kredilerinden yaklaşık 750 milyon ECU ve
- Türkiye'nin istemesi halinde uluslararası finans kuruluşlarıyla koordinasyon yaparak IMF onaylı programların yürütülmesi için olağanüstü ve orta vadeli yardım yapılması kararlaştırılmıştır.

GB ile Türkiye, AB'ye üye olabilmek için verebileceği bütün tavizleri sunmuştur. AB ise yapılan bu jeste karşı Türkiye'ye olan mesafesini korumaktadır. Halbuki, bu jeste karşılık AB'nin mali yardımlarla bu hızlı geçişin külfetini telafi etmesi gerekirdi. Çünkü Türkiye mali açıdan kendine çok ağır yükler getireceğinden şüphe duyulmayan kararlar almıştır. Ama bunun tam aksine, mali yardımların çeşitli bahanelerle dondurulduğu görülmüştür. Türkiye'ye 1963 yılından beri yapılan yardımların toplamı, Yunanistan'ın bir yıl içinde aldığı mali yardımlardan çok daha azdır. Bütün bu yapılanlara rağmen AB, Yunanistan vetolarını, insan haklarını, demokratikleşmeyi bahane ederek, Türkiye'nin altına girdiği mali yükleri paylaşmamıştır¹⁵⁸.

¹⁵⁶ DTM; Dış Ticaret Yönüyle Gümrük Birliği, 1996, s.45.

¹⁵⁷ İKV; Türkiye-AT 36. Ortaklık Konseyi Toplantısı, 6 Mart 1995, İKV Yayın No:131, İstanbul 1995.

¹⁵⁸ Çubukçu, a.g.m., www.foreignpolicy.org.tr/tur/makale/tcubukcu.htm

Bu uyumun maliyetine AB'nin katkıda bulunmaması şüphesiz Türkiye'de büyük bir hayal kırıklığı oluşturmuştur. Avrupa'nın Türkiye'yi geniş mali yardımlarla destekleyeceği, Türkiye'nin çeşitli stratejik, politik, kültürel nedenlerle bunu hak ettiği düşünceleri Türkiye'de uzun zaman içinde oluşturulmuş bir beklenti idi¹⁵⁹. Bu beklentinin gerçekleşmemesi Avrupa'ya verilmiş bir taviz olarak algılanmamalıdır. Çünkü Türkiye, tek başına da olsa, Gümrük Birliği ile ekonomisini rekabete açarak güçlendirmeye, modernleştirip rasyonalize etmeye ve serbest piyasa ekonomisini güçlü bir şekilde yerleştirmeye çalışmıştır. Bu çalışmalar, Türkiye'nin esasen atması gereken bir adım olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye'nin Gümrük Birliğinden beklentilerini ve bunların gerçekleşme derecesini yukarıda değindiğimiz vecihle değerlendirecek olursak, genel anlamda beklentilerin ortaya çıkmadığını söylemekte yarar vardır. Şöyle ki¹⁶⁰,

1996'dan başlayarak Türkiye'nin AB ile dış ticaret açığı hızla büyümeye başlamıştır. Son yılların ortalaması yıllık 10 milyar dolara ulaştı. Türk pazarı birden bire AB'nin dünyadaki 6. büyük pazarı oluverdi. Türkiye imalat sanayisinin krizi de büyük ölçüde buna bağlanabilir. Buna karşılık, Türkiye'nin AB'ye ihracatı artmamaktadır. Zaten AB'ye ihracatımızın %65'ini tekstil sektörü oluşturmaktadır. 1995'te anlaşma yapılırken, Türk tekstil sektörünün Avrupa Birliği'ne ihracatında patlama bekleyenler yanıldılar. Çünkü Avrupa Birliği, tekstili yeni tam üye yapacağı eski Doğu Avrupa ülkelerinden ve özel ilişki kurduğu Çin, Hindistan gibi ülkelere yapmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü antlaşmalarına göre 2005'te AB, imalat sanayisinde bütün ülkelere karşı kotalarını kaldıracaktır. Bu da Türk tekstilinin AB'ye ihracatını olumsuz yönde etkileyebilecektir.

Yatırım için de AB'den sermaye gelmedi, hatta azaldı. Türkiye AB'ye bütün kapılarını açınca AB firmaları Türkiye'de fabrika kurmak yerine mallarını Türkiye'ye gönderdiler. Hatta üçüncü ülkelere fason olarak ucuza yaptırdıkları malları da Türkiye'ye getirmekteler. Bu nedenle gelmekte olan yatırımlar 1996'dan itibaren azaldı. Bir görüşe göre, yabancı sermaye gümrük duvarı var olan bir ülkeye gümrük

¹⁵⁹ Çubukçu, a.g.m., www.foreignpolicy.org.tr/tur/makale/tcubukcu.htm

¹⁶⁰ Kaan ÖGÜT; Küresel Kriz Derinleşirken Gümrük Birliği ve Türkiye Ekonomisi, Erişim: 23.03.2003, <http://www.aydinlanma1923.org/sayi/38/38-11.htm>

duvarını aşmak için daha çok yatırım yapmaktadır. Son 15 yıl içinde Çin'de yapılan yabancı yatırım 125 milyar dolar gibi çok büyük bir boyuta ulaşmıştır. Bu sermaye gümrük duvarı olduğu için Çin'e giderken, AB'ye karşı gümrük duvarını sıfırlayan Türkiye'nin beklediği yabancı sermaye henüz gelmemiştir.

Avrupa Birliği bazı Kuzey Afrika ülkeleri ile (Tunus gibi) 1998'de serbest ticaret antlaşması yaptı; ancak Türkiye bu antlaşmadan otomatik olarak yararlanamıyor. Türkiye Avrupa Birliği içinde olmadığı için, Türkiye'nin de o ülke ile AB sistemine uygun ikili antlaşma yapması gerekiyor. Türkiye bu doğrultuda Tunus'a baş vurmıştır; ama Türkiye'nin 1995'te AB ile yaptığı anlaşma Tunus'u bağlamamaktadır. Bu yüzden Tunus Ankara'yı 1998'den beri bekletmektedir. Daha da kötüsü Fransa, Tunus'a bu antlaşmayı yapmaması için baskı yapmaktadır. Fransa rakip olduğu Türk mallarının gümrüksüz Tunus'a girmesini istemezken, 1995 belgesinin tek yanlılığı Türkiye'nin aleyhine işlemektedir. Bu konuda başka bir örnek de 1998'de Türkiye'nin Makedonya ile ikili ticaret anlaşması yapmak istemesine karşın Brüksel'in kendisinin henüz o ülke ile böyle bir antlaşması olmadığı için buna karşı çıkmasıdır¹⁶¹.

Türkiye'nin 1995 belgesi ile yalnız Avrupa Birliği çıkışlı imalat sanayi ürünlerini gümrüksüz ithal etmesi, buna karşılık AB dışı ülkelere AB'nin kendi tercihlerine göre koyduğu gümrüğü uygulamak zorunda kalması, dış ticaretimizde (tam belirgin olmasa da) yapay bir sapmaya yol açmıştır. Aynı mal Japonya'da %10 daha ucuz iken, %20 vergi koymak zorunda kaldığımız için gerçekte daha pahalı olan AB malı, vergi almadığımız için ucuz görünmektedir. Türkiye böylelikle döviz kaybetmektedir. Avrupa Birliği'nden ithal edilen gıda sanayisi ürünleri Türk tarımını çok olumsuz etkilerken* Avrupa Birliği kendi içinde Ortak Tarım Politikası ile tarımına yılda 50 milyar dolar sübvansiyon yapmaktadır¹⁶².

¹⁶¹ Ögüt, a.g.m., <http://www.aydinlanma1923.org/sayi/38/38-11.htm>

* Tarım sektörünün GB'nin tamamen dışında bırakıldığını işlenmiş tarım ürünlerinin tarım payının kapsam dışı, sanayi payının ise GB kapsamına alındığını belirtmekte yarar olduğunu sanıyorum.

¹⁶² Erol MANİSALİ; *Avrupa Çıkmazı*, Otopsi Yayınları, 2001, s.144-146.

3. GÜMRÜK BİRLİĞİ UYGULAMALARININ DIŞ TİCARETİMİZ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Gümrük Birliğinin Genel ithalatımız Bakımından Değerlendirilmesi

Gümrük Birliğine girişimizle birlikte Türkiye'nin dış ticaretinin AB'ye kayma göstereceği ve diğer ülkelerle olan ticaretimizde azalmalara neden olacağı şeklinde beklentiler vardı. Bu beklentiler tam manasıyla gerçekleşmemiştir. Bu beklentinin gerçekleşmediğini tablo-3.2'deki Türkiye'nin dış ticaretinin ülke gruplarına göre dağılımı göstermektedir.

Tablo 3.2: Türkiye'nin Dış Ticaretinin Ülke Gruplarına göre Dağılımı (%)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	100	100	100	100	100	100	100	100
AB	49,5	47,7	51,2	49,7	46,6	50,0	53,9	52,4
D.OECD	3,9	3,8	3,9	3,4	2,9	2,6	2,7	2,9
Türk Cum.	3,9	3,0	3,4	4,1	4,3	3,4	3,1	3,0
O. Doğu	12,9	11,6	9,9	9,7	9,0	8,1	8,3	7,9
K. Afrika	3,8	4,0	4,2	4,2	3,7	5,6	5,1	3,9
D.Ülkeler	26,0	29,9	27,4	28,9	33,5	30,3	26,9	29,9
İthalat	100	100	100	100	100	100	100	100
AB	47,1	46,9	47,2	53,0	51,2	52,4	52,6	48,9
D.OECD	9,7	7,3	7,1	6,5	8,2	8,6	6,6	6,7
Türk Cum.	1,7	1,4	0,8	0,8	0,8	1,0	1,1	1,2
O. Doğu	9,5	10,9	7,5	7,4	5,6	4,2	4,9	5,7
K. Afrika	1,3	2,7	3,2	3,7	3,7	3,3	3,5	4,2
D.Ülkeler	30,7	30,8	34,2	28,6	30,5	30,5	31,3	33,3

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığının **Ülke Gruplarına Göre İhracat-İthalat Verileri** Kullanılarak Bu Tablo Hazırlanmıştır.

Ayrıca Gümrük Birliği bağlantılı İthalat Rejimimizde yapılan değişikliklerin AB kaynaklı ithalatta büyük ölçüde artışlara neden olduğu ve bu nedenle dış ticaretimizde büyük açılara yol açtığı şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerin yüzeysel gerekçelere dayandırıldığını söyleyebiliriz. Çünkü Tablo 3.3'deki dış ticaret rakamlarını incelediğimiz zaman, GB öncesinde de dış ticaretimizin açık verdiğini görmekteyiz. GB sonrasında da bu artış hemen hemen aynı oranlarda devam etmiştir. Dolayısıyla bu açığın sebebini Gümrük Birliğinde aramaktan ziyade, dış ticaret yapımızı iyi değerlendirmemiz gerekmektedir.

Tablo 3.3: Türkiye'nin Dış Ticareti ve Seçilmiş Göstergeler

Yıllar	İhracat (000\$)	İthalat (000\$)	Dış Ticaret Hacmi (000\$)	Dış Ticaret Dengesi (000\$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	İhracatın GSMH'ye Oranı (%)
1975	1401	4739	6140	-3337	29.57	3.0
1980	2910	7909	10820	-4999	36.79	4.3
1985	7958	11343	19301	-3385	70.16	11.9
1990	12959	22302	35261	-9341	58.11	8.6
1991	13593	21047	34640	-7453	64.59	9.1
1992	14715	22871	37586	-8156	64.34	9.3
1993	15345	29428	44773	-14083	52.14	8.6
1994	18106	23270	41376	-5164	77.81	13.7
1995	21637	35709	57346	-14072	60.59	12.7
1996	23224	43627	66851	-20402	53.23	12.6
1997	26261	48559	74820	-22297	54.08	13.3
1998	26974	45921	72895	-18947	58.74	12.7
1999	26587	40671	67258	-14084	65.37	13.9
2000	27775	54503	82278	-26728	50.96	13.8
2001	31334	41399	72733	-10065	75.69	21.5
2002	35081	50832	85912	-15751	69.70	19.4

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; "Ocak 2003'te Türkiye Ekonomisi", **Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar**, Ocak-Mart, 2003, s.173-176; T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; **Türkiye ve Dünya Dış Ticareti**, 1994-2001, s.6-7.

Ülkemizde faaliyet gösteren sanayi sektörleri genelde ithalata bağımlı bir yapıya sahiptirler. Sanayi tesislerimiz yüksek kapasitelerle çalıştırıldıklarında toplam

ithalat artmakta, kapasitelerin düşük kullanıldığı yıllarda ise hem ekonominin büyüme oranı düşmekte, hem de toplam ithalat azalmaktadır. Bu husus, GB sonrasındaki dönemlerde geçerli olduğu gibi Gümrük Birliği'nden önceki dönemlerde de geçerlidir. Nitekim, 2001 yılında yaşanmakta olan ekonomik kriz nedeniyle ekonominin yıl sonunda %8 civarında bir küçülme göstermesine paralel olarak, ithalatta önemli azalmalar ortaya çıkmış ve son yılların en az açık veren dış ticaret tablosu karşımıza çıkmıştır. 2001 yılı sonunda Ödemeler Dengesinin cari hesaplar kaleminde fazlalık verilmiş olmasının başlıca nedeni, sanayilerin düşük kapasiteyle çalışma mecburiyetlerinden dolayı, ithalat taleplerini kısmış olmalarıdır¹⁶³.

Grafik-3.1 ve Grafik-3.2'deki görüntüler, Türkiye'nin ihracatının ithal ikameci politikaların izlendiği dönemlerde düşük iken, dışa dönük politikaların izlenmeye başlandığı yıllardan itibaren artmaya başladığını göstermektedir. Dolayısıyla dışa dönük politikaların uygulanmaya başlanmasıyla birlikte ihracatın ithalatı karşılama oranı da artış göstermiştir ve bu oran 1980 yılında %36,79 iken 1985 yılında %70,16'ya çıkmıştır.

Gümrük Birliği öncesinde ithalatımızın genel yapısı dikkate alındığında; toplam ithalat değerlerinin yaklaşık % 93-94'ünün sermaye (yatırım) ve ara (hammadde) mallarından, geriye kalan ürünlerin ise tüketim mallarından oluştuğu görülecektir. Dolayısıyla, sanayimiz yatırım ve hammadde ithalatına ithal ikameci politikalarının uygulandığı dönemler dahil çok uzun süreden beri büyük ölçüde bağımlıdır. Sanayi sektörlerimizin rekabet kabiliyetini güçlendirebilmek amacıyla, Gümrük Birliği uygulamaları öncesinde sermaye ve hammadde ürün grupları ya gümrük vergilerinden muaf tutulmuşlar veya da gümrük vergileri çok düşük seviyelerde saptanmışlardır. Bu itibarla, ithalatımızın esasını oluşturan sermaye ve hammadde gruplarının ithalatında uygulanan gümrük vergilerinin Gümrük Birliğiyle kaldırılmış bulunması, ithalat rakamları üzerinde ihmal edilebilir bir etki oluşturmuştur¹⁶⁴.

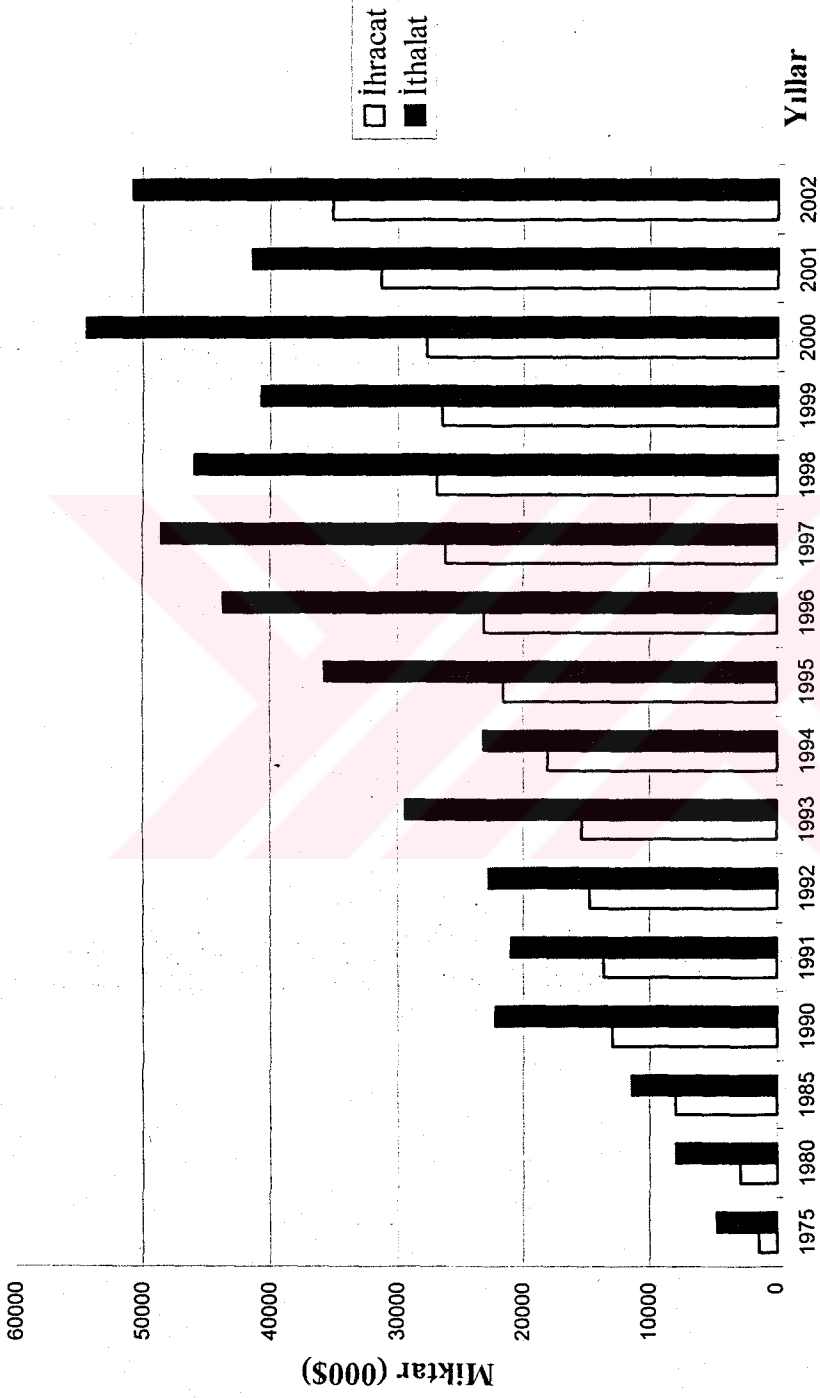
¹⁶³ Erdal, a.g.m.,

http://www.abgs.gov.tr/dokuman/aylik_bulten_dosyalar/kasim_bulten_dosyalar/guven_erdal_calisma.htm

¹⁶⁴ Erdal, a.g.m.,

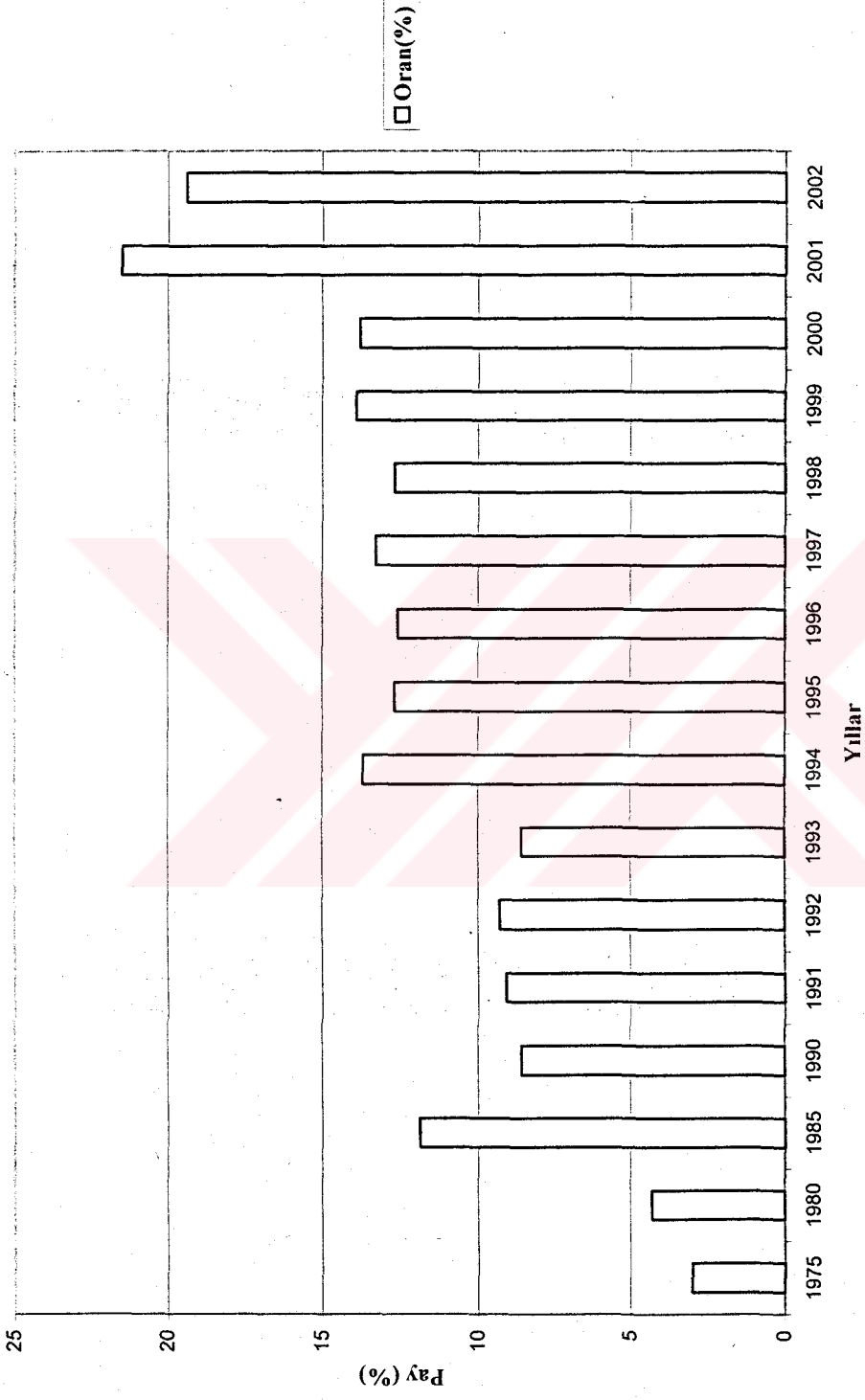
http://www.abgs.gov.tr/dokuman/aylik_bulten_dosyalar/kasim_bulten_dosyalar/guven_erdal_calisma.htm

Grafik 3.1: Türkiye'nin Dış Ticareti (000\$)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Ocak 2003 Verileri Kullanılarak Bu Grafik Hazırlanmıştır.

Grafik 3.2:GSMH içinde İhracatın Payı (%)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Ocak 2003 Verileri Kullanılarak Bu Grafik Hazırlanmıştır.

Öte yandan, tüketim malları özelliği taşıyan sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergisi koruma oranları ise Gümrük Birliğinden önce daha yüksek seviyelerde belirlenmekte idi. Dolayısıyla, GB uygulamalarının ithalatı özendiren etkilerinin daha ziyade tüketim malları üzerinde görülmesi beklenmektedir.

Dış Ticaret Müsteşarlığının verilerine göre, Gümrük Birliğine henüz geçilmediği, 31 Aralık 1995 tarihinde AB menşeli yatırım malları, hammaddeler ve tüketim mallarının tamamı üzerinde uygulanan, ithalat değerlerini esas alan ortalama ağırlıklı gümrük vergisi oranları sadece % 5.9'dur. Dolayısıyla, % 5.9 oranında kalan gümrük vergi indirimlerinin AB menşeli sanayi malları ithalatındaki reel etkilerinin de abartılmadan gerçekçi bir perspektif içerisinde değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Gümrük Birliği ile, otomobil gibi belirli tüketim mallarının ithalatında yıllar itibariyle artışlar kaydedilmiştir. Ancak, tüketim mallarının toplam ithalatımız içindeki payına bakıldığında, Gümrük Birliği sonrasında kaydedilen ithalat artışlarının ithalatın genel yapısını değiştirmedeği görülmektedir. Gümrük Birliği öncesinde, örneğin 1995 yılında tüketim mallarının ithalatı toplam ithalatın yaklaşık % 7'sini oluşturmuşken, bu oran 1990-2000 yılları arasında %10-13 oranlarında dalgalanma göstermiştir. 2001 yılının Temmuz sonu itibariyle, bu ürün grubunun ithalat değerleri toplam ithalatın % 10.5'ini oluşturmuştur.

Kaldı ki, tüketim mallarında mütevazı artışlar kaydedilmesini de ekonomik açıdan bir eksi olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Ekonominin önemli bir kesimini oluşturan tüketicinin refahının artırılması ve tüketiciye seçim hakkının verilmesi de modern ekonomilerin öncelikli hedeflerinden birisidir. Tüketim mallarında ortaya çıkan artışlar, yurt içinde üretilen malların kalitesini de olumlu yönde etkilemekte ve yerli üreticiler ithalatla rekabet edebilmek amacıyla teknolojiye yenilikleri daha yakından takip etmeye zorlanmaktadırlar. Ayrıca, tüketim malları arasında ithalatın en fazla artış gösterdiği otomotiv sektöründe bile yerli üretimin büyüme gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Otomotiv sektörü 1995 yılında 326,508 araç üretmişken, bu rakam 2000 yılında 468,381'e yükselmiş bulunmaktadır. Ayrıca, artan rekabet nedeniyle kaliteye daha fazla ağırlık vermek durumunda kalan

yerli otomobil sanayisi, ihracat rakamlarını da büyütmüş, 1995 yılında yaklaşık 35,000 araç ihraç etmişken, 2000 yılında 104,000'i aşan ihracat gerçekleştirmiştir¹⁶⁵.

Tablo-3.3 verilerinde oranlama yapıldığı zaman, 2000 yılında %34 artmış olan ithalat 2001 yılında %24 gerileyerek 41.4 milyar dolara indiği görülecektir. 1981'den bu yana geçen zaman içinde ithalat 1982, 1986, 1991, 1998 ve 1999 yıllarında da gerileme kaydedilmiştir. Ancak 2001 yılında, son yirmi yıl içindeki en büyük düşüşün meydana geldiği görülmüştür¹⁶⁶. Bunun nedeni ise, 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz dolayısıyla ekonominin daralma göstermesine paralel olarak, sanayilerin düşük kapasiteyle çalışarak ithalat taleplerini kısmış olmalarıdır. Ayrıca, aynı yılda Türk lirasının döviz karşısında büyük ölçüde değer kaybetmesi de ithalatı gerileten diğer bir faktör olmuştur.

3.2. Gümrük Birliğinin Genel İhracatımız Bakımından Değerlendirilmesi

Gümrük Birliği anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle birlikte, AB, 1.1.1996 itibarıyla, Türkiye'ye uygulamakta olduğu miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır. Dolayısıyla, Türkiye diğer tekstil ve konfeksiyon ihracatçısı ülkelere göre rekabette çok önemli iki ayrı avantaj sağlamıştır. Birinci avantaj, tüm tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin sıfır gümrükle AB'ye ihraç edilmesi hususudur. İkinci önemli avantaj ise, tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihraç eden gelişme yolundaki diğer ülkeler, AB'ye ihracatta miktar kısıtlamaları ile karşı karşıya kalırken, Türkiye'nin herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan, 15 üye ülkeye ihraç yapabilme şansına sahip olmasıdır. Tekstil ve konfeksiyon alanında sağlanan avantajlara karşın, uluslararası talep projeksiyonlarını dikkate almadan yapılan yanlış yatırımlar ve yapısal sorunlardan kaynaklanan nedenlerle AB'ye yönelik söz konusu ürünlerin ihracatının daha fazla arttırılamaması, buradaki eksiklikleri kendimizde aramamızı gerektirmektedir.

Demir-çelik ürünlerinde ise, üretimde değerin nispeten düşük olması nedeniyle, ülkemizin ihracat rakamlarını istikrarlı bir şekilde arttırması güç görülmektedir. Esasen, bu sektör, hammadde olarak kullandığı demir-çelik ve hurdada büyük ölçüde

¹⁶⁵ Erdal, a.g.m.,

http://www.abgs.gov.tr/dokuman/aylik_bulten_dosyalar/kasim_bulten_dosyalar/guven_erdal_calisma.htm

¹⁶⁶ Ekonomik Rapor; 2002 Yılı Ortalarında Türkiye Ekonomisi, Dış ekonomik ilişkiler, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2002-53 / ISSN 1300-3704, s.124.

ithalata bağımlı olduğu gibi, üretim için gerekli olan kok kömürü ithalatına da önemli meblağlar ayırmaktadır.

Öte yandan, dünya ticaretinde katma değeri yüksek teknoloji ürünlerine olan talep büyümekte ve söz konusu ürünleri üreten ülkelerin dünya ticaretinden aldıkları pay hızla artmaktadır. Türkiye'nin de buna göre ihracat yapısını hızla değiştirmesi gerekmektedir. İhracatımızın yeniden yapılanma sürecinde yabancı sermayeden destek alınmasına gerçekten ihtiyaç vardır. Bu çerçevede başta makro ekonomik istikrarın sağlanması, yatırım ve tasarruf oranlarının yükseltilmesi suretiyle etkili bir yatırım-üretim-ihracat zincirinin kurulması gerekmektedir. İhraç edilebilir ürünlerin ihracatını yeterince arttırmadan toplam ihracatımızın önemli artışlara konu olmasını beklemek gerçekçi görülmemektedir¹⁶⁷.

Tablo-3.3'teki ihracat rakamlarına göre, 1995 yılında ihracatımız 21.6 milyar dolar seviyesinden 2000 yılında 27.8 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Bu yıllar arasında ihracattaki büyüme oranı % 26.4 seviyesinde gerçekleşmiştir. İhracattaki artışların mütevazı seviyede kalması, ülkemiz ihracat yapısıyla yakından ilişkili bulunmaktadır. İhracatımız, gelişme sürecinde tekstil ve konfeksiyon ve demir-çelik ağırlıklı bir gelişme eğilimi göstermiştir. Tüm ülkelere yönelik toplam ihracatımızın yaklaşık % 36'sının tekstil ve konfeksiyon ürünlerinden, % 13-14'ünün ise demir-çelik ağırlıklı geliştiği görülmektedir. Halbuki gelişmiş ülkelerin 1970'li yıllarda lider konumunda oldukları tekstil ve deri gibi sanayi dallarını terk etmek eğilimine girdikleri dikkat çekicidir. Katma değeri nispeten küçük olan tekstil ve konfeksiyon sektörünün aynı zamanda dış talepteki daralmalara da duyarlı olan özelliği dikkate alındığında, ihracat gelirlerimizin arttırılmasında bu sektöre büyük ölçüde bağımlı kalmanın, ihracat gelirlerine pek de istikrarlı bir katkı sağlamayacağını ifade etmek gerçekçi olacaktır. Bununla birlikte, AB ile Gümrük Birliği ilişkilerine girilmesini en çok tekstil ve konfeksiyon sektörü istemiştir¹⁶⁸. Bu istemin nedeni ise, GB sonrası Türkiye'nin AB'ye olan ihracatında önemli bir artışın meydana geleceği idi. Ama

¹⁶⁷ Erdal, a.g.m.,

http://www.abgs.gov.tr/dokuman/aylik_bulten_dosyalar/kasim_bulten_dosyalar/guven_erdal_calisma.htm

¹⁶⁸ Erdal, a.g.m.,

http://www.abgs.gov.tr/dokuman/aylik_bulten_dosyalar/kasim_bulten_dosyalar/guven_erdal_calisma.htm

Türkiye'nin tekstil ve petrol sanayilerinde beklenen ihracat artışı gerçekleşmemiştir¹⁶⁹.

İhracat 1999 yılında %1.4 daralmış, 1998 ve 2000 yıllarında ise sırasıyla %2.7 ve %4.5 gibi düşük seviyelerde artışlar kaydetmiştir. Bu nedenle, 1991-2000 dönemini kapsayan 10 yıllık ortalamada %8.1 olan ihracat artışının 2001 yılında %12.9'e yükselmiş oluşu iyi bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Ancak 2001 yılında TL'nin büyük ölçüde değer kaybetmesiyle dış piyasalarda elde edilen fiyat avantajından ihracatın artırılması bakımından yeterince istifade edilemediği görülmektedir. 1994 yılında 2001 yılına göre çok daha küçük boyutlarda devalüasyon yapıldığı halde ihracat aynı yıl %18 ve takip eden 1995 yılında %19.5 artırılabilmiştir¹⁷⁰.

Öte yandan, sanayimizin temelde hammadde ve sermaye mallarına olan ihtiyacını karşılamak üzere, ithalat artış gösterirken, bu artışları dengeleyebilecek ihracat artışlarına yönelik yapısal değişiklikler gerçekleştirilmemiş, izlenen makro ekonomik politikalar sonucu, sanayici mevcut fon ve tasarruflarını çok kez devlet bonolarına ve güvenli gördüğü diğer kısa vadeli yatırım araçlarına yönlendirmiş ve hizmet üretimine yönelik öncelikler ihmal edilmiştir. Yeterli yatırım yapılmadan ve yeni mal grupları üretilmeden de ihracat ancak mütevazı oranlarda artışlara konu olabilmektedir.

2000 yılında ortaya konan istikrar politikasında parasal genişleme kısıtlanarak enflasyonun düşürülmesine öncelik verilmesi TL'nin dış değerinin reel olarak yükselmesine yol açmış bu durum ithal mallarına nisbi ucuzluk sağlayarak ithalatı teşvik ederken ihracatta Türk firmalarının fiyat rekabetini zorlaştırmıştır.

2001 yılında TL'nin döviz karşısında reel olarak büyük ölçüde değer kaybetmesi ithalat talebini kısıtlarken ihracatta fiyat rekabeti şartlarını da iyileştirmiştir. Ancak aynı zamanda finans temini sorunu, yüksek reel faiz ve piyasa belirsizliği süratle gerileyen dahili talebin ihracat artışı ile daha geniş bir şekilde ikame edilmesini sınırlamıştır.

¹⁶⁹ DPT; Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000,s.35.

¹⁷⁰ Ekonomik Rapor; a.g.m., s.121.

Tablo-3.3'teki ihracat rakamlarına göre, 2001 yılında Türkiye'nin ihracatı 31 milyar 334.2 milyon dolar, ithalatı 41 milyar 339.1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl, 2000 yılına göre ihracatta 3.6 milyar dolar veya %12.8 artış elde edilirken, ithalatın 13.1 milyar dolar veya %24.0 gerilemesi dış ticaret açığının %62.3 azalarak 10.1 milyar dolara inmesi sağlanmıştır.

Tablo-3.3'teki dış ticaret dengesi rakamlarını değerlendirdiğimiz zaman, 2001 yılının dış ticaret açığının 1994 yılından bu yana kaydedilen en düşük dış ticaret açığı seviyesine indirilmiş olduğu görülecektir. Bu ise, ihracatta sağlanan başarıdan ziyade ekonomik daralma sonucu ithalatın büyük ölçüde düşmüş olmasından kaynaklanmıştır. Böylece 2000 yılında 26.7 milyar dolarla son yirmi yılın en düşük seviyesine ulaşan dış ticaret açığında yalnız bir yıl içinde meydana gelen iyileşme 16.6 milyar dolara ulaşmıştır.

Yine tablo-3.3 2001 yılındaki dış ticaret hacminin, ithalatın büyük ölçüde düşmesi sonucu 9.6 milyar dolar veya %11.6 gerileyerek 72.7 milyar dolara indiğini göstermektedir. Verileri dikkate alınan son yirmi yıl içinde yalnız 1986, 1991, 1994 ve 1999 yıllarında dış ticaret hacminde düşüş görülmüş ancak bu gerilemeler oransal olarak hiçbir zaman 2001 yılındaki boyutlara ulaşmamıştır¹⁷¹.

3.3. Gümrük Birliğinin AB'ye İlişkin İthalatımız ve İhracatımıza Olan Etkileri

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki dış ticaret rakamları değerlendirildiğinde, Gümrük Birliği sonrasında, Türkiye'nin AB'ye ihracatında sürekli bir artış kaydedilmesine rağmen, dış ticaretin ithalat lehine bir dağılım gösterdiği saptanmaktadır. Bu durumun temel sebebi, Türkiye'nin tek taraflı olarak 1971 yılı itibarıyla bazı istisnalar dışında, sanayi ürünlerinde AB pazarına gümrüksüz giriş hakkına sahip olması, AB'nin ise bu hakkı 1996 yılında elde etmesidir.

"Gümrük Birliği Uygulamalarının Genel İhracatımız Bakımından Değerlendirilmesi" bölümünde de değinildiği üzere, dış ticaretimiz çok uzun süreden beri önemli meblağlarda açık vermektedir. Bu açıklar, ihracat bakımından yapısal sorunlarla bağlantılıdır. Söz konusu yapısal sorunların aşılması hususunda yeterli

¹⁷¹ Ekonomik Rapor; a.g.m., s.117.

tedbirler alınamamış, gerekli düzeyde yatırım-üretim-ihracat bağlantısı kurulamamış, sonuçta toplam ihracatımızda kaydedilen artışlar yetersiz kalmıştır.

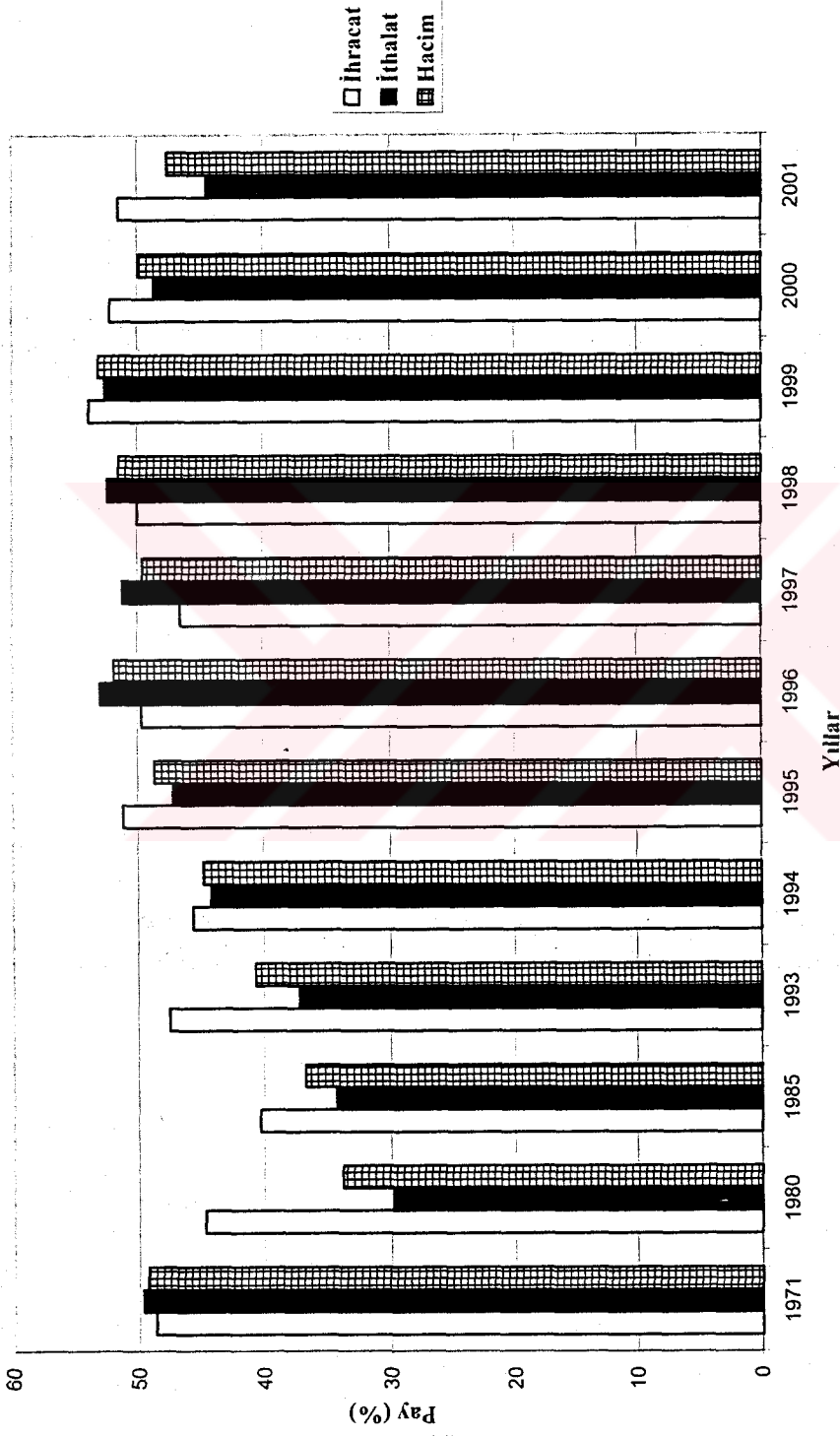
Tablo 3.4 : Dış Ticaretimizde Avrupa Birliğinin Payı

Yıllar	Genel Milyon\$			Avrupa Birliği Milyon\$				Avrupa Birliği'nin Payı (%)		
	İhracat	İthalat	Hacim	İhracat	İthalat	Hacim	Açık	İhracat	İthalat	Hacim
1971	676	1,171	1,847	329	582	911	253	48,7	49,7	49,3
1980	2,910	7,909	10,819	1300	2360	3660	1060	44,7	29,8	33,8
1985	7,958	11,343	19,301	3204	3895	7099	691	40,3	34,3	36,7
1993	15,348	29,429	44,777	7,289	10,950	18,239	3,661	47,5	37,2	40,7
1994	18,105	23,270	41,375	8,269	10,279	18,548	2,010	45,6	44,2	44,8
1995	21,636	35,707	57,343	11,078	16,760	27,938	5,782	51,2	47,2	48,7
1996	23,224	43,626	66,850	11,548	23,138	34,686	11,590	49,7	53,0	51,9
1997	26,261	48,559	74,820	12,248	24,870	37,118	12,622	46,6	51,2	49,6
1998	26,974	45,921	72,895	13,498	24,075	37,573	10,577	50,0	52,4	51,5
1999	26,588	40,692	67,280	14,333	21,419	35,752	7,086	53,9	52,6	53,1
2000	27,485	54,149	81,634	14,352	26,388	40,740	12,036	52,2	48,7	49,9
2001	31,186	40,506	71,692	16,078	18,059	34,137	1,981	51,5	44,5	47,6

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı; **Dış Ticaret İstatistikleri, Dış Ticaret(Yıllık-Dönemsel)**, Erişim: 10.05.2003,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko1.xls>

Sanayilerimiz, genel anlamda ithalata bağımlı bir yapı içinde oluşturulduklarından, sanayi sektörlerimizin yüksek kapasite ile çalışabildiği dönemlerde, ithalat rakamlarımız artışlara konu olmuştur. Dolayısıyla, yıllar itibariyle büyüyen dış ticaret hacimlerine paralel olarak dış ticaret açıkları da mutlak değerlerle genelde büyüme göstermiştir. Ekonomik durgunluğun olduğu yıllarda ise söz konusu açıklar daralmıştır. Örneğin gayri safi yurtiçi hasılanın % 4.7 oranında daralma

Grafik 3.3: Dış Ticaretimizde AB'nin Payı (%)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın Yıllık-Dönemsel Dış Ticaret İstatistiklerindeki Veriler Kullanılarak Bu Grafik Hazırlanmıştır.

gösterdiği 1999 yılında yaklaşık 40 milyar dolar ithalat yapılmışken, GSYİH'nin %7.2 oranında artış gösterdiği 2000 yılında toplam ithalat 54 milyar dolara yaklaşmıştır¹⁷².

Tablo-3.4'e baktığımızda Türkiye'nin dış ticaret açığının devamlı olarak arttığını görmekteyiz. Fakat bunun ne kadarının doğrudan Gümrük Birliği'nden kaynaklandığını belirlemek oldukça güçtür. Tablodaki veriler değerlendirilirken, Gümrük Birliği öncesi de Avrupa Birliği ile dış ticaret açığının yaklaşık olarak Gümrük Birliği sonrası oluşan dış ticaret açığı oranında olduğu, ayrıca aynı dönemde gerek dünyada gerek Türkiye'de yaşanan makro ekonomik gelişmelerin de Türk dış ticaretinin yapısını etkilediği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kapsamda, 1994 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz ve devalüasyonun ardından Gümrük Birliği ile uyumlu olmayan ekonomi politikalarının uygulanması, Türk ihracat ürünlerinin fiyat rekabetini etkilemiş ve ithalat lehine dağılımda rol oynamıştır. Ayrıca 1998 yılında yaşanan Asya ve Rusya krizleri Avrupa ekonomilerinde durgunluk meydana getirmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ihracatının önemli bir bölümünü oluşturan tüketim mallarının Avrupa Birliği'ndeki fiyat ve gelir hareketlerinden olumsuz etkilenmesinin, ihracat gelirlerinin düşük olmasına ve beraberinde dış ticaret açığının yükselmesine sebep olduğunu söyleyebiliriz¹⁷³.

1991-1995 dönemini kapsayan beş yıl ortalamasında %63.9 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 1996-2000 yıllarını kapsayan beş yıllık dönem ortalamasında %56.5'e düşmüştür. Bu gerilemede 1996 yılında Avrupa Birliği ile gümrük birliğine girilmesinin yanı sıra dış kaynak girişine önem verilmesi de etkili olmuştur¹⁷⁴.

Gümrük Birliği'nin AB'ye ilişkin ihracatımız ve ithalatımıza olan etkileri değerlendirilirken; irdelenmesi gereken, AB'nin yıllar itibarıyla toplam ihracat ve ithalatımız içindeki nispi payında ne gibi değişiklikler ortaya çıkardığı hususudur.

¹⁷² Erdal, a.g.m.,
http://www.abgs.gov.tr/dokuman/aylik_bulten_dosyalar/kasim_bulten_dosyalar/guven_erdal_calisma.htm

¹⁷³ DTM; Avrupa Birliği ve Türkiye, Ekim, 1999, s.449.

¹⁷⁴ Ekonomik Rapor; a.g.m., s.118.

Bu çerçevede; tablo-3.4'deki toplam ihracat rakamlarımıza bakıldığında GB'den önceki son yıl olan 1995'de AB'nin toplam ihracatımızdaki payı %51.2 iken, bu değerin, 2000 yılında % 52.2 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, 1995 yılı değerlerine göre, toplam ihracatımız içindeki %1 oranındaki bir pay üçüncü ülkelerden AB'ye yönelmiş ve AB'nin toplam ihracatımız içindeki nispi payında bir büyüme görülmüştür. Buna mukabil, toplam ithalatımız içinde AB'den yapılan ithalatın payı ise 1995 yılında % 47.2 iken, bu oran 2000 yılında % 48.7'ye çıkmıştır. Özetle, 2000 yılında toplam ihracatımızın %52.2'si AB'ye gerçekleştirilen satışlardan oluşurken, aynı yılda toplam ithalatımızın %48.7'si AB menşeli olmuştur¹⁷⁵. Grafik-3.3'teki artış ve azalış trendleri göz önünde bulundurulduğu zaman Gümrük Birliği sonrasında AB'ye olan dış ticaretimizde fazlaca bir sapma olmadığı görülecektir.

Sonuç olarak, AB ile ticaretimiz, tutarlı ve kendi içerisinde istikrarlı bir temele oturmuştur. Bu bağlamda önümüzdeki dönemde ticari anlamda da AB ile ilişkilerimizde zikzaklar beklenmemelidir. Ancak toplulukla en yoğun entegrasyon modeline sahip, rekabet edebilirliği kanıtlamış bir ülke olma avantajını kullanarak genişleme sürecindeki işbirliği imkânlarından istifade edilmesi, ticaretin seyrini hızlandırabilecektir. Diğer bir ifade ile, bundan sonraki gelişmeler tam üyelik yolunda atılacak adımlar ve entegrasyonun diğer aşamalarının tamamlanması ile paralellik arz edecektir¹⁷⁶.

4. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KAMU GELİRLERİ'NE ETKİSİNİN ANALİZİ

Gümrük Birliği uygulamalarının dış ticaret üzerinde ve diğer alanlarda önemli faydalarına karşın, kısa dönemde, Gümrük Birliği uygulamalarından dolayı üyeler arası ticarete tarifeler sıfırlanınca üye ülkelerin vergi kaybı doğabilmektedir. Yine, üçüncü ülkelere karşı uygulanan ortak tarife, üye olmadan önceki tarifeden küçük olur veya bu ülkelerden ithalat önemli ölçüde azalır ise, bu yolla da vergi kaybı

¹⁷⁵ Erdal, a.g.m.,

http://www.abgs.gov.tr/dokuman/aylik_bulten_dosyalar/kasim_bulten_dosyalar/guven_erdal_calisma.htm

¹⁷⁶ Reyhan ATMACA; "2000 Yazında Türkiye-AB İlişkileri", Dış Ticarete Durum Dergisi, Sayı:45, Ağustos 2000, s.42.

doğabilmektedir. Bu durum, Gümrük Birliğine katılan tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemiz açısından da geçerliliği olan bir gerçektir.

GB öncesi Türkiye’de ithalattan gümrük vergisi ve Toplu Konut Fonu olmak üzere iki tür vergi alınmaktaydı. GB ile bunların ikisi de kaldırılırken, üçüncü ülkelere karşı OGT uygulanmıştır. Ancak, tarım ürünleri, AKÇT ve EURATOM kapsamındaki ürünler bu uygulamanın dışında kalmıştır¹⁷⁷.

Tablo 3.5: GSMH İçinde Dış Ticaretten Alınan Vergi Gelirlerinin Payı(%)

Yıllar	GSMH (Milyar TL)	Toplam Vergi Gelirleri (Milyar TL)	Dış Ticaretten Alınan Vergi Gelirleri (Milyar TL)	Dış Ticaretten Alınan Vergi Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı(%)
1975	690.9	95.0	19.9	2.9
1980	5303.0	749.8	73.3	1.4
1985	35350.3	3829.1	746.1	2.1
1990	397177.5	45399.5	8057.4	2.0
1991	634392.8	78642.8	12864.3	2.0
1992	1103604.9	141602.1	22848.6	2.0
1993	1997322.6	264272.9	46213.2	2.3
1994	3887902.9	534888.1	89649.7	2.3
1995	7854887.2	1084350.5	194647.5	2.5
1996	14978067.3	2244093.8	387147.0	2.6
1997	29393262.1	4745484.0	826211.3	2.8
1998	53518331.6	9228596.2	1317350.8	2.5
1999	78282966.8	14802279.9	1976954.3	2.5
2000	125970544.5	26503698.4	4289400.5	3.4
2001	179480078.0	39735928.0	5551052.7	3.1
2002	273463168,0	59634483.0	9487176.0	3.4

Kaynak: TC Maliye Bakanlığı; 1979-2003 Mali Yılları Bütçe Gerekçeleri, Ekim 1978-2002, Ankara; 1995-2002 Konsolide Bütçe Gelirleri ve GSMH İçindeki Payları Detay 2, Erişim: 08.06.2003, <http://www.muhasabat.gov.tr/mbulten/T1-7.htm>

¹⁷⁷ Karluk(1996), a.g.e., s.626.

Tablo 3.6: Dış Ticaretten Alınan Vergi Gelirleri*

Yıllar	Gümrük Vergisi	Akaryakıt Gümrük Vergisi	Tek ve Maktu Vergi	İthalde Alınan İstihsal Vergisi**	Akaryakıtta n İthalde Alınan İstihsal Vergisi	İthalat Damga Resmi	Rıhtım Resmi***	Dış Seyahat Harcamaları Vergisi
1975	4.927,1	758,2	126,1	5548,0	4275,4	3504,5	767,8	0,5
1980	24.331,1	3801,0	684,3	16907,1	7899,0	4630,1	9748,0	5329,5
1981	37.760,1	4327,6	1022,2	36920,6	7803,3	6018,6	13584,0	6592,3
1982	47.061,4	5368,5	3906,8	49807,2	7387,8	6843,2	15537,8	9638,2
1983	89.825,4	7600,0	4961,8	97794,4	-	10875,3	27485,5	-
1984	147,7	13,5	5,9	143,4	-	18,1	41,4	-
1985	217,4	5,6	3,1	383,7	-	74,2	62,1	-
1990	1055,0	8,3	33,7	4721,5	-	1554,3	684,6	-
1991	1031,6	4,3	66,0	8290,7	-	2526,5	945,2	-
1992	1714,8	9,5	105,2	15035,0	-	4437,6	1546,5	-
1993	8679,8	4344,4	148,1	30984,6	-	-	2057,3	-
1994	12844,3	8998,0	53,5	65824,2	-	-	1929,7	-
1995	30325,6	18107,3	38,9	142861,2	-	-	3314,5	-
1996	54290,0	7761,2	57,4	323859,4	-	-	1179,0	-
1997	111748,2	11789,5	84,4	700300,1	-	-	2289,1	-
1998	168086,3	7828,7	136,0	1136023,1	-	-	5276,7	-
1999	233693,9	5267,4	176,9	1731072,1	-	-	6744,0	-
2000	382610,8	3380,0	143,1	3891746,0	-	-	11520,6	-
2001	379384,0	2223,5	111,4	5149387,4	-	-	19496,4	-
2002	594698,0	3410,0	361,0	8857452,0	-	-	35026,0	-

Kaynak: TC Maliye Bakanlığı; 1979-2003 Mali Yılları Bütçe Gerekçeleri, Ekim 1978-2002, Ankara; 1995-2002 Konsolide Bütçe Gelirleri ve GSMH İçindeki Payları Detay 2, Erişim: 08.06.2003, <http://www.muhasabat.gov.tr/mbulten/T1-7.htm>

* Tablodaki veriler 1984 yılına kadar milyon TL bazında, 1984 yılından itibaren milyar TL bazında ele alınmıştır.

** 1984 yılına kadar ithalde alına istihsal vergisi, 1984 yılından itibaren ithalde alınan katma değer vergisi olarak değiştirilmiştir

*** 1989 yılına kadar Rıhtım Resmi, 1989 yılından itibaren Ulaştırma Alt Yapıları Resmi olarak değiştirilmiştir

Türkiye de Gümrük Birliğine girişle birlikte¹⁷⁸;

- Toplu Konut Fonu keseneğinin kaldırılması,
- Birlik içi tarifelerin kaldırılması ve
- Üçüncü ülkelere karşı OGT'nin uygulanması gibi nedenlerle kamu gelirlerinin azalacağı beklenmekteydi.

Diğer taraftan, Gümrük Birliğinin sadece kamu gelirlerini azaltmakla kalmayıp, kısa dönemde kamu giderlerini artırması da mümkündür. Çünkü Gümrük Birliğine girişin beraberinde getireceği bir takım yeni düzenlemeler devlet için ek maliyetlerin ortaya çıkması anlamına gelmektedir.

Tablo-3.5'te de görüleceği üzere, 1994'te %2.31 olan Dış Ticaret Vergileri/GSMH oranının 1995'de %2.48'e, 1996'da %2.58'e ve 1997'de %2.61'e çıkması¹⁷⁹ ve tablo-3.6'daki dış ticaretten alınan vergi gelirlerinin yıllar itibariyle artışı nazara alınırsa, GB'nin dış ticaret vergi gelirlerini azaltıcı etkisinin doğmamış olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Grafik-3.4'teki sürekli artış trendi bu görüşü daha da desteklemektedir ve konuya ışık tutmaktadır. Üstelik, Gümrük Birliği sonrası ulusal üretimin artması ihtimaliyle birlikte vergi gelirlerinin de artması olasıdır¹⁸⁰.

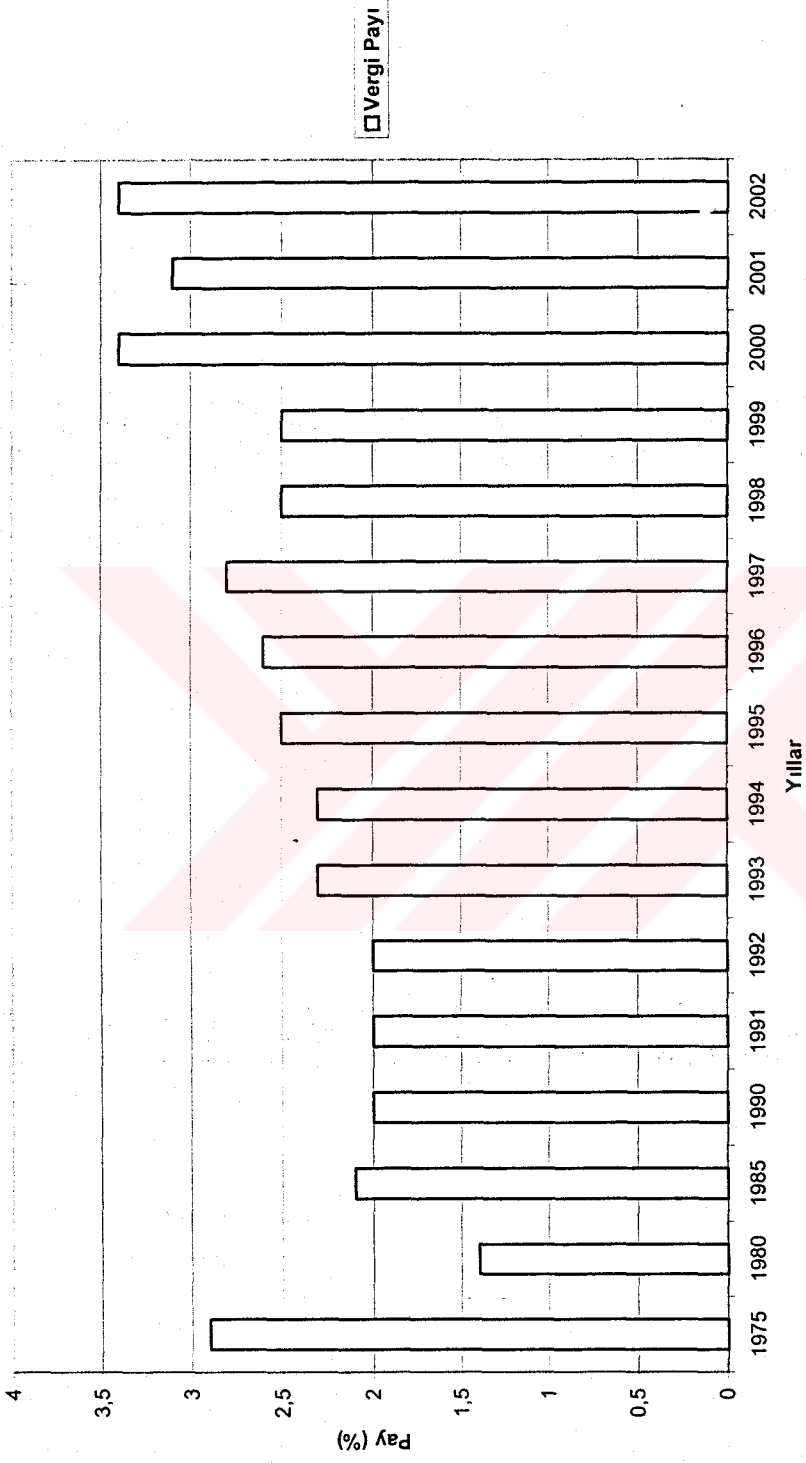
Dış ticaret üzerinden alınan vergilerin GSMH içindeki payının azalma göstermemesinin nedeni, vergisel düzenlemelerle tedbirin önceden alınmış olmasıdır. Yani, meydana gelebilecek olası gelir kaybına karşın vergi oranlarında artırıma gidilerek gelir kaybının telafisine çalışılmıştır.

¹⁷⁸ Haluk GÜNUĞUR; "Gümrük Birliğine Doğru", Panel, **TOBB-Türkiye AT Dergi**, Eylül 1995.

¹⁷⁹ DPT; Ekonomik ve Sosyal Göstergeler(1950-1998), Aralık 1997, s.77.

¹⁸⁰ Demir, Temür, a.g.m., <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm>

Grafik 3.4: Dış Ticaret Vergilerinin GSMH İçindeki Payı(%)

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı'nın 1979-2003 Mali Yılları Bütçe Gerekçeleri Yardımıyla Bu Grafik Hazırlanmıştır.

Tablo 3.7 : Toplu Konut Fonu Gelirleri (Cari Fiyatlarla) Milyon TL

Yıllar	Toplu Konut Fonu Gelirleri
1988	849561
1989	2150594
1990	4170401
1991	5378762
1992	7276844
1993	16689428

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Kamu Finansı Genel Müdürlüğü, Fonlar Toplam Gelir Gider Tablosu.

Tablo-3.7’de görüleceği üzere, toplu konut fonu keseneğinin kaldırılması nedeniyle Türkiye belli bir meblağ gelirden mahrum kalmıştır. Toplu konut fonu keseneğinin kaldırılması dolayısıyla meydana gelecek olan gelir kaybının telafisi amacıyla vergi oranlarında değişikliklere gidilmiştir. Mesela, petrol ürünleri üzerinden alınan akaryakıt tüketim vergisi oranları artırılarak, toplu konut fonunun kaldırılması nedeniyle toplu konut idaresinin gelirlerinde meydana gelen kaybı, mevzuat çerçevesinde kısmen karşılamak üzere, bu fona ayrılan pay oranı artırılarak vergi hasılatındaki artış bu kuruluşa bırakılmıştır.

Ayrıca, tütün mamulleri ve alkollü içecekler üzerinden alınan vergiler için de aynı nedenlerden dolayı düzenlemelere gidilmiştir. Daha önce tütün mamullerinin ithalinde Tütün Fonu, alkollü içeceklerin ithalinde de Toplu Konut Fonu alınması nedeniyle, bu mamullerin dahilinde teslimi %100 oranında Ek Vergiye tabi iken, tütün mamullerinin ithalinde %25, alkollü içeceklerde ise sıfır oranda ek vergi uygulanmaktaydı. Gümrük Birliğine geçişle birlikte AB’den ithalatta gümrük vergisi ve fonlar alınmayacağından, 95/7613 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Ek Vergi oranları, dahilinde ve ithalde aynı oran (% 100) olarak belirlenmiştir¹⁸¹.

¹⁸¹ Gülerman, a.g.m., s.66.

Aynı şekilde, yine Gümrük Birliği dolayısıyla kamu gelirlerinde doğabilecek kayıpların telafisi amacıyla KDV oranları arttırılmış, otomobillerin tabi olduğu vergilerin oranları yeniden düzenlenerek arttırılmıştır. Son olarak da, yine bu kayıpların telafisi amacıyla Özel Tüketim Vergisi ihdas edilmiştir.

4.1. Gümrük Birliğinin Birinci Yılı Uygulamasının Değerlendirmesi

Avrupa Birliği ile 1 Ocak 1996 tarihinde uygulamaya konulan Gümrük Birliği anlaşmasının Türkiye açısından olumsuz sonuçlar vermesi beklenmekteydi. Özellikle ithalatta tarifelerin sıfırlanması, toplu konut fonunun kaldırılması ve Birliğin Ortak Gümrük Tarifesinin uygulanması gibi faktörler dolayısıyla kamu gelirlerinde azalma beklenmiştir. Fakat yukarıda da açıkladığımız vecihle böyle bir durum gerçekleşmemiştir. Zaten, Tablo-3.5'teki ve Tablo-3.6'daki rakamları incelediğimizde böyle bir durumun gerçekleşmediği ortaya çıkmaktadır. Çünkü her iki tabloda da görüyoruz ki, dış ticaretten alınan vergi tahsilatları yıllar itibariyle artış göstermiş, aynı şekilde dış ticaretten alınan vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı da hemen hemen önceki yıllarla aynı oranlarda artış göstermiştir. Ancak şunu söylemek gerekir ki, bu artışların tamamını Gümrük Birliğine bağlayamayız. Çünkü Gümrük Birliğine girdiğimiz yıldan hemen önceki yıllarda ülke ekonomimizde daralmalar olmuş, ülke ekonomisi 1994'te %6.1 oranında küçülmüş, yüksek devalüasyonlar yaşanmıştır. Ülke ekonomisinin 1996 yılında bu gibi spekülasyonların etkisinden kurtulup canlanma aşmasına girmesiyle de yukarıdaki tablolarda görülen artışlar meydana gelmiş olabilir.

Gümrüklerin sıfırlanıp OGT'nin kabul edildiği son evrede GB'nin Türk Sanayisi üzerinde yıkıcı etkileri olacağını bekleyenler de yanılmışlardır. Türk Sanayisi ve ekonomisi GB ortamında oldukça iyi bir rekabet gücü ortaya koymuş ve hem 1996'da hem de 1997'de yüksek bir büyüme performansı sağlayabilmiştir. Sanayi sektöründe işletmelerin kapandığını, üretimin düştüğünü görmüyoruz. Gerçi 1996-1997 yıllarında enflasyonun daha yüksek bir platoya çıktığını ve bu açıdan belli bir maliyete katlanıldığını görüyoruz. Ama işsizlik oranında bir artma olmamış, tam tersine azalma kaydedilmiştir. Dış Ticaret açığı 20 milyar dolar seviyesine doğru

yükselmiş, fakat bavul ticareti ve görünmeyen kalemlerdeki gelişmelerle bu açık finanse edilebilmiş, herhangi bir döviz darboğazı ile karşılaşılmamıştır¹⁸².

GB'nin son aşamasının ilk yılı olan 1996'da ihracat %7.1, ithalat ise %20.2 artmıştır. İthalattaki bu yüksek artış beklendiği gibi bir "patlamayı" göstermiyorsa da ciddi ölçüde bir artışı ifade etmektedir. Bu yılda AB'den ithalatımız genelden daha hızlı bir şekilde artmış, %34.7 gibi bir orana ulaşmıştır. Bu artış hatırı sayılır bir "patlama" olarak değerlendirilebilir. 1996'da AB'den yapılan ithalatın alt kalemlerine baktığımızda, tüketim malları ithalatında %72.6, yatırım malları ithalatında %44.3 ve hammadde ithalatında %17.2 artış olduğunu görüyoruz. Burada tüketim malları ithalatındaki artışın endişe verici bir orana vardığını görüyorsak da, toplam ithalat içinde bu grubun payının düşüklüğü (%10 civarında) bu endişeleri ortadan kaldırmaktadır.

Bu gelişmeler sonucunda, 1995 yılında ithalatımızın %53'ü AB dışındaki ülkelere, %47'si AB'den yapılmış iken, 1996'da oranlar tam tersine dönmüş ve ithalatımız içinde AB %53, diğer ülkeler %47 pay alır olmuştur. Böylece GB'nin ticaret artırıcı etkisi kendisini göstermiştir. Fakat ticaretimizin AB'ye yönelmesi, en azından şimdilik, beklenenden daha az olmuştur¹⁸³.

GB'ye girmeden önce tüketicilerin ucuz ve kaliteli mallardan istifade edeceği sanılıyordu. Ancak, 31 Aralık 1995 yılında yıllık %78.9 olan tüketici fiyatları endeksi, 1996 yılı itibarıyla %79.8'e ve 1997 yılı itibarıyla %99.1'e yükselmiştir¹⁸⁴. Buradan şu sonuç çıkmaktadır; gümrük vergilerinin kaldırılması sonrası ortaya çıkan fiyat farkı tüketiciye yansımamış, bunun yerine ithalatçının ve toptancının kasasına gitmiştir.

Türkiye'nin GB dolayısıyla, 1996'dan günümüze kadar sadece Gümrük Vergisi kaybı yaklaşık 83 milyar dolar ve 1973 yılından bu yana, Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecinde gümrük vergilerinde indirimler ve ortak gümrük tarifesine uyum nedeniyle de yaklaşık 150 milyar doları aşan bir gümrük vergisi kaybı

¹⁸² Çubukçu, a.g.m., www.foreignpolicy..org.tr/tur/makale/tcubukcu.htm

¹⁸³ Çubukçu, a.g.m., www.foreignpolicy..org.tr/tur/makale/tcubukcu.htm

¹⁸⁴ TC. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı; **Ekonomik Göstergeler**, Fiyat Endekslerinde Değişmeler, Erişim: 08.06.2003, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>.

olmuştur¹⁸⁵. Daha da önemlisi, Türkiye'nin bu vergi ve fon kaybını telafi etmek ve Türk sanayisinin rekabet gücünü yükseltmek için Avrupa Birliğinin vermeyi taahhüt ettiği mali yardımların çok az bir kısmını vermiş olmasıdır. Dolayısıyla, Türkiye Gümrük Birliğinin pozitif ve negatif sonuçlarını tek başına göğüslemiş ve bunu büyük bir azimle devam ettirmeye çalışmıştır.

Gümrük Birliği sonrası önemli beklentilerden birisi de, Gümrük Birliğinin Türkiye'ye yabancı sermaye girişinde artış sağlayacağı idi. Ancak, ilk yılın sonunda bir önceki yıla nazaran sermaye girişi yaklaşık %17 oranında gerilemiş oldu. Bu gerilemenin nedeninin gümrük birliğinden değil de ülkemizdeki politika uygulamalarının belirsizliğinden kaynaklandığını söylemekte yarar vardır. Çünkü istikrarlı olmayan politika uygulamaları nedeniyle ülkeye gelen sermaye değer kaybetmekte bundan dolayı da ülkemize gelen yabancı yatırımlarda azalma görülmektedir. GB ile ihracat kotalarının kalkması nedeniyle tekstil ve konfeksiyon sektörlerinin ihracatında ciddi artışların olması beklenirken, aksine bu sektörlerdeki ihracat da gerilemiştir.

4.2. İkinci Yılında Gümrük Birliğinin Değerlendirmesi

Gümrük Birliği, birinci uygulama yılı içerisinde Avrupa Birliği ile yapılan dış ticarete nispeten Türkiye'nin aleyhinde bir patlamaya neden oldu. Dış ticaret açığı aşağı yukarı 1995 yılında 5,43 milyar dolar iken 1996 yılında 11,2 milyar dolara yükseldi. Bu şekilde dış ticaret açığı içerisinde Avrupa Birliği'nin payı bir yıl içinde %41'den %57 oranına çıktı. Ancak, 1997 yılı itibariyle bu rakamın aşağı yukarı yerine oturduğu görülmüştür. 1997 yılı rakamları bazında, Türkiye'nin yaptığı tüm ithalatının %51'lik kısmı Avrupa Birliğinden yapılıyor, buna karşın yaptığı tüm ihracatının %48'i Avrupa Birliği'ne gidiyor.

1996'dan 1997'ye olan gelişmelere bakıldığı zaman o kadar ciddi korku verecek bir durum olmadığı ortaya çıkıyor. 1995'te Gümrük Birliğinin 1996 yılında yürürlüğe gireceği biliniyordu, dolayısıyla özellikle tüketim malları itibariyle stoklaşmaya gidilmesi 1996'da Türkiye'yi %32'lere kadar varan ithalat patlaması

¹⁸⁵ Star Gazetesi; ATO Gümrük Birliğinin İptali İçin Dava Açtı, Ekonomi Sayfası, Erişim: 28.12.2003, <http://www.stargazete.com/index.asp?haberid=39453>

olayıyla karşı karşıya bırakma durumuna getirmiştir. Fakat şimdi ithalat kendi normal seyri içine girmiş bulunuyor¹⁸⁶.

GB'nin muhtemel olumsuz etkilerini endişeyle bekleyenler açısından 1997 yılındaki gelişmeler daha da teskin edici olmuştur. 1997 yılında ihracat %10 artarken ithalat artış hızı %9.9'a düşmüştür. %6 seviyesindeki büyüme hızına rağmen ithalat artışının yavaşlaması hem rekabet gücü hem de oluşacak dış ticaret açığının finanse edilebilirliği açısından daha ferahlatıcı bir sonuç olmuştur. AB açısından ticaretimizin sonuçlarını incelediğimizde 1997 yılı Ocak-Ekim döneminde AB'den ithalatımızın %5.7, AB'ye ihracatımızın ise %3.5 arttığını görmekteyiz. Görüldüğü gibi her iki oran da genel artışın oldukça altındadır. Ayrıca AB'den ithalatımızın 1996'da %34.7 artmışken 1997 yılında 1996 yılına kıyasla sadece %5.7 artması gayet dikkat çekicidir. Diğer bir deyişle, GB'nin ticaretimizi AB'ye doğru yönlendirici etkisi artık önemini kaybetmiştir. 1997 yılı Ocak-Ekim verileri toplam ithalatta AB'nin payının %51'e düştüğünü göstermektedir. Bu payın %53'ten %51'e düşmesi GB'nin ticaretimizi AB'ye doğru yönlendirmede artık etki yapmadığını açıkça göstermektedir.

Benzer sonucu mal kategorileri bazında yapabileceğimiz karşılaştırmalar da vermektedir. Nitekim, 1997 yılında bir önceki yıla kıyasla genel olarak yatırım malları ithalatı %7.2 artmışken, bu malların Avrupa Birliği'nden ithalatı %5.7 artmıştır. Aynı mukayese döneminde ara malları ithalatı genelde %8.6 artmışken, bu malların Avrupa Birliği'nden ithalatı %1.1 gerilemiştir. Tüketim mallarında 1996 yılında yapılan ithalatın %72.6 arttığını belirtmiştik. 1997 yılında bu malların Avrupa Birliği'nden ithalatında sadece %24.2 artış olması bu açıdan Avrupa Birliği'ne yönelişin de etkisini kaybettiği anlamına gelmektedir. Gerçi bu %24.2 oranı 1997 yılında tüketim mallarındaki genel ithalat artışını ifade eden %22.5 rakamının hâlâ üzerindedir. Fakat artık bu mallar bakımından da Avrupa Birliği'ne kaymanın durmak üzere olduğu aşikârdır¹⁸⁷.

¹⁸⁶ Türk-Avrupa Birliği Derneği İstanbul Şubesi, **İkinci Yılında Gümrük Birliği**, İstanbul 1998, s.15.

¹⁸⁷ Çubukçu, a.g.m., www.foreignpolicy.org.tr/tur/makale/tcubukcu.htm

Ticaret hacmindeki gelişmelerle ilgili bütün bu karşılaştırmalar göstermektedir ki Türkiye Avrupa ile Gümrük Birliği'ne ekonomik ilişkiler bakımından oldukça iyi bir uyum yapabirmiştir.

4.3. Gümrük Birliğinin İlk İki Yılından Sonraki Yılların Değerlendirmesi

Gümrük Birliğinin uygulanmasıyla Türkiye ekonomisine getirdiği sonuçları ilk iki yıl itibariyle ele aldıktan sonra, bir de bu birliğin ilk yıllar dahil toplu olarak ekonomiye etkisine bakalım:

GB'nin ekonominin dış dengesi üzerindeki etkisi belirgin bir şekilde ithalat-ihracat alanında görülmektedir. Gümrük Birliğine girildikten sonra, kotaların kaldırılmasıyla Türkiye Avrupa Birliği ülkelerine yönelik ihracatını arttırmaktadır. İhraç mallarına olan teşviklerin kaldırılması ya da Topluluktaki seviyelere getirilmesi, ihracatı azaltıcı etkilere yol açmıştır, ancak bunun kısa vadeli olduğu söylenebilir. Gümrüklerin aşamalı olarak sıfırlanmasına bağlı olarak dayanıklı tüketim mallarında talep, yüksek fiyat esneklikleri sebebiyle önemli sıçramalar göstermektedir¹⁸⁸.

Gümrük Birliğinden sonra, daha önce dışarıdan ithal edilen bazı maddelerin Avrupa Birliği'nden ithal edilmesiyle az da olsa ortaya "ticaret sapması" etkisi çıkmaktadır. Türkiye'nin ödemeler bilançosu, cari işlemler ve bu hesaptaki önemli kalemler olan ithalat ve ihracat dışında, sermaye hareketleri bölümündeki değişimlerden de etkilenmektedir. Türkiye'nin Gümrük Birliğine katılması, Türkiye'ye Avrupa Birliği'nden ve Birlik dışından gelecek "portföy yatırımları" ve "doğrudan yatırımları" etkilemektedir.

GB'den sonra istihdamda kısa vadeli olsa bile bir daralma ortaya çıkmıştır. Ancak, bu uzun vadede ortadan kalkacak bir durumdur. GB'nin sağladığı en önemli avantaj, rekabet etme zorunluluğunun doğmasıdır. Avrupa standartlarında mal tüketmeye başlayan tüketiciler benzer standartların ülke firmaları tarafından da kullanılmasını istemektedirler¹⁸⁹.

¹⁸⁸ Bulaç, a.g.e., s.42.

¹⁸⁹ Bulaç, a.g.e., s.43.

Tablo 3.8: 2000 Yılında Avrupa Birliği ve Üye Ülkelerde Genel Ekonomik Durum

	Yüzölçümü (‘000 km ²)	Nüfus (Milyon)	Kişi Başına Milli Gelir (Euro)	Satın Alma Gücü Paritesi (Euro)	Tarım, Ormancılık Balıkçılık Ürünleri (% GSYİH)	Sanayi (% GSYİH)	Hizmetler (% GSYİH)
Avrupa Bölgesi	3191	376,5	22520	22520	2,0	26,0	72,0
Euro Bölgesi	2454	302,7	22530	22320	2,7	28,8	68,5
Avusturya	84	8,1	25390	24710	1,4	32,3	66,3
Belçika	31	10,2	23990	24900	1,4	24,0	74,7
Danimarka	43	5,3	32980	27070	2,3	22,7	75,0
Finlandiya	337	5,2	25510	23220	3,1	29,7	67,1
Fransa	544	59,3	23250	22250	2,6	23,3	74,1
Almanya	357	82,2	24750	23630	1,1	28,0	70,9
Yunanistan	132	10,6	11530	15270	8,1	23,0	68,9
İrlanda	70	3,8	27220	26640	4,5	40,9	54,6
İtalya	301	57,7	20190	22890	2,6	26,2	71,2
Lüksemburg	3	0,4	46370	42860	0,6	17,8	81,6
Hollanda	42	15,9	25180	26270	2,6	24,2	73,2
Portekiz	92	10,0	11400	16590	3,3	26,4	70,3
İspanya	506	39,4	15360	18250	3,3	27,6	69,2
İsveç	450	8,9	27800	22960	1,8	28,8	69,3
İngiltere	244	59,6	25690	23340	0,9	25,4	73,7
Türkiye	774	67,5	2400	2400	15,4	20,0	64,6
ABD	9373	274,0	39200	35280	1,4	21,9	76,8
Japonya	378	126,3	40610	25080	1,7	33,0	65,3

Kaynak: DTM-TOBB; Avrupa Birliği ve Türkiye, 5. Baskı, Doğuşum Matbaası, Ankara, 2002, s.281.

Tablo 3.9: Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Karşılaştırılması

Ülkeler	Nüfus 1999 (Milyon)	GSYİH 1999 (Milyar Euro)	GSYİH Kişi Başına 1999 (Euro)	GSYİH Büyüme 2000 (%)	Enflasyon Oranı 2000 (%)
Türkiye	64,3	392,9	6100	5,8	54,9
Çek Cumhuriyeti	10,3	127,5	12400	3,1	3,9
Estonya	1,4	11,1	7700	6,6	4,1
Macaristan	10,1	107,7	10700	5,3	9,8
Latviya	2,4	14,2	5800	5,7	2,6
Litvanya	3,7	22,8	6200	2,9	1,0
Polonya	38,7	317,6	8200	4,2	10,1
Romanya	22,5	127,4	5700	1,6	49,0
Slovakya	5,4	55,4	10300	2,2	12,0
Slovenya	2,0	29,7	14900	4,5	8,9
Kıbrıs	0,7	11,5	17300	4,8	4,3
Malta	0,4	4,3	11100	4,1	2,6
Bulgaristan	8,3	40,6	5000	5,4	10,1

Kaynak: European Commission; Enlargement of the European Union: An Historic Opportunity,

Erişim: 14.02.2003, <http://europea.eu.int/comm/enlargement/>

Diğer taraftan, Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği, 1995 yılında hiç kimsenin tahmin edemeyeceği biçimde, ilk iki yılında çok iyi çalıştı¹⁹⁰. 1980-1996 arasındaki dönemde GSMH'deki yıllık büyüme oranı ortalama %5 olarak gerçekleşti. 1996, 1997 ve 1998 yıllarındaki yıllık büyüme oranları sırası ile %7.1, %8.3 ve %3.8 oranında gerçekleşmişken 1999 yılı için bu oran eksi %6.1 oranında gerçekleşmiştir. Buna, depremin ekonomi üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkinin sebep olduğu söylenebilir¹⁹¹. 2000 yılında büyüme oranı %6.1, 2001 yılında ise yüzde eksi 8.5 olarak gerçekleşmiştir¹⁹².

GSMH'deki yüksek büyüme oranı aynı zamanda üretimdeki yapının da değişmesi ile gerçekleşmiştir. Çünkü 1980 yılı GSYİH'nın %19'unu sanayi sektörü oluşturmakta iken, aynı oran 1997 yılında %25 ve 2000 yılında (Tablo 3.8'de görüleceği üzere) %20 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, tarım sektörünün GSYİH içindeki payı 1980'de %26 iken bu oran 1997'de %14.5'e düşmüştür¹⁹³. 2000 yılında ise (Tablo 3.8'de görüleceği üzere) tarım, ormancılık ve balıkçılık ürünlerinin GSYİH içindeki payı %15.4 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye kendi kendine yeterli bir ülke olma yolunda ilerlerken, ekonomisi 1998'de 203 Milyar \$'lık GSMH ile bölgenin en büyük ekonomilerinden biridir. Türkiye'nin ekonomik gelişmişlik seviyesini, 2000 yılı verilerini ele alarak, Avrupa Birliğine aday diğer ülkelerle karşılaştırdığımızda, GSMH büyüme oranının yüksek bir performans gösterdiği tablo 3.9'da görülebilir. Ancak, Türkiye 2001 ekonomik krizi nedeniyle ekonomisi küçülen tek ülke olmuştur¹⁹⁴.

5. GÜMRÜK BİRLİĞİYLE KALDIRILAN VERGİLERİN DİĞER VERGİLERE YANSIMASI

Avrupa Birliğinin temel ilkeleri; malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanmasıdır. Bu suretle marjinal verimliliğe ulaşılrken, tek bir devlet kurulmasına ilişkin alt yapı da oluşturulmuş olacaktır.

¹⁹⁰ D. BARCHARD; *Turkey and the European Union*, Centre for European Union, London, 1998, s.28.

¹⁹¹ DPT; *Türkiye Ekonomisi*, Ankara, 1999, s.26.

¹⁹² DPT; *2002 Yılı Programı*, Ankara, 2001, s.45.

¹⁹³ DPT; *Türkiye Ekonomisi*, Ankara, 1999, s.27.

¹⁹⁴ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu; *Avrupa Birliğine Aday Ülkeleri Kıyaslama Raporu*, Yayın No:220, Ankara, 2002, s.16.

Nihai hedefi, Avrupa Birliğine üye devletleri arasında yer almak olan Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ni gerçekleştirmesi, malların serbest dolaşımına yönelik olarak atılmış bir adımdır.

Gümrük Birliği şartlarında Avrupa Birliğine üye ülkelerden yapılacak sanayi ürünü ithalatında, gümrük vergisi ve eş etkili vergi ve fonlar uygulanmayacaktır. Ayrıca üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta da AB'ye üye ülkelerin OGT uygulanacaktır. Bu durumda, ithalattan alınan kamu gelirlerinde bir azalma meydana geleceği tabiidir¹⁹⁵.

Öte yandan, zorunlu olmamakla birlikte vergi sistemimizin de AB'ye üye ülkelerle uyumlu hale getirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Bu amaçla, birçok vergi, fon ve paylardan meydana gelen karmaşık yapıdaki dolaylı vergi sistemimizin basitleştirilmesi için Özel Tüketim Vergisi Kanun Tasarısı hazırlanmıştır. Bu verginin, aynı zamanda gümrük birliğine geçiş dolayısıyla bütçe gelirlerinde meydana gelecek azalmayı telafi etmesi de amaçlanmıştır. Ancak 24 Aralık 1995'teki erken genel seçim nedeniyle bu Tasarının, gümrük birliği sürecinin başlayacağı 1 Ocak 1996'dan önce yasalaşarak yürürlüğe girmesi mümkün olmamıştır. Ayrıca, Gümrük Birliğinin gerektirdiği dış ticaret rejiminin uygulanmasına esas teşkil edecek Gümrük Kanunu değişiklikleri de aynı nedenle yapılamamıştır.

Bu durumda Gümrük Birliğinin yasal zemini, yürürlükteki mevcut yasaların verdiği yetkilere dayanılarak çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler ve Bakanlar Kurulu Kararlarıyla oluşturulmuştur. Yine, Özel Tüketim Vergisi yürürlüğe girinceye kadar, kamu gelirlerinde meydana gelen kaybın telafisi amacıyla Bakanlar Kurulu Kararlarıyla gerekli tedbirler alınmıştır¹⁹⁶.

Gümrük Birliğine geçiş aşamasında 1996 yılı başında uygulamaya konulan bu düzenlemeler iki bölümde ele alınmıştır. Bunlar; Gümrük Birliğinin yasal zeminin oluşturulmasına ilişkin düzenlemeler ile Gümrük Birliği dolayısıyla kamu gelirlerinde meydana gelen kaybın telafisine ilişkin vergisel düzenlemelerdir.

¹⁹⁵ İlhan KIRIKTAŞ; "Gümrük Birliğine Geçişte Vergi Uygulamalarında Yapılan Değişiklikler", *Yaklaşım Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 39, Mart 1996, s.63.

¹⁹⁶ Kırıktas, a.g.m., s.63-64.

5.1. Gümrük Birliğinin Yasal Zemininin Oluşturulmasına İlişkin

Düzenlemeler¹⁹⁷

Gümrük Birliğinin yasal zemininin oluşturulması amacıyla ithalat rejiminde ve ortak ticaret politikalarında düzenlemelere gidilmiştir.

5.1.1. İthalat Rejiminde Yapılan Düzenlemeler

İthalat rejiminde, gümrük vergilerinin kaldırılması, ortak gümrük tarifesine uyumun sağlanması ve gümrük giriş tarife cetveli ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

Başbakanlığın 95/10 sayılı Genelgesi ve Türkiye-AB Gümrük Birliğini düzenleyen 6.3.1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının ilgili maddeleri gereğince, dış ticaret politikasını yönlendirmek üzere, çeşitli Bakanlar Kurulu Kararları, bunlarla ilgili Yönetmelikler ve Tebliğler çıkarılmıştır. Böylece, ithalatta gözetim ve korunma önlemleri yürürlüğe konmuş, Avrupa Birliğinin tekstil ve konfeksiyon politikasına uyum sağlanmış, miktar kısıtlamalarının idaresine, dağıtımına, tarife kontenjanı konmasına ve Türkiye'nin ticari haklarının korunmasına ilişkin mevzuat yürürlüğe konulmuştur¹⁹⁸.

Gümrük Birliğine bağlı olarak hazırlanan 95/7606 sayılı İthalat Rejimi Kararı ile uygulanacak Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu miktarlarının tahsil usul ve esaslarına ilişkin olarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, 96/7924 sayılı Ek Karar ile, Topluluk mevzuatında yapılan düzenlemelere paralel olarak mevcut listelerde değişikliklere gidilmiş ve OGT'nin altındaki oranlarda Gümrük Vergisi uygulanmasına imkân tanıyan düzenlemeler yapılmıştır.

1.1.1997 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren 96/9193 sayılı İthalat Rejimi Kararına Ek Karar ile de, Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu uygulamasına ilişkin listeler yeniden yayımlanmış, ayrıca balık ve balıkçılık ürünlerine ilişkin Gümrük Vergisi ve Fon miktarlarını gösteren liste düzenlenmiştir. Yine aynı yıl yayımlanan 97/9589 sayılı İthalat Rejimi Kararı'na Ek Kararla İsrail ile imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasından kaynaklanan yükümlülükler gerçekleştirilmiştir.

¹⁹⁷ Kırıktaş, a.g.m., s.64.

¹⁹⁸ İthalat Rejimi Kararı, Erişim: 01.04.2003,

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/TICARET/trk98/alinan.htm>

1.1.1998 tarihi itibariyle yürürlüğe giren 97/10479 sayılı İthalat Rejimi Kararına Ek Karar ile düzenlemelerde yapılan değişikliklere ek olarak 98/10586 ve 98/11258 sayılı Ek Kararlarla, Romanya, Macaristan ve Litvanya ile imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmalarından kaynaklanan yükümlülükler yerine getirilmiştir¹⁹⁹.

5.1.1.1. Gümrük Vergilerinin Kaldırılması

AB kaynaklı sanayi ürünü ithalinde gümrük vergisini kaldıran 95/7591 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 30.12.1995 Tarihli Resmi Gazetede yayınlanmıştır. 31.12.1995 Tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 95/7606 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki İthalat Rejimi Kararı ile de AB'den yapılan ithalatta Toplu Konut Fonunun kaldırılmasına ilişkin düzenleme yapılmıştır.

Ayrıca, yeni ithalat rejimi ile İthalat Belgesi uygulaması kaldırılmıştır. Buna göre Vergi Usul Kanunu uyarınca vergi numarası verilen her gerçek ve tüzel kişi ile tüzel kişilik statüsüne sahip olmamakla birlikte yürürlükteki mevzuata göre hukuki tasarruf yapma yetkisine sahip kuruluşların ithalat işlemlerini yürütebilmeleri mümkün kılınmıştır²⁰⁰.

5.1.1.2. Ortak Gümrük Tarifesine Uyum

30.12.1995 Tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 95/7603 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Avrupa Birliği dışındaki üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta uygulanacak Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyumla ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

5.1.1.3. Gümrük Giriş Tarife Cetveli

1 Ocak 1996'dan itibaren uygulanacak yeni Gümrük Giriş Tarife Cetveli 30.12.1995 Tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 95/7591 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulmuştur. Bu cetvelin uygulanmasına ilişkin Gümrük Müsteşarlığının Gümrük Genel Tebliği de 4.1.1996 Tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır²⁰¹.

¹⁹⁹ İthalat Rejimi Kararına Ek Kararlar, Erişim: 01.04.2003, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/TICARET/trk98/alinan.htm>

²⁰⁰ Kırıktas, a.g.m., s.64.

²⁰¹ Kırıktas, a.g.m., s.64.

5.1.2. Ortak Ticaret Politikasına İlişkin Düzenlemeler²⁰²

Ortak ticaret politikasına ilişkin düzenlemeler, ithalatta ve ihracatta ortak kurallar ile dahilde ve hariçte işleme rejimlerine ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

5.1.2.1. İthalatta Ortak Kurallar

1.11.1995 Tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 95/7432 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri ile Kota İdaresi ve Tarife Kontenjanı Hakkındaki 95/6814 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri Yönetmeliğinde değişiklikler yapılmıştır.

5.1.2.2. Üçüncü Ülkelerden İthalat

Dünya Ticaret Örgütü(GATT) üyesi olmayan üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta yerli üreticilerin zarara uğramasına yönelik önlemlerin alınmasına imkân sağlayan düzenlemeler, 95/7384 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 19.10.1995 Tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna ilişkin Yönetmelik de 1.11.1995 Tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

5.1.2.3. Miktar Kısıtlamaları

95/6814 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kotaların ihracatçılar arasında dağıtımına ilişkin esaslar belirlenmiştir.

5.1.2.4. İhracat Rejimi Kararı

AB mevzuatına uygun olarak hazırlanan İhracat Rejimine ilişkin 95/7623 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Yönetmeliği 6.1.1996 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

5.1.2.5. İhracatta Kota ve Tarife Kontenjanı

İhracat kotalarının dağıtımına ilişkin usul ve esaslar, 31.12.1995 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 95/7116 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir.

5.1.2.6. Tekstil Ürünleri İthalatı

AB’nin üçüncü ülkelere uyguladığı tekstil ve konfeksiyon ürünlerine ilişkin kotalar ve miktar kısıtlamalarının ülkemizce de uygulanmasına imkân sağlayan

²⁰² Kırıktaş, a.g.m., s.64-65.

düzenlemelere ilişkin 95/7607 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Yönetmeliği 31.12.1995 Tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

5.1.2.7. Dahilde İşleme Rejimi

AB'nin gümrük kodu kapsamında düzenlediği dahilde işleme rejiminin Türkiye tarafından da uygulamasına dair 95/7615 Sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı, 31.12.1995 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır²⁰³.

1998 yılında sektör ihtiyaçları gözetilerek Dahilde İşleme Rejiminin işleyişi ile ilgili çeşitli önlemler alınmıştır. Dahilde İşleme Rejimi uygulamasında iç ve dış piyasalardaki gelişmeler izlenerek ilgili sektörlerin ihtiyaçları zamanında karşılanırken bu uygulamalardan yerli üreticilerin olumsuz yönde etkilenmesini önleyecek tedbirler de geciktirilmeksizin alınmıştır. Bu kapsamda²⁰⁴;

- Tekstil ve Konfeksiyon Sektöründe faaliyet gösteren ve Dahilde İşleme İzin Belgesine sahip firmaların belge kapsamında yurt içi hammadde alımlarında KDV tecil-terkin sistemi uygulamasına geçilmiştir. Diğer taraftan, Tekstil ve Konfeksiyon Sektöründe düzenlenen belge süreleri kısaltılmış ve belge kapsamındaki ithalatın ihtisas gümrüklerinden yapılması uygulaması getirilmiştir.

- Belge kapsamında ithali öngörülen buğday ve şekerin, dünya piyasa fiyatlarından, Toprak Mahsulleri Ofisi ve T. Şeker Fabrikalarından temin edilmesi zorunluluğu getirilmiştir.

Firmaların dünya pazarlarındaki daralma sebebiyle ihracat taahhütlerini süresi içerisinde gerçekleştirememeleri üzerine, muhtelif tarihlerde yayımlanan tebliğlerle; sektör ayrımı yapılmaksızın ek süreler verilmiş ve en son 98/26 ve 98/30 sayılı Tebliğlerle, 30.06.1999 tarihine kadar yapılacak ihracatların gerek Dahilde İşleme İzin Belgesi gerekse kredilere ilişkin taahhütlere sayılması imkânı getirilmiştir.

²⁰³ Kırıktas, a.g.m., s.65.

²⁰⁴ Dahilde İşleme Rejimi, Erişim: 01.04.2003, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/TICARET/trk98/alinan.htm>

Diğer taraftan, 98/11930 sayılı Kararname ile; kapatılamayan kredi taahhütlerinin belli bir oranının gerçekleştirilmesi halinde, bakiye taahhütlerin müeyyide uygulanmaksızın kapatılması imkanı getirilmiştir²⁰⁵.

5.1.2.8. Hariçte İşleme Rejimi

Fason işlemi olarak adlandırılan hariçte işleme rejimine ilişkin esasları tespit eden 95/7617 Sayılı Hariçte İşleme Rejimi Kararı 31.12.1995 Tarihli resmi Gazetede yayımlanmıştır.

5.2. Gümrük Birliği Nedeniyle Meydana Gelen Kaybın Telafisine İlişkin Vergisel Düzenlemeler²⁰⁶

Gümrük Birliğine geçiş nedeniyle ithalattan alınan kamu gelirlerinde meydana gelen kaybın Özel Tüketim Vergisi yürürlüğe girinceye kadar telafi edilmesi amacıyla, yürürlükteki vergi kanunlarının verdiği yetkilere dayanılarak, bazı vergi oranları Bakanlar Kurulu Kararıyla yeniden belirlenmiştir. Bu konuda yapılan düzenlemeler aşağıdadır.

5.2.1. Akaryakıt Tüketim Vergisi

Gümrük Birliğine geçişle birlikte AB'ye üye ülkelerden yapılacak ithalatta gümrük vergisi ve toplu konut fonu kaldırılmasıyla birlikte akaryakıt fiyat istikrar fonundaki matrah azalmasından dolayı meydana gelecek gelir kaybını karşılamak üzere petrol ürünlerinden alınan Akaryakıt Tüketim Vergisi(ATV) oranları, ortaya çıkan gelir kaybını karşılamak ve bütçeye de gelir sağlamak amacıyla 13.1.1996 tarihli ve 22522 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 95/7688 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlenerek artırılmıştır.

Böylece kurşunsuz benzinden alınan akaryakıt tüketim vergisi oranı %85'ten %180'e, süper ve normal benzin de %85'ten %190'a, gazyağı da %80'den %135'e, motorin de %70'ten %130'a, kalorifer yakıtı da %25'ten %45'e yükseltilmiştir. Fuel oil (LPG)'nin %20 olan vergi oranında ise değişiklik yapılmamıştır.

Artırılan ATV oranları nedeniyle söz konusu vergi hasılatında meydana gelecek artış, toplu konut fonu kaldırılması nedeniyle Toplu Konut İdaresinin

²⁰⁵ Dahilde İşleme Rejimi, Erişim: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/TICARET/trk98/alinan.htm>

²⁰⁶ Kırıktaş, a.g.m., s.65-66.

gelirlerinde meydana gelen kaybı, mevzuat çerçevesinde kısmen karşılamak üzere, bu fona ayrılan pay oranı artırılarak vergi hasılatındaki artış bu kuruluşa bırakılırken, hasılatın pay alan diğer kuruluşların almakta oldukları pay tutarında azalma olmayacak şekilde yeni hasılat içindeki pay oranı yeniden belirlenmiştir²⁰⁷.

5.2.2. Otomobillerin Tabi Olduğu Vergilerle İlgili Düzenlemeler

Gümrük Birliği uygulamasından etkilenmesi muhtemel olan otomobiller, Türkiye tarafından hassas ürünler listesine dahil edilmiştir. Bu nedenle AB'den otomobil ithalinde gümrük vergisi sıfır olarak uygulanırken, üçüncü ülkelerden yapılacak ithalatla AB'nin ortak gümrük tarifesindeki %10 oranı yerine, %20-33 arasında gümrük vergisi uygulanacaktır. Ayrıca kullanılmış otomobil ithali de beş yıl süreyle yasaklanmıştır.

Gümrük Birliği şartlarında AB'den ithal edilen otomobillerde gümrük vergisinin sıfır olarak uygulanması, Türk otomotiv sanayisini etkileyen bir husustur²⁰⁸. Muhtemelen meydana gelebilecek kaybın telafisi amacıyla, Ek Taşıt Alım Vergisi oranlarında düzenleme yapılmıştır.

Ek Taşıt Alım Vergisi 1 Ocak 1996 tarihinden önce bütün binek otomobilleri için %12 olarak uygulanmıştır. Bu defa 30.12.1995 tarihli ve 22509 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 95/7604 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile binek otomobillerine uygulanan ek taşıt alım vergisi oranları aşağıdaki şekilde yeniden belirlenmiştir²⁰⁹:

- Silindir hacmi, 1600 cm³'e kadarki otomobillerde %12,
- 1600-2000 cm³ arasındaki otomobillerde %18,
- 2000 cm³'ün üzerindeki otomobillerde de %24 olarak tespit edilmiştir.

5.2.3. Katma Değer Vergisi Uygulamasında Yapılan Değişiklikler

AB Konsey Direktiflerine uygun olarak hazırlanan Türk KDV Yasası 1 Ocak 1985'te yürürlüğe girmiştir. 1981 yılında Birliğe tam üye olan Yunanistan'da dahi, tam üyelikten beş yıl sonra 1986 yılında KDV uygulamasına başlanabilmiştir.

²⁰⁷ V.Arif ŞİMŞEK; "Gümrük Birliğine İlişkin 1996 Yılında Yapılan Vergisel Düzenlemeler", *Yaklaşım Dergisi*, Yıl:5, Sayı:49, Ocak 1997, s.26.

²⁰⁸ Kırıktas, a.g.m., s.65.

²⁰⁹ Şimşek, a.g.m., s.24.

Türkiye’de yürürlükte olan KDV yasası hükümleri bu konudaki Ortaklık Konseyi Direktiflerine diğer ülkelerden daha uyumludur. Örneğin direktiflere uygun olarak Türkiye’de sıfır KDV oranı uygulanmazken, İngiltere’de hâlen sıfır oranı yürürlükte dir.

Gümrük Birliğine geçişte silindir hacmi 2000 cm³’ün üzerindeki otomobillerin AB’den ithalinde uygulanan %38.3 oranındaki gümrük vergisinin kaldırılması, bu otomobillerin fiyatlarında %25-28 arasında bir azalma meydana getirmiştir. Fiyattaki bu düşüşün, talebi Avrupa’dan ithal otomobile yönelterek yerli otomotiv sanayisini olumsuz etkileyeceği hususu göz önüne alınarak, yerli üretimi olmayan bu otomobillerde uygulanan KDV oranı, KDV Kanunun 28. maddesinin verdiği yetki azami ölçüde kullanılarak %40’a çıkarılmıştır²¹⁰.

5.2.4. Özel Tüketim Vergisi

AB üyesi ülkelerle gerçekleştirilen Gümrük Birliğinin esaslarına ilişkin 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararında, ithalatta uygulanan gümrük vergisi ve benzeri vergiler ile dahilde uygulanan dolaylı vergiler bakımından²¹¹;

- İthalat gümrük vergileri ve eş etkili vergiler ile mali nitelikli gümrük vergilerinin kaldırılması,
- Vergi oranlarının dahilde ve ithalde farklılaştırılmaması, dolaylı koruma sağlayacak iç vergileme yapılmaması,
- İhraç edilen malların vergiden arındırılmasında, bu malların bünyesine giren dahili vergilerin miktarının aşılması olmak üzere üç temel prensip öngörülmüştür.

Gümrük Birliğine geçişle birlikte AB’ye üye ülkelerden yapılacak sanayi ürünü ithalinde gümrük vergileri ve ithalde alınan eş etkili mali yükümlülük niteliğinde olan Toplu Konut Fonu kaldırılmıştır. Ayrıca üçüncü ülkelerden yapılacak ithalatta da Birliğin OGT uygulanmaya başlanmıştır. Bu durumda ithalattan alınan vergi, fon

²¹⁰ Şimşek, a.g.m., s.24.

²¹¹ Şimşek, a.g.m., s.23.

ve paylardan beklenen kamu gelirlerinde bir azalma meydana gelmiştir. Bunun ÖTV ile telafi edilmesi mümkün olabilecektir²¹².

Öte yandan, Türkiye ile AB arasında ortaklık tesisini öngören Ankara Anlaşması ve Katma Protokolde yer alan ekonomik yükümlülüklerimiz arasında vergilerin uyumlaştırılması da bulunmaktadır. Dolaysız vergilerde uyumlaştırma hususunun çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarıyla düzenlenmesi temel ilke olarak benimsenmiştir. Gümrük birliğinde sermaye, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı öngörüldüğünden, vergilerin uyumlaştırılmasına ilişkin esas düzenlemelerin mal ve hizmetler üzerinden alınan dolaylı vergilerde yapılması gerekmektedir.

Dolaylı vergiler sistemimiz son yıllarda, dağınık ve karmaşık bir yapı içerisinde bulunmaktaydı. 1985 yılında yürürlüğe giren Katma Değer Vergisi Kanunu ile sekiz adet dolaylı vergi yürürlükten kaldırılarak sistemde bir bütünlük sağlanmış, ancak daha sonra gerek bazı mal ve hizmetlerin farklı vergilerle yüksek oranda vergilenmesinin öngörülmesi, gerekse bazı kurum ve kuruluşlara finans imkânı sağlanması amacıyla çeşitli vergi, fon ve paylar ihdas edilmiştir. Dolaylı vergiler sistemimizin dağınık bir görüntü vermesine neden olan bu vergi, fon ve payların bir mevzuat çerçevesinde birleştirilmesi zorunluluğu doğmuştur²¹³.

Yukarıdaki nedenlerden dolayı ve GB dolayısıyla kamu gelirlerinde meydana gelebilecek kaybın telafisi amacıyla, ilk olarak, 1993 yılında Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) Kanun Tasarısı hazırlanarak TBMM'ye sunulmuştur. Daha sonra Gümrük Birliğine geçişle birlikte 1996 yılında ikinci ÖTV Tasarısı hazırlanarak TBMM'ye sunulmuş ancak yasalaştırılamamıştır²¹⁴. Özellikle, GB'ye giriş özel tüketim vergisinin ülkemizde uygulamaya konulma sürecini hızlandırmıştır²¹⁵.

Türk Vergi Sisteminde on üç adet vergi ve benzeri yükümlülüğü yürürlükten kaldıran ve gelir, kurumlar, katma değer vergisinden sonra dördüncü büyük vergi

²¹² Şimşek, a.g.m., s.27.

²¹³ İlhan KIRIKTAŞ; "Özel Tüketim Vergisi Tasarısına Bakış", *Vergi Dünyası*, Sayı:183, Kasım 1996, s.3-5.

²¹⁴ V.Arif ŞİMŞEK; "Özel Tüketim Vergisi", *Yaklaşım Dergisi*, Yıl:10, Sayı:110, Şubat 2002, s.53.

²¹⁵ Ülker MAVRAL; "Avrupa Birliği ve Özel Tüketim Vergisi Uygulamaları", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı:166, Temmuz 2002, s.113.

olma niteliğini kazanan Özel Tüketim Vergisi²¹⁶, TBMM’de 6.6.2002 tarihinde kabul edilen 4760 Sayılı ÖTV kanununun 12.06.2002 tarih ve 24783 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

Söz konusu kanunun 1.maddesinde ÖTV’nin konusu düzenlenmiştir. ÖTV’nin yürürlüğe girmesiyle KDV’nin yanı sıra ithalat, imalat ve ilk iktisap aşamasında basit, uygulaması kolay bir dolaylı vergi uygulanacak ve bu durum mali idare ve mükellef açısından vergilemede sadelik prensibinin gerçekleştirilmesine hizmet edecektir²¹⁷.

Türkiye, 4760 Sayılı yasa ile özel tüketim vergilemesi alanında Avrupa Birliğinde dahi olmayan kapsamlı ve yeknesak bir yasal düzenlemeyi gerçekleştirmiş, yükümlülük ve mükellef sayısını azaltarak, malları kullanım yerlerine göre vergilendirerek, bazı aykırı uygulamalara son vererek, yönetimde etkinliği sağlayıcı biçimde vergi yükünü saydamlaştırmıştır²¹⁸.

²¹⁶ Ömer Faruk BATİREL; “Özel Tüketim Vergisi ve 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Üzerine Bazı Düşünceler”, **Vergi Dünyası**, Sayı:253, Eylül 2002, s.4.

²¹⁷ Mehmet ERKAN; “Avrupa Birliği Yasal Uyum Sürecinde Yeni Bir Vergi: Özel Tüketim Vergisi”, **Vergi Dünyası**, Sayı:251, Temmuz 2002, s.69-76.

²¹⁸ Batirel, a.g.m., s.8.

SONUÇ

Avrupa haritası yirminci yüzyılın ilk yarısında iki dünya savaşı ile önemli değişimlere uğramış ve özellikle ikinci dünya savaşından sonra meydana gelen bloklaşmalar Avrupa'yı gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda ikiye bölmüştü. Bu bloklaşmanın bir tarafında kapalı ekonomileriyle Varşova Paktı üyesi ülkeler, diğer tarafında ise, liberal ekonomik politikaları uygulayan Batı Avrupa ülkeleri yer almaktaydı.

Türkiye de dünya sisteminde ortaya çıkan bu büyük değişikliklere bağlı olarak, politik ve ekonomik sisteminde önemli değişiklikler yapma zorunluluğu duymuş ve çabalarını bu yönde yoğunlaştırarak, 1960'lara kadar geçen süre içerisinde, Avrupa kıtasında veya bu bölgeyi merkez alarak Avrupa'nın bütünleşmesi amacına dönük olarak kurulan OECD ve NATO gibi önemli kuruluşlara üye olmuştur.

Esasen Türkiye, Osmanlı Devleti'nin yıkılma dönemine girişinden ve bilhassa Tanzimat'tan sonra batılılaşma yolundaki hareketlerine hız kazandırmış ve bunu Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte de devam ettirmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da oluşturulan entegrasyon hareketleri dışında kalmamak için, 12 Eylül 1963'te Türkiye ile AET'yi gümrük birliğine götürecek ve nihai amacı tam üyelik olan ortaklığın tesisine ilişkin Ankara anlaşmasını imzalamıştır. Sonuçta, tam üyelik sürecinin bir uzantısı olarak, Türkiye, 6 Mart 1995'te de Gümrük Birliğine imza atmış ve 1996 yılında Gümrük Birliğini uygulamaya başlamıştır.

Avrupa Birliği ile aramızda kurulan Gümrük Birliği, sadece AB ile değil, tüm dünya ülkeleri ile ticari ilişkilerimizi belirlemektedir. Gümrük Birliği her ne kadar ticari bir entegrasyon olsa da, basit anlamda gümrük duvarlarının çok daha ötesine geçmiş ve bir takım yapısal değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki 36. Ortaklık Konseyi Kararıyla birlikte ülkemizde başta Patent Enstitüsü ve Rekabet Kurulunun tesisi olmak üzere iç piyasamızı korumaya yönelik bir çok düzenleme yapılmış ve halen yapılmaya devam edilmektedir. Bu alanda yapılan birçok çalışma ile yalnızca gümrük duvarlarından arınmış piyasamıza düzen getirilmemiş aynı zamanda gerek bürokrasiye gerek özel sektöre yeni bir disiplin kazandırılmıştır.

Türkiye bütün bu çalışmalarını topluluk kaynaklarından herhangi bir mali yardım almaksızın gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak ortaya çıkan tablo ise, Türkiye'nin iç piyasasını yeniden yapılandırıldığını ve dış piyasalarda rekabet gücünü koruduğunu göstermektedir. Bu ise, Türkiye'nin dışarıdan herhangi bir yardıma gerek kalmaksızın ekonomisini düzeltebileceğini ve müferrah bir seviyeye gelebileceğini göstermektedir. Bunun için de dinamik atılımlara ve istikrarlı bir yönetime ihtiyaç vardır.

Türkiye, işgücünün serbest dolaşımı, dış ticaretin artması, verimlilik ve kalitenin artması, rekabetin artması ve daha çok mali yardım alabilme gibi beklentilerle Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği için entegrasyona girmiştir. Her entegrasyonun pozitif ve negatif etkileri olabileceği gibi elbette Gümrük Birliğinin de olumlu ve olumsuz sonuçları vardır.

Türkiye ekonomisi için Gümrük Birliğinin sonuçlarını değerlendirdiğimizde, çalışmamızın birinci ve üçüncü bölümlerindeki tablolarda ele alınan istatistiki veriler nazara alındığında, statik etkiler açısından gümrük birliğinin Türkiye lehine ya da aleyhine olduğunu kesin olarak söylemek güçtür. Dinamik etkiler göz önünde bulundurulduğunda ise, GB'nin uzun dönemde Türkiye'nin lehine olabileceği söylenebilir. Çünkü, Türkiye'nin stratejik coğrafi konumu, kullanılmamış yer altı ve yer üstü kaynakları, dinamik genç nüfusu ve doymamış iç pazarı gibi faktörler Gümrük Birliğini Türkiye'nin lehine çevirebilecek güçtedir. Yukarıda saydığımız faktörleri etkin bir şekilde kullanamadığımızdan, şu ana kadar ki geçen sürenin, Gümrük Birliğinin olumlu sonuçlarının ortaya çıkması için yeterli olduğunu söylemek güçtür. Eğer biz bu faktörleri etkinleştiremezsek, bir bu kadar daha süre geçse de yine gümrük birliğinden etkin bir şekilde faydalanamayız.

Türkiye'nin Gümrük Birliğinden en önemli beklentilerinden biri olan işgücünün serbest dolaşımı GB sonrasında gerçekleşmemiştir. Türkiye'nin bu beklentisi Avrupa Birliği tarafından ekonomik kaygılarla ertelenmiş ve hukuken temelsiz iddiaların ardında bırakılmıştır.

Gümrük Birliğinin, şu ana kadar ki zaman zarfında, Türkiye açısından ticaret artırıcı etkisinin nispeten gerçekleştiği görülürken, ticaret saptırıcı etkisinin

gerçekleşmediği saptanmıştır. Rekabet alanında ise endişe verici sonuçların ortaya çıkmadığı gözlenmiştir. Rekabet alanında endişe verici sonuçların ortaya çıkmadığını, sektörlerimizin dinamik yapısı ve üretimdeki esneklikleri nedeniyle, Gümrük Birliğinin alışma dönemi diyebileceğimiz şu ana kadar ki dönemi, ciddi pazar kaybı ve piyasa bozulmalarına yol açmadan atlatmalarından ve büyük zararlar almadan dünya piyasalarına çıkma başarısını göstermelerinden anlayabiliyoruz.

Gümrük Birliğinin yabancı sermayeyi arttırma etkisinin ise, ülkemize Gümrük Birliği sonrasında gelen yabancı sermaye yatırımlarında belirgin bir artışın görülmemesi nedeniyle, gerçekleşmediğini söyleyebiliriz. Ancak bunun nedeni, Türkiye'nin yabancı yatırımcıya, güvenli piyasa koşulları sunamamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklara bağlı olarak, ani politika değişikliklerinin yanı sıra makro ekonomik dengesizlikler yabancı yatırımcıyı ürkütmektedir. Yani yüksek faiz oranları, kronik enflasyon sorunu, yüksek oranlı devalüasyonlar ve yüksek vergiler gibi nedenlerle Türkiye'ye gelen yabancı sermaye değer kaybetmekte ve kâr azalmaktadır. Bu da yabancı yatırımcının Türkiye'de uzun vadeli iş planı yapamamasına sebep olmakta ve dolayısıyla Türkiye'ye gelmekte olan yabancı sermaye artış göstermemektedir.

Gümrük Birliğinin önemli bir etkisi de dış ticaret rakamları üzerinde görülmektedir. Türkiye'nin Gümrük Birliği sonrasında dış ticaret açığı sürekli bir şekilde artmıştır. Fakat bu artışın ne kadarının doğrudan Gümrük Birliğinden kaynaklandığını belirlemek oldukça güçtür. Çünkü bu artış Gümrük Birliğinden önceki yıllarda da vardı. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz ki, 1995 sonrasında Türkiye'nin dış ticaret rakamlarındaki olumsuz tablonun tamamıyla Gümrük Birliğine bağlanması doğru değildir. Çünkü, Türkiye'nin yüksek iç ve dış borçları dolayısıyla, borçlanabilmek için faiz oranlarını yüksek tutması gerektiğinden, Türk parasının değerinde değişme olmakta bu da dış ticaret dengesini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, o yıllarda dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan ekonomik krizler Avrupa ekonomilerinde durgunluk meydana getirmiştir. Dolayısıyla, bu dönemde, Türkiye'nin ihracatının önemli bir bölümünü oluşturan tüketim mallarının, Avrupa Birliğindeki fiyat ve gelir hareketlerinden olumsuz etkilenmesi, ihracat

gelirlerinin düşük olmasına ve beraberinde dış ticaret açığının yükselmesine sebep olmuştur.

Gümrük Birliğinin diğer bir etkisi de kamu gelirleri üzerinde görülmektedir. Çalışmamız muvacehesinde Gümrük Birliğinin kamu gelirleri üzerinde olumsuz etki yaptığını söylemek doğru olmaz. Evet, Gümrük Birliği uygulamasına geçilmesiyle, ithalatta tarifelerin sıfırlanması, toplu konut fonu uygulamasının kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı birliğin ortak gümrük tarifesi uygulanması dolayısıyla kamu gelirlerinde bir azalmanın olacağı beklenmiştir. Fakat biz görüyoruz ki, Gümrük Birliğinin uygulanmaya başlandığı ve takip eden yıllarda dış ticaret vergilerinin GSMH içindeki payında herhangi bir azalma olmamış, aksine artış kaydedilmiştir. Ama şunu söylemeden geçmemek lazım: Her ne kadar dış ticaret vergilerinin GSMH içindeki payında bir azalma olmasa da Gümrük Birliğine girişle, Türkiye belli bir meblağ vergi ve vergi benzeri gelirden mahrum kalmıştır. Ayrıca, Gümrük Birliğinin uygulama zemininin oluşturulması için yapılan çalışmalar, vergisel düzenlemeler gibi konular kamu giderlerini de artırdığını söyleyebilmek mümkündür. Ama niçin dış ticaret vergilerinin GSMH içindeki payında bir azalma olmamıştır? Bunun birkaç nedeni olabilir:

Ya Türkiye, Gümrük Birliği dolayısıyla doğabilecek muhtemel vergi kaybını önlemek için dış ticaret vergi oranlarını artırmıştır. Yahut, Türkiye, 1994 krizinin etkisinden kurtulup ekonomisinin iyileşmesi dolayısıyla dış ticaretini artırmıştır. Veyahut, Gümrük Birliğine girdiğimiz yıllarda Türkiye ekonomisinde bir daralma olmuştur, onun için de dış ticaretten alınan vergi gelirlerinde meydana gelen azalma, dış ticaret vergilerinin GSMH içindeki payına etki etmemiştir.

Türkiye, Gümrük Birliği sonrasında yukarıdaki durumlardan ilk ikisini gerçekleştirdiği için ortaya çıkabilecek gelir kaybını telafi etmiştir. Bundan dolayıdır ki, Gayri Safi Milli Hasıla içinde dış ticaret vergilerinin payında herhangi bir azalma görülmemiştir.

Türkiye, Gümrük Birliğinden daha etkin bir şekilde yararlanabilmesi, dış ticaret vergilerinin Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payını daha yüksek oranlarda artırabilmesi, dış ticaret açığını makul seviyelere indirgeyebilmesi, yatırımları ve

yabancı sermayeyi arttırabilmesi, risk ve belirsizlikleri kaldırarak teknolojik gelişmeyi hızlandırabilmesi, Avrupa Birliği ile ticaretini daha kontrollü, ekonomik maliyet hesaplarına daha uygun ve makul seviyelerde yürütebilmesi için sağlıklı bir siyasi, ekonomik ve sosyal yapıya kavuşması gerekmektedir. Bunun için de Türkiye'nin istikrar içinde büyümeyi yani sürdürülebilir büyümeyi yakalaması gerekmektedir. Türkiye istikrar içinde büyümeyi yakalayabilmesi için istisna ve muafiyetleri daraltması, verginin yaygın ve adil olmasını sağlaması, kayıt dışı ekonomiyi önlemesi, enflasyonu yok etmek için gerekli tedbirleri alması, sosyal güvenlik sistemini iyileştirmesi ve özelleştirmeye hız kazandırması gerekmektedir.

Bunların yanı sıra, Türkiye, teşvikleri de, çeşitli devlet sübvansiyonlarını da ve devletin ekonomideki rolünü de azaltması gerekmektedir. Bu savı destekleyen en önemli örnek ise, Yunanistan ile İspanya örneğidir. Yunanistan'ın ve İspanya'nın Avrupa Birliğine girdikten sonraki büyüme oranlarına bakıldığında 1980-1990 yılları arasında İspanya Yunanistan'dan iki kat daha fazla büyümüş olduğu görülecektir. Ayrıca, İspanya'nın 1992'deki kişi başına geliri Yunanistan'ın iki katı kadar olmuştur. Bu farklı gelişmelerin nedeni ise, Yunanistan'ın Birliğe dahil olduktan sonra Kamu İktisadi Teşebbüslerini büyük oranda desteklemeye devam etmesi, İspanya'nın ise bu desteği azaltmış olmasıdır.

Türkiye, istikrar içinde büyüme stratejisine geçtiği zaman ilk yıllarda muhtemelen Türkiye'nin ortalama büyüme hızı düşecektir. Ayrıca, gerek genel gerek Avrupa Birliğinden ithalatı yavaşlayacaktır. Fakat daha sonra istikrar içinde büyümeyi yakalayan Türkiye'nin hem genel hem de Avrupa Birliğinden ithalatı artacaktır. Dolayısıyla, Türkiye'nin hem genel hem de Avrupa Birliği ile ticaret dengesi bugünkünden çok daha iyi bir tablo sergileyecektir. Ancak, Türkiye'nin dış ticaret dengesinin iyi bir tablo sergilemesi onun, Avrupa Birliği ile bütünleşmesi için yeterli olamayacaktır. Çünkü sadece dış ticaret dengesinin iyi olmasıyla veya malların birlik içinde serbest dolaşımıyla tam bir entegrasyona ulaşamaz. Bunların yanı sıra ortak politikaların ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Gümrük Birliğinin nihai tam üyelik için bir araç olma özelliğini sürdürebilmesi için, mevcut yapısının güçlendirilmesi ve geliştirilmesi şarttır.

Nitekim Gümrük Birliği malların serbest dolaşımı açısından olumlu yönde işlemesine karşın, daha fazla entegrasyon için bir araç oluşturmak konusunda yeterli olamamıştır. Ortaklığı genişletmek ve Türkiye'yi tek pazarla bütünleştirmek için herhangi bir ortak faaliyet meydana gelmemiştir. Yani, hassas ürünler, tercihli ticaret politikaları, damping ve kurumsal hükümler gibi alanlarda ortak dış ticaret politikası hazırlanması ve uygulanması konusunda gerçek bir entegrasyona ulaşamamıştır.

Her ne kadar Gümrük Birliği, bizi Avrupa Birliği ile tam entegrasyona götüremese de Türk ekonomisinin yeniden yapılanmasında ve dışa açılmasında büyük katkılar sağlamıştır. Çünkü Türkiye'nin Gümrük Birliği alanında yapmış olduğu tüm çalışmalar taraf olduğu Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinden doğan yükümlölükleri ile bağdaşmaktadır. Gümrük Birliği uluslararası bir entegrasyon şekli olarak Dünya Ticaret Örgütünün uluslararası ticarete getirdiği kurallar çerçevesinde yapılandırılmıştır. Dolayısıyla, günümüzde dünya ticaretinin serbestleştirilmesi için getirilen kurallar nazara alındığında, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği gerçekleşmemiş olsaydı, biz bu normları 1990'lı yıllarda değil de 2000'li yıllarda hayata geçirme gereksinimi duyacaktık. İşte Gümrük Birliği, ticaretin hızla serbestleştii global dünyada Türkiye'nin uluslararası standartları yakalamasına yönelik çalışmalarına hız kazandırmıştır. Böylelikle Türkiye, Gümrük Birliği ile uluslararası piyasalarla bütünleşme yolunda önemli bir sınavı geçmiş ve dünyanın en önemli bloklarından biri içerisinde yer almayı başarmıştır. Bu bütünleşme ise, Türkiye'yi 21. yüzyıla taşıyan en önemli hareket olmuştur.

Toparlayacak olursak, Türkiye, Gümrük Birliği ile küreselleşen dünyamızda dünya ülkeleriyle boy ölçüşebilecek seviyeye gelmiş ve bu başarısını Avrupa Birliğinden pek yardım görmeden gerçekleştirmiştir. Şayet, biz Gümrük Birliğine girmemiş olsaydık globalleşen dünyada Dünya Ticaret Örgütünün yükümlölüklerini yerine getirmekte gecikmiş olacaktık ve bu da Türkiye için, Türk ekonomisi için bugünkünden daha da zor bir durumun ifadesi olabilecekti. Gümrük Birliğine girmekle her ne kadar kamu gelirlerinde bir azalma ve kamu giderlerinde bir artış olmuşsa da biz buna katlanmakla gerekli yükümlölükleri tek başımıza yerine getirmişiz. Gelecekte de, eskide olduğu gibi, dünya tarihinde yeni bir sayfa

açabilmek için her türlü engeli tek başımıza aşabilmenin başarısını göstereceğiz. İşte Gümrük Birliği bunun bir göstergesi olmuştur.

Türkiye'nin dinamik atılımlar yapılabilmesi ve tarihin altın sayfelerinde parlak bir dönem başlatabilmesi için öncelikle, siyasi istikrarı yakalaması gerekmektedir. Daha sonra da mesailerin tanzimine, insanlar, sektörler, kurum ve kuruluşlar arasındaki emniyetin tesisine ve yardımlaşma düsturunun teshiline (yani işi zora sokacak her türlü engelin azaltılmasına) ihtiyaç vardır. Bunlar gerçekleştiği takdirde, ben inanıyorum ki her şey yerli yerine oturacak ve fazla bir zaman geçmeden ülke ekonomisi refaha kavuşacaktır. Çünkü artık güven ortamı doğmuş olacaktır, bu nedenle her türlü yatırım güvenle yapılabilir.

KAYNAKÇA

ARAT Tuğrul; "Topluluk Karar Alma Mekanizması Çerçevesinde 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararının Sergilediği Özellikler, İhtilafların Çözümü ve ATAD-Gümrük Birliği İlişkisi", **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği**, Türkiye Avrupa Topluluğu Derneği İstanbul Şubesi, Seminer: 7-8 Ekim 1995, Esbank Yayınları, Yayın No: 6, İstanbul, Mart 1996.

ATAN, Turhan; **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Gümrük Mevzuatı**, Gümrük Müfettişleri Derneği Yayını, İstanbul 1995.

ATMACA, Reyhan; "2000 Yazında Türkiye-AB İlişkileri", **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı:45, Ağustos 2000.

6 Mart 1995 tarihinde Brüksel'de Toplanan AET-Türkiye Ortaklık Konseyi, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1995-22, **Madde: 1-64**, Erişim: 16.02.2003, <http://www.turkab.net/gb/w3karar.htm>

AB-Türkiye Gümrük Birliği, **Refah İçinde Bir çalışma**, Erişim: 09.10.2002, <http://www.adana-to.org.tr/dok/abgumbir.htm>

Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği; **Avrupa Birliği Tarım Politikası, "Avrupa'da yenilenme, Türkiye'ye Etkisi"**, Ankara 2000.

Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği; **Avrupa Birliği-Türkiye**, Ankara 2000.

Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği , **AB-Türkiye Gümrük Birliği**, Ankara, 2000.

BARCHARD, D.; **Turkey and the European Union**, Centre for European Union, London, 1998.

BALASSA, Bela; **The Theory of Economic Integration**, Greenwood Press, Publishers, Westport, 1961.

BATIREL, Ömer Faruk; “Özel Tüketim Vergisi ve 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Üzerine Bazı Düşünceler”, **Vergi Dünyası**, Sayı:253, Eylül 2002.

BAYAR, Ali; **GB’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri: İlk Dört Yılın Elektrometrik Analizi**, Açık tam üyelik perspektifi Türkiye’nin uyum çalışmalarını hızlandıracaktır. Gümrük Birliği’nde Hedeflere Ulaşıldı mı?, Erişim: 14.03.2003,
<http://www.afyontb.org/ekoborsa/sy8/aras.htm>

1995-2002 Konsolide Bütçe Gelirleri ve GSMH İçindeki Payları Detay 2, Erişim: 08.06.2003, <http://www.muhasibat.gov.tr/mbulten/T1-7.htm>

BULAÇ, Ali; **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Eylül Yayınları, İstanbul, 2001.

CEYHAN, Ayşe; **Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü**, Afa Yay., İstanbul, 1991.

ÇAĞAN, Nami; **Avrupa Topluluğu Vergi Politikasının Hukuki Çerçevesi**, Ankara Üniversitesi, ATAUM Yay. No:1, Ankara.

ÇAYHAN, Esra; ATEŞOĞLU GÜNEY, Nurşin; **Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye**, Afa Yay.- Tüses Vakfı, İstanbul, 1996.

ÇİMEN, Ahmet; **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri**, Maliye Bakanlığı Müşaviri, Merkez Bankası Yayınları, Ankara-1996.

ÇUBUKÇU, Tuğrul; **Gümrük Birliğinin İki Yılı ve Sonrası**, Erişim: 04.09.2002
www.foreignpolicy..org.tr/tur/makale/tcubukcu.htm

Dahilde İşleme Rejimi, Erişim: 01.04.2003,
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/TICARET/trk98/alinan.htm>

DEMİR, Osman; TEMUR, Yusuf; **Gümrük Birliğinin İlk İki Yılı Değerlendirmesi**, Erişim: 10.09.2002,
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/gmrkbrln.htm>

DEMİR, Osman; TEMUR, Yusuf; “Gümrük Birliğinin İlk İki Yılı Değerlendirmesi”,
Dış Ticaret Dergisi, Yıl:3, Sayı:11, 1998.

DPT; **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1998)**, Aralık 1997.

DPT; **Türkiye Ekonomisi**, Ankara, 1999.

DPT; **2002 Yılı Programı**, Ankara, 2001.

DPT; **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara,
2000.

DTM-TOBB; **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Doğuşum Matbaası, Ankara,
2002.

DTM; **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ekim, 1999.

DTM; **Dış Ticaret Yönüyle Gümrük Birliği**, 1996.

EKER, Aytaç; **Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları**, Doğuş Matbaacılık, Ankara, 1995.

Ekonomik Rapor; **2002 Yılı Ortalarında Türkiye Ekonomisi**, Dış Ekonomik İlişkiler İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2002-53 / ISSN 1300-3704.

ERDAL, Güven; “Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği İlişkilerinin Uygulanan Ekonomik Politikalar Çerçevesinde Değerlendirmesi”, TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Aylık Bülten**, Kasım-2001, Erişim: 27.01.2003,
http://www.abgs.gov.tr/dokuman/aylik_bulten_dosyalar/kasim_bulten_dosyalar/guven_erdal_calisma.htm

ERKAN, Mehmet; “Avrupa Birliği Yasal Uyum Sürecinde Yeni Bir Vergi: Özel Tüketim Vergisi”, **Vergi Dünyası**, Sayı:251, Temmuz 2002.

European Commission; **Enlargement of the European Union: An Historic Opportunity**, Erişim: 14.02.2003,
<http://europa.eu.int/comm/enlargement/>

- GÖKDERE, Ahmet; **Gümrük Birliği Açısından Avrupa Topluluğu ve Türkiye İlişkileri**, Ankara Üniversitesi, ATAUM yay. No:2, Ankara 1989.
- GÜLERMAN, Adnan; **Avrupa Birliği ve Gümrük Birliğinin Vergi Politikalarına Etkileri, Vergi Sorunları Dergisi**, sayı:85.
- GÜMRÜK VAKFI; **Geçmişten Geleceğe Gümrüklerimiz**,Yayın No: 2, Ankara, 1998.
- GÜNUĞUR, Haluk; **Türkiye-AB İlişkileri Tarihçesi**, “Avrupa Birliği El Kitabı”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995.
- GÜNUĞUR, Haluk; **Gümrük Birliğine Doğru**, Panel, TOBB- Türkiye AT Dergi. Eylül 1995.
- GÜRAN, Nevzat; **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000.
- GÜRAN, Nevzat; AKTÜRK, İsmail; **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Tuğra Ofset, Isparta-1999.
- HAMEVİOĞLU, Birgül; **Gümrük Birliği Ne Getirdi, Ne Götürdü?**, Erişim: 23.11.2002, <http://www.kirimdernegi.org.tr/gumruk.htm>
- HANBAY, Şeyda; “Türkiye AB İlişkilerinde İşçilerin Serbest Dolaşımı Sorunu”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:169, Ekim 2002.
- HARRISON, Glenn W.; RUTHERFORD, Thomas F.; TARR David G.; **Turkey’s Customs Union With the EU Economic Implications for Turkey of a Customs Union With the European Union**, European Economic Review 41, 1997.
- İKV; **Türkiye-AT 36. Ortaklık Konseyi Toplantısı**, 6 Mart 1995, İKV Yayın No:131, İstanbul 1995.
- İKV; **Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Erişim: 08.02.2003, <http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/gumruk-birligi.htm>

İthalat Rejimi Kararı, Erişim: 01.04.2003,

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/TICARET/trk98/alinan.htm>

İthalat Rejimi Kararına Ek Kararlar; Erişim: 01.04.2003,

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/TICARET/trk98/alinan.htm>

KABAALİOĞLU Haluk; “Türkiye-AT Gümrük Birliği”, **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye**, May.Haz.Tem.Ağ.Ey. Özel Sayı, Sayı: 17-18, yy.

KARLUK, S. Rıdvan; **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İMKB Yayınları, İstanbul, 1996.

KARLUK, S. Rıdvan; **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta yay. İstanbul- 1998.

KIRIKTAŞ, İlhan; “Gümrük Birliğine Geçişte Vergi Uygulamalarında Yapılan Değişiklikler”, **Yaklaşım Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 39, Mart 1996.

KIRIKTAŞ, İlhan; “Özel Tüketim Vergisi Tasarısına Bakış”, **Vergi Dünyası**, Sayı:183, Kasım 1996.

MANİSALI, Erol; **Avrupa Çıkmazı**, Otopsi Yayınları, 2001.

MAVRAL, Ülker; “Avrupa Birliği ve Özel Tüketim Vergisi Uygulamaları”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:166, Temmuz 2002.

Ankara Anlaşması ve Katma Protokol; Erişim: 03.12.2002,

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/iliski.htm>

ÖĞÜT, Kaan; **Küresel Kriz Derinleşirken Gümrük Birliği ve Türkiye Ekonomisi**, Erişim: 23.03.2003

<http://www.aydinlanma1923.org/sayi/38/38-11.htm>

REÇBER, Kamuran; **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Hukuksal Bir Bakış**, 2000, Erişim: 11.02.2003, http://www.isguc.org/eko_turkiye.php

SEYİDOĞLU, Halil; **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 1998.

Star Gazetesi; **ATO Gümrük Birliğinin İptali İçin Dava Açtı**, Ekonomi Sayfası, Erişim: 28.12.2003,

<http://www.stargazete.com/index.asp?haberid=39453>

ŞİMŞEK, V.Arif; “Özel Tüketim Vergisi”, **Yaklaşım Dergisi**, Yıl:10, Sayı:110, Şubat 2002.

ŞİMŞEK, V.Arif; “Gümrük Birliğine İlişkin 1996 Yılında Yapılan Vergisel Düzenlemeler”, **Yaklaşım Dergisi**, Yıl:5, Sayı:49, Ocak 1997.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; “Ocak 2003’te Türkiye Ekonomisi”, **Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar**, Ocak-Mart, 2003.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; “Ekim 2002’de Türkiye Ekonomisi”, **Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar**, Ekim-Aralık, 2002.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; **Türkiye ve Dünya Dış Ticareti**, 1994-2001.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı; **Dış Ticaret İstatistikleri, Dış Ticaret(Yıllık-Dönemsel)**, Erişim: 10.05.2003, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko1.xls>

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı; **Ekonomik Göstergeler**, Fiyat Endekslerinde Değişmeler, Erişim: 08.06.2003, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı; **Ülke Gruplarına Göre İhracat-İthalat**, Erişim: 12.04.2003, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko4.xls>

TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Yabancı Sermaye Raporu (2002 1. Çeyrek)**, Nisan-2002.

T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 1979 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1978.

T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 1980 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1979.

T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 1983 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1982.

T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 1985 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1984.

T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 1987 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1986.

T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 1989 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1988.

T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 1990 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1989.

- T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 1991 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1990.
- T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 1994 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1993.
- T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 1998 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1997.
- T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 1999 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1998.
- T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 2000 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 1999.
- T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 2001 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 2000.
- T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 2002 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 2001.
- T.C. MALİYE BAKANLIĞI; 2003 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, Ekim 2002.
- TEKELİ, İlhan; İLKİN, Selim; **Türkiye ve Avrupa Birliği-Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000.
- TOSKAY, Tunca; **Dış Ekonomik İlişkilerimiz Bakımından Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Değerlendirilmesi**, Yeni Türkiye -AB Özel Sayısı 2, cilt:6, sayı:36 (Kasım-Aralık, 2000).
- TUNCA, Zafer; "Gümrük Birliği Karşısında Türk Sanayinin Rekabet Gücü", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Eylül 1996.
- Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Etkileri; Erişim: 08.03.2003,
<http://www.turkab.net/gb/gbetki11.htm>
- Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Etkileri; **Genel Değerlendirme ve Sonuç**, Erişim: 08.03.2003, <http://www.turkab.net/gb/gbetki3.htm>
- Türkiye - AT İlişkileri Süreci; Erişim: 18.01.2003,
<http://www.ventur.com.tr/turkiye/eu.asp#1>
- Türk-Avrupa Birliği Derneği İstanbul Şubesi, **İkinci Yılında Gümrük Birliği**, İstanbul 1998.
- Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayını, Yayın No: DPT: 2377-ÖİK: 441, Ankara, Ocak 1995.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu; **Avrupa Birliğine Aday Ülkeleri Kıyaslama Raporu**, Yayın No: 220, Ankara, 2002.

UYAR, Süleyman; **Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**, Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Erişim: 18.12.2002,
<http://www.econturk.org/dtm8.htm>

UYAR, Süleyman; **Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi**, Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Erişim: 21.10.2002,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2000/ekonomik%20b.htm>

UYSAL, Ceren; “Türkiye- AB İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, **Akdeniz İİBF Dergisi**, 2001.

VURAL, Volkan; “Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Neresindeyiz”, **Dış Ticaret Dergisi**, Made in Turkey, Yıl:1, Sayı:3, Mayıs / Haziran-2002.

Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü; **Yabancı Sermaye Raporu**, Şubat-1998.

YALÇINKAYA, M. Hakan; “Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayisinin Rekabet Gücü”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, Yıl:1997, Sayı:3, Manisa 1997.

YETKİN, Münir Nuri; **Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi ve Değerlendirilmesi**, Erişim: 20.02.2003,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/turk-ab.htm>

YILDIZ, Mircan; **Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği**, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.Fakültesi, Erişim: 08.11.2002,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm>

YILMAZ, Hilal; “AB Süreci”, **Aktive Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1, Mayıs 2001.